

Teaching High-Ability Pupils in Early Primary School

Citation for published version (APA):

Dijkstra, E. (2015). *Teaching High-Ability Pupils in Early Primary School*. [Doctoral Thesis]. Open Universiteit.

Document status and date:

Published: 19/10/2015

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

<https://www.ou.nl/taverne-agreement>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 05 May. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

Appendices by the thesis “Teaching High-Ability Pupils in Early Primary School”

- A. Teacher Training Year 1
- B. Evaluation Year 1 and Adaptations
- C. Teacher Training Year 2
- D. Assignment ‘Inventarisatie huidige praktijk’
- E. Assignment ‘Ervaringen screening beginkenmerken’
- F. Assignment ‘De huidige speel-/leeromgeving’
- G. Sheets Presentations Training Year 1
- H. Sheets Presentations Training Year 2
- I. Differentiation Practices Questionnaire for Teachers
- J. Codebook for the ‘Perceptions of the intervention’ Questionnaire
- K. Intervention Fidelity Rubric Checklist
- L. Example of Component 2 Developed by a Participating School
- M. Example of Component 3 Developed by a Participating School
- N. Manual *Beginkenmerken en Pedagogisch Didactische Kernstructuur*
- O. Manual *Competentiegebieden en Pedagogisch-Didactische Kern Structuur*.
- P. Manual *Screening “Beginkenmerken vierjarigen” door ouders en leerkrachten*.
- Q. Manual *Pedagogisch-didactische systematiek ter ondersteuning van voor- en vroegschoolse ontwikkeling en schoolse leerprocessen*.

Appendix A: Teacher Training Year 1

In year 1 schools received materials, instruction and presentations to achieve the three goals of Excel Kwadraat: screening of entry-characteristics, differentiated arithmetic and language curricula, and a differentiation policy protocol. In this appendix a selection of these materials is presented.

Selection of handouts for teachers

1) *Handleiding Beginkenmerken en Pedagogisch Didactische Kernstructuur: handleiding instrumentatie en werkwijzen in scholen primair onderwijs* (Mooij, 2011), see Appendix N.

The goal of this manual was to inform schools and teachers about 1) determining pupils' entry characteristics at the start of school, and 2) how to flexibly and adequately organise and present the actual playing– and learning activities, following these individual entry characteristics. The manual includes an example on how to determine entry characteristics and the level of activities to be offered.

2) *Competentiegebieden en Pedagogisch-Didactische Kern Structuur: handleiding instrumentatie en werkwijzen in scholen primair onderwijs* (Mooij, 2011), see Appendix O.

The goal of this manual was to inform teachers and schools on the concepts that are tested with certain tests (like Cito). With this manual schools are capable to choose suitable tests for determining the level of pupils on, amongst others, social, cognitive and social-emotional areas. The manual consists of schedules and tables presenting age, learning domains, and curricular concepts.

Figure 1 (p. 12 of Appendix O) is a schedule presenting the Cito system in the area of arithmetics/mathematics. It shows the eight classes of primary education with the concepts to be developed in every class and the tests that can be used.

1.4.3 Schema van Cito Leerlingvolgsysteem rekenen-wiskunde, groep 1 - 8

[illegible]

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkkenmerken via ouders en leerkracht in hoofdstuk 2.

^{e)} Dit onderdeel maakt tevens deel uit van de Cito eindtoets basisonderwijs.

Figure 1: Schedule of Cito arithmetics/mathematics, classes 1-8.

3) Screening “*Beginkenmerken vierjarigen*” door ouders en leerkrachten. Handleiding instrumentatie en werkwijzen in scholen primair onderwijs Project ‘*Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen*’ en project ‘*Optimaal onderwijs voor elke leerling*’ (Mooij & Dijkstra, 2012), see Appendix P.

This manual provides teachers with information on how to use the digital screening procedure, and some possibilities to administer the screening.

Training sessions in schools

In year 1, three to five training sessions were held per school. The number of sessions differed between school based on needs and availability. The sessions were meant to 1) get acquainted with the components in Excel Kwadraat, 2) learn how to apply the screening procedure, 3) make an inventory of the core of observation instruments, tests, methods and materials for language and arithmetic used in early primary school, 4) apply the organisational system of Excel Kwadraat to available materials in schools (organising the cabinets). Apart from the training sessions, schools received a three- or four-monthly newsletter regarding Excel Kwadraat. Content of the sessions:

Bijeenkomst 1

Vorbereiding: lezen handleidingen Beginkenmerken en Competentiegebieden.

1. Opening, welkom
2. Excel Kwadraat powerpointpresentatie
3. Screening beginkenmerken
 - a. Voorbeeld vragenlijsten excellente leerling (ouders en leerkracht scoren gelijk)
 - b. Voorbeeld vragenlijsten excellente leerling (ouders en leerkracht scoren verschillend)
4. Sluiting

Na afloop te ontvangen: handleiding screening en instructie voor ouders van nieuwe leerlingen.

Bijeenkomst 2

Vorbereiding: insturen casus van mogelijk excellente leerling en onderwijsschema van gebruikte materialen en toetsen op de school.

1. Opening, welkom
2. Terugkoppeling op bijeenkomst 1. Wat is er sindsdien op elke school gebeurd?
3. Casus excellente leerling
4. Bespreking ingestuurde onderwijsschema's: welke materialen en toetsen worden op elke school gebruikt?
5. Voorbeeld doorlopende leerlijn rekenen. Hoe kan dit vertaald worden naar de situatie op elke school?
6. Screening “beginkenmerken”: hoe gaat de verdere niveaubepaling?
7. Vragen
8. Vervolgafspraken en afsluiting

Na afloop te ontvangen: een leerlijn rekenen als voorbeeld.

Ter illustratie een onderdeel hieruit:

Leerlijn Rekenen groep 1

Ontwikkelings- gebied	Vaardigheden	Activiteiten	Materialen
1.1 A. Kenmerken van kleur en kleurnuances	A.1. licht en donker A.2. eenvoudige kleuren: rood, geel, blauw, groen, oranje	Tekenen; schilderen; knutselen Kringpelletjes (b.v. Ik zie, ik zie wat jij niet ziet)	Kleurschijvenspel; Kleurnuancekist; Kolori; Logical blocks; Ruppy
1.2 B. Vorm	<ul style="list-style-type: none"> eerst concreet dan naar abstract B.1. abstract herkennen en tekenen: cirkel (rondje), vierkant, driehoek, rechthoek concreet benoemen tweedimensionaal: bol, blokje, dakje/piramide, staaf/balk 	Tekenen; schilderen; knutselen Bouwhoek (wereldspel materiaal; constructiemateriaal)	Logical blocks; Figurogram; Fröbelmozaïek; Figura; Figurama; Ringen en stokjeskist
1.3 C. Classificeren	<ul style="list-style-type: none"> groeperen van voorwerpen C.1. globaal op soortnaam (bv. kleren) C.2. op een kenmerk: kleur, vorm, materiaalsoort C.3. reeksen van 2 leggen op kleur en/of vorm 	Themahoeken (b.v. winkel) Kringactiviteiten	Winkelproject; Beroepenproject; Tactilotto; Senso; Tastdomino; Logical blocks; Logisch kralen rijgen
1.4 D. Grootte.	eenvoudige begrippen van concreet naar abstract D.1. lang -kort dik -dun hoog -laag groot -klein <ul style="list-style-type: none"> passief aanwijzen: vergrotende trap: bv. langer overtreffende trap: bv. langst evenlang als 	Bouwhoek (constructiemateriaal)	Logical blocks; Dubbeldam; Huisje- boompje- beestje;

Bijeenkomst 3

Vorbereiding: lezen artikelen “Begaafd in groep 1/2” en “Hoogbegaafd in een combinatieklas” (artikelen Mooij).

1. Opening, welkom
2. Bespreken artikelen begaafd in groep 1/2 en hb in een combinatieklas
3. Ervaringen: screening beginkkenmerken ouders en leerkracht (elke school)
4. Ervaringen: gezamenlijk overleg over resultaten screening ouders – leerkracht
5. Ervaringen: extra diagnostiek en op niveau plaatsen binnen twee maanden
6. Ervaringen: werken in subgroepje(s) op niveau van cognitief excellente leerlingen
7. Praktische verbeterpunten in elke school? Benodigdheden? Conclusies?
8. Volgende stappen in elke school
9. Volgende afspraak

Bijeenkomst 4 (individuele school)

1. Opening, welkom
2. Rondleiding groepen 1 en 2
3. Opmerkingen en adviezen m.b.t. uitvoering Excel Kwadraat in de school
4. Volgende afspraak.

Appendix B: Evaluation Year 1 and Adaptations

During the meetings it became apparent that it was difficult for the teachers to grasp the full scope of Excel Kwadraat. Although a lot of information was provided, concrete step by step procedures to implement the three components of Excel Kwadraat were lacking. The manuals were very theoretical and not practical enough. Schools seemed to need more guidance, especially with structuring and organising the learning materials and diagnosing pupils' levels.

At the end of year 1, a short evaluation survey was administered to teachers and principals (see Appendix J for the codebook). The results show that not all participants had a clear idea of what the intervention meant. They would like to see a more practical approach to the intervention and a more clearly communicated goal and method. Concrete suggestions for improvement made by participants are: clear instruction, sharing more practical experiences, increase time spend on discussion, make use of more images and work on assignments in the classrooms. With regard to planning and communication, the suggestion was given to provide a step by step program with time schedule to implement Excel Kwadraat.

In the table, the comments made by participants are presented.

Categorie	Verbeterpunten directies	Verbeterpunten leerkrachten
Training	<ul style="list-style-type: none"> -Bezoek van de begeleiders op school om zo praktische zaken in de school in beeld te krijgen. - inzichtelijkheid van het project in makkelijke taal. - Juist insteken op de manier waarmee je als leerkracht (die niet hoogbegaafd is) meer- en hoogbegaafde kinderen kunt aanspreken op hun kunnen. Op welke manier je materiaal kunt aanbieden. - Korte en duidelijke uitleg en samenvattingen. - Meer praktisch ingericht. Meer ruimte voor discussies. Misschien af en toe een opdracht in de klas uitvoeren. Meer gebruik maken van beeldmateriaal. - Mijn verwachting is, van welk project ook, dat zij in de randvoorwaardelijke sfeer ondersteunend is. In de vorm van expertise en good practice; enthousiasmerend en stimulerend. Ik heb dat wel gemist. - Praktischer! - Van begin af aan ook meer praktische invulling - Weet ik niet. De begeleiding is goed en wordt aangepast naar onze eigen situatie. Hierdoor is er begeleiding op maat. Prima. - Wij zouden graag meer praktische handvatten krijgen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Door praktijkvoorbeelden te laten zien. - Het loopt goed. - Misschien zou het wel aardig zijn dat jullie de school eens kunnen bezoeken, om in onze eigen praktijk handreikingen te krijgen. Uiteraard met meer dan 40 scholen in het project is dit hoogstwaarschijnlijk niet haalbaar. - In de vergadermomenten meer aandacht voor concrete vraagstukken en wat mij betreft meer werken met een casus. - Laten zien en vertellen over praktijkervaringen. Wat meer praktische informatie. Gaat nu misschien komen, een voorbeeldschool die over ervaringen en kastinrichtingen komt vertellen. - meer materialen/spelletjes - Meer op maat toegesneden op het Montessori-onderwijs. - Nog meer handvatten geven voor in de klas. (meer praktijk gericht) - Nog praktischer worden, zo duidelijk mogelijk zijn. Laten zien waar het naar toe gaat. - Practische kennis om in te kunnen zetten voor de groep en hier het resultaat van kunnen zien. - Vertaalslag naar les- en materiaalaanbod. - We hadden tijdens de bijeenkomsten moeite met het volgen van het beoogde doel. Ook was het einddoel ons niet helemaal duidelijk.
Planning	<ul style="list-style-type: none"> - goede planning over het jaar. - Er moet een route + tijdspad hoe je Excel Kwadraat in je school kan implementeren. - En duidelijke afspraken tav de voortgang van dit traject. 	<ul style="list-style-type: none"> - Een duidelijke jaarplanning met de vergadermomenten. - Meerdere bijeenkomsten plannen bv. 4 a 5x in het jaar met Essentiusscholen groepen 1 t/m 3 en dan op papier gaan zetten en stappen gaan ondernemen
Communicatie	<ul style="list-style-type: none"> - De communicatie over begeleiding en financiële afwikkeling kan beter. - Betere voorlichting mbt de inhoud en werkzaamheden, taakbelasting. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ik zou graag vooraf een folder oid ontvangen - Vooraf meer duidelijkheid geven over welke weg er gegaan zal worden. - Ik heb, maar dat kan ook aan mijn collega liggen die onze school heeft opgegeven, vooraf te weinig

		informatie gehad. - De communicatie omtrent de procedure en de tijdsinvestering waren niet reëel.
Vervolg-aanpak	- Zorgen voor een goed vervolg, zodat het niet wegzakt als het project is afgelopen. - Vervolg op de beginscreening moet worden uitgewerkt. De eerste groep kinderen is alleen een screening mee uitgevoerd.	

Based on the evaluation, some changes were made to the support sessions. The necessary adaptations in teachers' practices were structured more around the three components and teachers received criteria. The necessary concrete changes in practice were further clarified by using more representations (i.e., images of structured learning material from other schools, etc.), worked examples (i.e., framework of a level-based curriculum, protocols, etc.), and assignments during the sessions. For example, teachers were asked to describe in detail the subsequent steps they took with a pupil in their class whose school-entry characteristics were scored highly by parents and/or by themselves. While discussing these cases during support sessions, teachers could adjust their handling and teaching of high-ability pupils using appropriate differentiation. Setting agreements at each meeting to implement a specific part of the intervention before the next meeting enhanced sustainability. In addition, schools presented and explained to other schools how they tried to implement the components. This enhanced intervention directed interactions between schools to help schools to learn more from each other.

Three examples of concrete adjustments:

1. The two manuals on entry characteristics and competency areas were combined into one new manual (see Appendix Q), which contained more examples from educational practice of high-ability pupils and concrete examples of organised and structured cabinets.
2. In the first presentation of the first training session, a year planner was presented on when which part of Excel Kwadraat will be implemented in schools (see Appendix H).
3. The explanation of component two (the differentiated curricula) has been structured. The second training session (see Appendix H) will be almost fully dedicated to this topic. Participants will be given an assignment to gain more insight in how to place learning activities in the curriculum. Furthermore, examples of organised cabinets are presented with pictures. These adaptations make the elaboration of the framework component more concrete.

Appendix C: Teacher Training Year 2

In year 2, schools received materials, instruction and presentations to achieve the three goals of Excel Kwadraat: screening of entry-characteristics, differentiated arithmetic and language curricula, and a differentiation policy protocol. In this appendix a selection of these materials is presented.

Selection of handouts for teachers

1) *Pedagogisch-didactische systematiek ter ondersteuning van voor- en vroegschoolse ontwikkeling en schoolse leerprocessen. Diagnosticerend handelen van leerkrachten in optimaal onderwijs* (Mooij, Dijkstra, Walraven, en Paas, 2012), see Appendix Q.

The goal of this manual was to inform schools and teachers about how education can optimally support the development and learning of children in pre-primary education, primary education and centers for youth health. The 'optimal education' requires a sound diagnosis of developmental level, placing the child at the correct level in structured curricula and realising continuous development and learning. The manual helps schools with setting up and realising optimal education.

2) *Screening "Beginkenmerken vierjarigen" door ouders en leerkrachten. Handleiding instrumentatie en werkwijzen in scholen primair onderwijs Project 'Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen' en project 'Optimaal onderwijs voor elke leerling'* (Mooij & Dijkstra, 2012).

This manual was also given in year 1.

Training sessions in schools

In year 2, the sessions were structured around the three components. The training consisted of 4 sessions, in which Excel Kwadraat was explained step by step and goals were set at the end of the session for the next session. Schools prepared a task or assignment (see Appendices D, E, and F for three examples) for each session. These assignments were discussed during the session. A lot of attention is given to the actual situation in participating schools. Each school presents their structured cabinets at least once. Furthermore each school hands in a case-study of a pupil scoring higher than average on the screening.

Bijeenkomst 1

1. Bespreken huidige praktijk
2. Presentatie over project Excel Kwadraat
3. Vragen
4. Casus cognitief excellente leerling
5. Presentatie over screeningsprocedure
6. Doortoetsen
7. Vervolgafspraken

Voorbereiding: Ter voorbereiding vragen we u om het formulier "Inventarisatie huidige praktijk" (zie bijlage) in te vullen en uiterlijk één week voor de bijeenkomst op te sturen naar info@excel2.nl. Op die manier krijgen we een goed beeld van hoe uw school nu omgaat met excellentie in de

onderbouw. De ingevulde formulieren zullen als startpunt dienen tijdens de eerste bijeenkomst.

Daarnaast vragen we u twee artikelen te lezen over hoe scholen omgaan met excellentie en hoogbegaafdheid. Deze artikelen vindt u eveneens in de bijlage. Het is noodzakelijk deze goed door te nemen opdat de bijeenkomsten efficiënt kunnen plaatsvinden.

Bijeenkomst 2

1. Ervaringen screening beginkenmerken
2. Doortoetsen (cito, materialen, methodetoetsen)
3. Indelen van kasten
4. Opdracht: de huidige speel-/leeromgeving
5. Uitwerking indeling in kasten op eigen school
6. Vervolgafspraken

Vorbereiding: Ter voorbereiding vragen we u om het formulier "Ervaringen screening beginkenmerken" (zie bijlage) in te vullen en uiterlijk één dag voor de bijeenkomst op te sturen naar info@excel2.nl. Op die manier krijgen we een goed beeld van hoe uw school nu omgaat met de screening van nieuwe leerlingen. De ingevulde formulieren zullen als startpunt dienen tijdens de tweede bijeenkomst.

Bijeenkomst 3

1. Opening
2. Stand van zaken screening "Beginkenmerken"
3. Presentatie inhoud en ervaringen reken- en taalkast door leerkrachten groep 1 en 2
4. Advies/vragen/bespreken reken- en taalkasten
5. Protocol excellente leerlingen: informatie en opdracht
6. Casus: informatie
7. Vervolgafspraken

Vorbereiding: In deze bijeenkomst willen we ons vooral richten op het op niveau ordenen van speel- leermaterialen rekenen en taal in de kasten, het bepalen van het juiste niveau van de excellente leerlingen en het aanbieden van onderwijs op hun niveau. Zoals de vorige keer afgesproken willen we de leerkrachten van groepen 1/2 uitnodigen een presentatie te geven over (de ervaringen met) de ingerichte reken- en taalkasten (agendapunt 3). Aan de hand daarvan zullen we bespreken hoe de inrichting van het onderwijs aan excellente leerlingen mogelijk nog kan worden verbeterd. In de presentatie dient antwoord gegeven te worden onderstaande vragen:

- Hoe zijn de kasten ingedeeld? Kan je een korte beschrijving geven per plank en kast wat betreft de inhoud en het niveau?
- Hoe heb je bepaald welke materialen welk niveau hebben?
- Hoe worden de kasten in de praktijk ingezet? Hoe werken de excellente leerlingen hieruit (mogen ze zelf weten wat ze pakken? hoe weten ze wat ze moeten pakken)? Hoe gaat de leerkracht om met de kasten (deelt de leerkrachten materialen uit, of via een planbord?

Worden werkjes/spelletjes gecontroleerd? Grijpt de leerkracht in als een leerling een verkeerd werkje pakt?)?

- Hoe worden de vorderingen van de leerlingen bijgehouden?
- Werken reguliere leerlingen ook uit de kast en zo ja, hoe?
- Vind je dit een prettige manier van werken? Werkt het?

Bijeenkomst 4

1. Opening
2. Stand van zaken screening “Beginkenmerken”
3. Presentatie materialen voor excellente leerlingen
4. Presentatie “wat is er met de adviezen gedaan?” omtrent inhoud en ervaringen reken- en taalkast door leerkrachten groep 1 en 2
5. Bespreking protocol en casus excellente leerlingen
6. Hoe nu verder?
7. Afsluiting

Voorbereiding: De vorige bijeenkomst was vooral gericht op het ordenen materialen op niveau in kasten en de introductie van het protocol en de casus. In deze bijeenkomst willen we kijken wat er met de adviezen gedaan is. Daarnaast zullen we het protocol en de casus bespreken en feedback op geven. Het gaat om het op niveau ordenen van speel-leermaterialen rekenen en taal in de kasten, het bepalen van het juiste niveau van de excellente leerlingen en het aanbieden van onderwijs op hun niveau. Om in aanmerking te komen voor de vergoeding dient elke school de kasten op niveau in te richten, een protocol te maken en een casus in te sturen. Het protocol gaat in op de feitelijke schoolprocedure voor excellente leerlingen; de casus betreft een excellente leerling in de eigen school. Net als de vorige keer willen we de leerkrachten van groepen 1/2 uitnodigen een korte presentatie te geven over (de ervaringen met) de ingerichte reken- en taalkasten, zie agendapunt 4. Aan de hand daarvan zullen we bespreken hoe de inrichting van het onderwijs aan excellente leerlingen mogelijk nog kan worden verbeterd. In de presentatie dient antwoord gegeven te worden onderstaande vragen:

- Welk advies van het ITS hebben jullie ontvangen?
- Hebben er aanpassingen plaatsgevonden naar aanleiding van het advies? Zo nee, waarom niet? Zo ja, wat houden de aanpassingen in?
- Wat zijn de ervaringen met de kasten / onderwijs op niveau? Vind je dit een prettige manier van werken? Werkt het?
- Kan een leerling uit groep 1 indien nodig door met de leerstof van groep 3 en zo ja, hoe werkt dit? Gebeurt dit in de praktijk ook? Wat doet deze leerling wanneer die in groep 3 komt?

Graag het **protocol** en de **casus** uiterlijk XX naar ons opsturen. Tijdens de bijeenkomst zullen we deze bespreken.

Appendix D: Assignment 'Inventarisatie huidige praktijk'

EXCEL KWADRAAT

Inventarisatie huidige signalering en onderwijsaanpak excellente leerlingen

Ter voorbereiding op de eerste bijeenkomst vragen we u de volgende vragen kort en bondig te beantwoorden. Stuur dit formulier een week van tevoren op naar info@excel2.nl. Alvast bedankt!

Algemene gegevens	
Naam school	
Naam invuller	
Functie invuller	
Datum	
Signaleren van excellente leerlingen	
Onderscheidt uw school excellente leerlingen in de groepen 1, 2 en 3? Op grond waarvan?	
Hoe signaleert de school excellente leerlingen in de groepen 1, 2 en 3?	
Op welke gebieden signaleert de school excellente leerlingen in de groepen 1, 2 en 3?	
Onderwijsaanpak voor excellente leerlingen	
Hoeveel excellente leerlingen zitten er op dit moment in de groepen 1, 2 en 3? Graag per groep en gebied aangeven.	
Wat voor aanbod krijgt een excellente leerling in de groepen 1, 2 en 3? Versnellend, verrijkend en/of verdiepend?	
Alleen of in groepjes? Wat voor groepjes?	
Werken in de eigen groep of groepsdoorbrekend werken?	
Kan een excellente leerling ook echt op het eigen niveau werken? Waaruit blijkt dit?	

Appendix E: Assignment 'Ervaringen screening beginkenmerken'

EXCEL KWADRAAT

Ervaringen met de screening van beginkenmerken

Ter voorbereiding op de tweede bijeenkomst vragen we u de volgende vragen kort en bondig te beantwoorden. Stuur dit formulier een week van tevoren op naar info@excel2.nl. Alvast bedankt!

Algemene gegevens	
Naam school	
Naam invuller	
Functie invuller	
Datum	
Screening beginkenmerken	
Voor hoeveel kinderen hebben ouders de vragenlijst "Beginkenmerken" ingevuld?	
Voor hoeveel kinderen hebben leerkrachten de vragenlijst "Beginkenmerken" ingevuld?	
Heeft u vanwege de ouders of de leerkrachten opmerkingen over het invullen?	
Onderwijsaanpak voor excellente leerlingen	
Zijn er leerlingen bij die veel "vijfjes" (door ouders) scoren op onderdelen cognitief, taal of rekenen?	
Komen deze scores overeen met de scores van de leerkracht?	
Hebben gesprekken tussen ouders en leerkracht plaatsgevonden? Hoe verliep dat?	
Zijn deze leerlingen doorgetoetst? Op welke gebieden en wat was de uitslag?	
Wat is de verder geplande onderwijsaanpak voor deze leerlingen?	

Appendix F: Assignment 'De huidige speel- /leeromgeving'

EXCEL KWADRAAT

Opdracht: de huidige leeromgeving nader bekeken

Algemene gegevens	
Naam school	
Naam invuller	
Functie invuller	
Datum	
Hoe ziet de leeromgeving er momenteel uit op uw school? Geef aan of en zo ja hoe de kasten zijn ingericht voor:	
Rekenen groep 1	
Rekenen groep 2	
Rekenen groep 3	
Taal groep 1	
Taal groep 2	
Taal groep 3	
Onderwijsaanpak voor excellente leerlingen	
Kunnen excellente leerlingen op en boven het eigen niveau werken? Leg uit.	
Waar ziet u verbeterpunten?	
Hoe zou u de kasten vervolgens willen inrichten?	
Hoe zouden op uw school de kleutergroepen en groep 3 beter op elkaar kunnen aansluiten voor excellente leerlingen?	

Appendix G: Sheets Presentations Training Year 1

Presentatie Presentatie Excel Kwadraat Jaar 1

EXCELLENT ONDERWIJS EN EFFECTEN OP COGNITIEF EXCELLENTE LEERLINGEN

Prof. dr. Ton Mooij
Elma Dijkstra MSc

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
CELSTEC, Open Universiteit Heerlen

Overzicht

1. HB: (h)erkenning en probleemervaringen
2. Noodaankpak en systematische aanpak
3. Screening beginkenmerken (ouders, lkn)
4. Pedagogisch Didactische Kern Structuur (PDKS)
5. Regulier onderwijs en Excelkwadraat
6. Onderzoek, ontwikkeling en metingen

Prof. dr. Ton Mooij & Elma Dijkstra MSc;
RU/ITS, OU/Celstec

Jong hoogbegaafd kind

- Taalniveau en -fantasie
- Rekenkundige ontwikkeling en -rijkdom
- Sociale steun en coaching, gangmaker
- (Sens)motoriek (schrijven)
- Techniek, informatica
- Media, (beeld)cultuur
- Beweging, atletiek
- Expressie, muziek

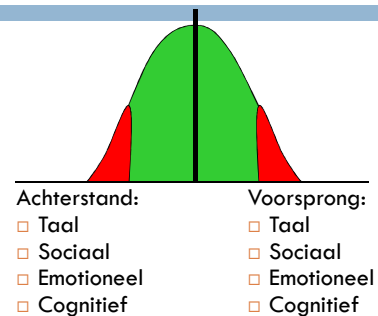
Prof. dr. Ton Mooij & Elma Dijkstra MSc;
RU/ITS, OU/Celstec

Jong hoogbegaafd kind

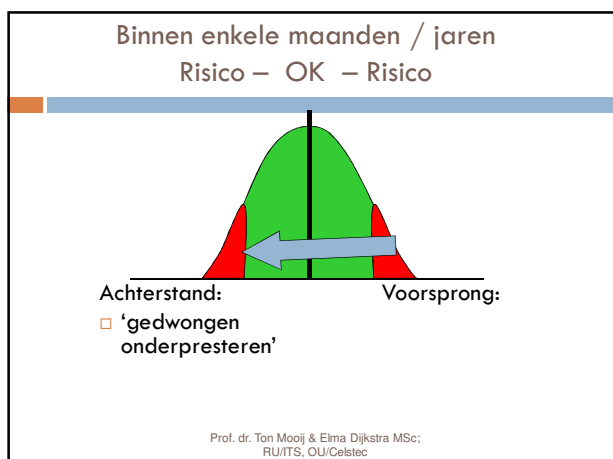
- Niet-alledaagse onderwerpen
- Hoogbegaafd - een of meerdere gebieden
- Tegelijk soms ook (partieel) (leer)probleem
- Grote verschillen binnen kind / leerling
- Grote verschillen tussen leerlingen
- Geen / nauwelijks geëigende diagnostiek
- Normering t.o.v. leeftijdscategorie
- Wisselwerking kenmerken leersituaties

Prof. dr. Ton Mooij & Elma Dijkstra MSc;
RU/ITS, OU/Celstec

Vierjarigen Risico – OK – Risico

Prof. dr. Ton Mooij & Elma Dijkstra MSc;
RU/ITS, OU/Celstec

Noodaanpak en systeemaanpak

1. Noodaanpak

- Interesse kind / leerling
- Groepje met (deels) eigen onderwerpen / tempo
- Niveaubepaling per groepje
- Zelfstandiger werken / indikken / uitbreiden
- Motivationale en cognitieve motor voor sociale ontplooiing
- Voorbeelden

2. Systeemaanpak

- Beginkenmerken alle kinderen / leerlingen
- Inhoudelijk-didactisch heldere ordeningen leerstof
- Combinatie inhoud en werkvorm in flexibele leerstoflijnen
- Heldere evaluatie (criterium, norm)
- Organisatieontwikkeling en teamproces

Prof. dr. Ton Mooij & Elma Dijkstra MSc;
RU/ITS, OU/Celstec

Leerpsychologische verschillen per competentiegebied

	Laag	Midden	Hoog
Beginniveau	Lager	Midden	Hoger
Leerstappen	Kleiner	Midden	Groter
Motivering	Concreet	Midden	Abstract
Structurering	Opdracht	Midden	Creatie
Duur werken	Korter	Midden	Langer
Herhaling	Met variatie	Midden	Nieuw
Begeleiding	Vaker	Midden	Minder
Zelfregulerend	Minder	Midden	Meer

Prof. dr. Ton Mooij & Elma Dijkstra MSc;
RU/ITS, OU/Celstec

Screenen beginkenmerken

Peuterspeelzaal, ouders, leerkracht groep 1

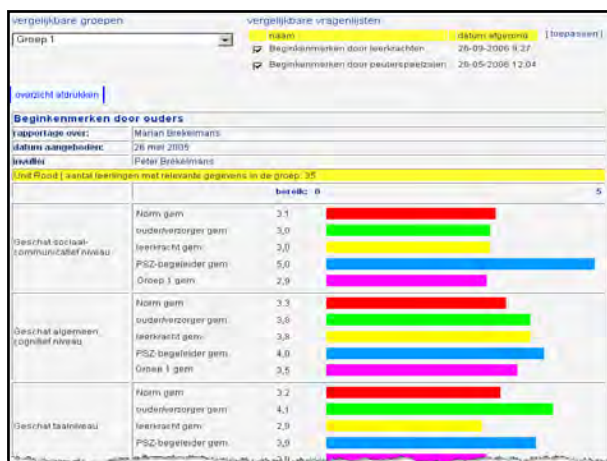
Beginkenmerken door leerkracht

Geschat taalniveau

In vergelijking met leeftijdgenoten is een kenmerk van het kind

- naar betekenis van woorden vragen
 moeilijke woorden willen begrijpen
 in goede zinnen praten
 interesse in lezen
 leest het?
 interesse in letters/schrijven
 schrijft het?
- minder
 - kies -
 - kies -
 minder
 iets minder
even veel
 iets meer
 meer
 - kies -

alles beantwoord, volgende blad

Rekenen/wiskunde

School: (set) leertaken toevoegen

Pluspunt leerarrangement groep 1

Pluspunt leerarrangement groep 3

Appendix H: Sheets Presentations Training Year 2

Sheets Presentations Training Year 2 (1)

Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen

Prof. dr. Ton Mooij
Elma Dijkstra MSc

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
CELSTEC, Open Universiteit NL Heerlen

1

Inhoud

- Cognitief excellente / hoogbegaafde leerlingen
- Project Excel Kwadraat
- Excellent onderwijs en effecten leerlingen
- Werkwijzen en opbrengsten

2

Leerpsychologische verschillen

	Laag	Midden	Hoog
Beginniveau	Lager		Hoger
Leerstappen	Kleiner		Groter
Motivering	Concreet		Abstract
Structurering	Opdracht		Creatie
Duur werken	Korter		Langer
Herhaling	Met variatie		Nieuw
Begeleiding	Vaker		Minder
Zelfregulerend	Minder		Meer

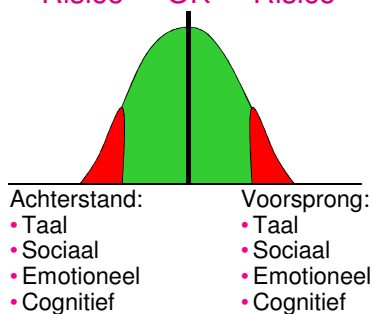
3

Jong hoogbegaafd kind

- Niet-alledaagse onderwerpen
- Tegelijk soms ook (partieel) (leer)probleem
- Grote verschillen binnen kind / leerling
- Ook tussen HB leerlingen
- Geen / nauwelijks geëigende diagnostiek
- Normering t.o.v. leeftijdscategorie
- Wisselwerking kenmerken leersituaties
- **Risicokind**

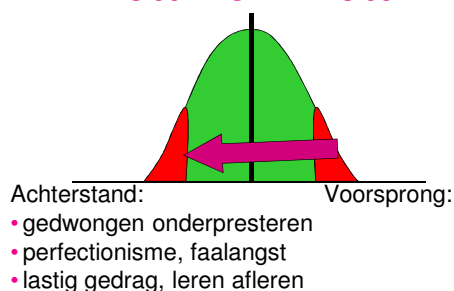
4

Vierjarigen Risiko – OK – Risiko

5

Binnen enkele maanden / jaren Risiko – OK – Risiko

6

Project Excel Kwadraat

Doel?

- Ook cognitief excellente leerlingen leren op en boven niveau

Hoe?

- Optimaal differentiëren / speel-/leerniveau
- Integreren materiaal / spel, methodetoetsen, Cito
- Leerlingen variëren binnen eigen groep / tussen groepen
- Per cognitief domein, groepje leerlingen, op niveau
- Begin: screenen speel-/leerniveau ouders / leerkracht
- Adequaat niveau plaatsen en eisen bepalen

Screenen beginkenmerken vierjarigen

Screening beginniveau

Leerling: anouk boomkamp

In vergelijking met leeftijdgenoten, is een kenmerk van het kind:

	Minder	iets minder	Evenveel	iets meer	Meer
1. spelen met leeftijdgenoten	☐	☐	☐	☐	☐
2. omgaan met leeftijdgenoten	☐	☐	☐	☐	☐

In vergelijking met leeftijdgenoten, is een kenmerk van het kind:

	Minder	iets minder	Evenveel	iets meer	Meer
1. de omgeving precies willen kennen	☐	☐	☐	☐	☐
2. kunnen begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐
3. zelfstandig iets uitproberen	☐	☐	☐	☐	☐
4. diepgang in interesses	☐	☐	☐	☐	☐

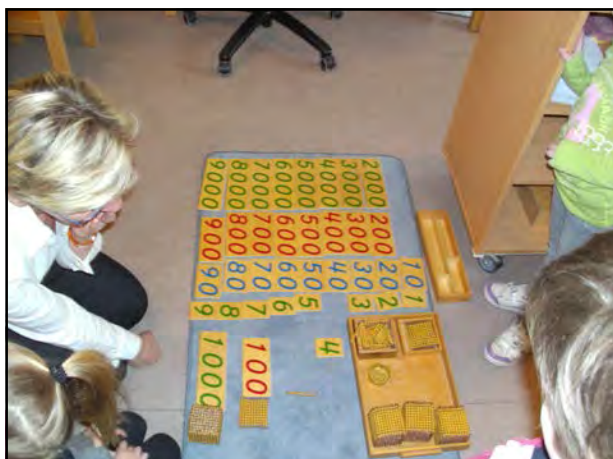
In vergelijking met leeftijdgenoten, is een kenmerk van het kind:

	Minder	iets minder	Evenveel	iets meer	Meer
1. naar betekenis van woorden vragen	☐	☐	☐	☐	☐
2. moeilijke woorden willen begrijpen	☐	☐	☐	☐	☐
3. in goede zinnen praten	☐	☐	☐	☐	☐
4. interesse in letters schrijven	☐	☐	☐	☐	☐
5. interesse in letters schrijven	☐	☐	☐	☐	☐

Voorbeeld PDKS rekenen: groepen 1 - 3

Intrede	Groep 1		Groep 2		Groep 3	
Screening beginkenm	Eigen begrippen	Categorie	Eigen begrippen	Categorie	Eigen begrippen	Categorie
Geschat voorbereid. rekniveau • Peutersp • Ouders • Leerkracht	Kleuren	Elementair Kleurnuance	Kleuren	Verfijnd Perspectief	Verpakken	3dimension 1 3dimension 2
	Onderzoek	Natuur(lijk) 1	Onderzoek	Natuur(lijk) 2	Onderzoek	Natuur(lijk) 3
	Methodiek Pluspunt	Evaluatie toets grp 1	Methodiek Pluspunt	Evaluatie toets grp 2	Methodiek Pluspunt	Evaluatie toets grp 3
	Citotoets	Categorie	Citotoets	Categorie	Citotoets	Categorie
	RKI 2010	Getalbegrip	RKI 2010	Getalbegrip	RW 2010	Getallen en getalrelaties Hoofdrekenen (opt., aftr., verm., delen, complex.) Meten, tijd en geld
Jeugdgez						

Diagnostisch verantwoord rekenen: groep 1

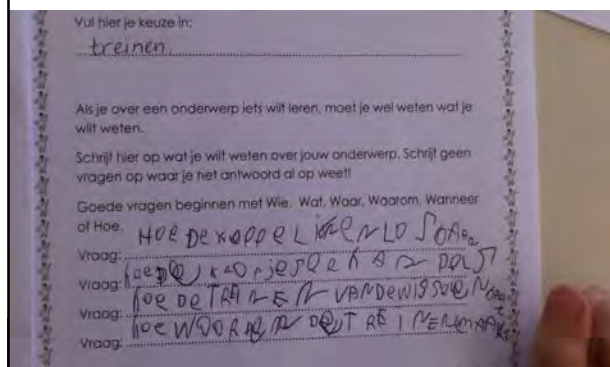
Eigen begrippen	Categorie	Onderdeel	Specificatie (vaardigheden)	Materiaal / spel / werk R1.1.1 Kast Geel		
Kleuren	•Elementair •Kleurnuance	Doos 1 Doos 2	Herkenning Schakeringen	Telpanorama Getallen- en hoeveel- hedenmemorie	Bolleboos Halli galli Schubbi Logipuzzels	XXXXX XXXX
Onderzoek	•Natuur(lijk) 1	Bouw keuken Samenspel 1	Constructief 1 Sociaal-emot. 1	Ontdekdoos 1 Thematisch spel	Crea-Plus	
Methodiek Pluspunt	Evaluatie toets grp 1	(zie boek)	(zie boek)	Uit boek Comp.program- ma Rekensom	Uit boek Piccolo	
Citotoets RKI 2010	Categorie •Getalbegrip	Omgaan telrij	Rangtelwoorden t/m 10: 1, 10, 13 Resultatief tellen: 6, 17, 19 inzicht Kennis van telrij: 9, 16, 18	Diagnostiek: vaardigheids- score / specificaties hoog: door met aanbod materiaal / spel / werk groep 2 (3, 4) of voorschools		
		Hoeveel- heden etc.				

Soms:
binnen
zes
weken op
niveau
groep 4

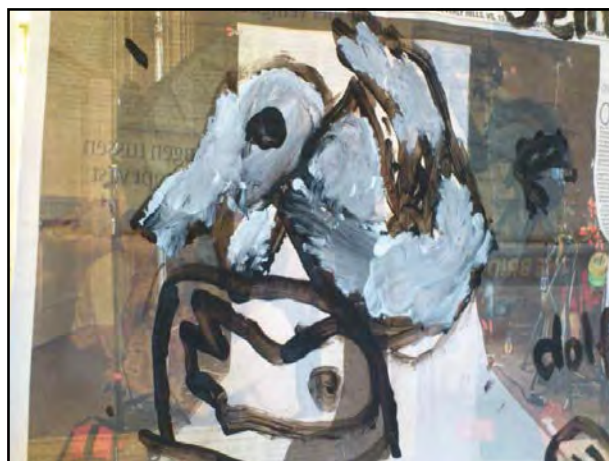

15 its

Behoeftte aan informatie, lezen, schrijven

Ordeningen en creativiteit

Wat wordt van wie verwacht?

Leerkrachten groep 1:

- Screenen nieuwe leerlingen en gesprekken voeren met ouders

Leerkrachten groepen 1 – 3 / intern begeleider:

- Ordenen leermiddelen naar niveau
- Differentiëren binnen de eigen groep en tussen de groepen

Intern begeleider: ondersteunen bij

- Herkennen en stimuleren cognitief excellente leerlingen
- Ordenen speel-/leermiddelen naar inhoud / niveau en inrichten kasten

Onderzoeksmanager/directeur:

- Leerlingen aanmelden voor screening op www.excel2.nl
- Ondersteunen ontwikkelingen in onderbouw en doortrekken hogere groepen

Tijdsplanning

Wanneer?	Wat?
Sep-okt 2012	screening / gesprekken met ouders voeren
Nov-jun 2013	screening blijft voor nieuwe leerlingen
Okt-dec 2013	speel-/leermiddelen voorbereidend rekenen ordenen naar niveau
Nov-feb 2013	leerlingen op rekengebied op niveau laten werken
Jan-apr 2013	speel-/leermiddelen voorbereidend lezen/schrijven ordenen naar niveau
Ma-jun 2013	leerlingen op taalgebied op niveau laten werken

25

Opbrengsten

Voor elke leerling:

Optimaal leren, sociaal-emotioneel en cognitief

Relatie met ouders: beter en preventief

Voor school:

Verantwoord leren // niveau en leerstrategieën

Meer opbrengsten cognitief en soc.-emot.

Hogere cito-resultaten

Metingen + schoolontwikkeling: euro

26

Presentatie over de Screening

Screening van beginkenmerken: invullen vragenlijsten vierjarigen

Elma Dijkstra
Ton Mooij

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
CELSTEC, Open Universiteit NL Heerlen

1

Inhoud

- Leerlingen en invullers?
- Hoe werkt het?
- Stap 1
- Stap 2
- Stap 3
- Status vragenlijsten

2

Leerlingen en invullers?

Welke leerlingen?

- Leerlingen die 4 jaar worden en op school starten

Wie vult in en wanneer?

- Ouders: 1 tot 2 maanden voor de 4^e verjaardag van het kind, vóór de eerste schooldag
- Leerkracht: 1 tot 2 maanden na eerste schooldag van het kind

Hoe een leerling scoren op beginkenmerken?

- Ouders: via internet of op papier
- Leerkracht: altijd via internet

3

Hoe werkt het?

- Stappenplan

Stap	Inhoud	Wie?
Stap 1	Invoeren van de nieuwe leerling	Onderzoeksmanager
Stap 2	Invullen van de vragenlijsten door ouders en leerkracht	Ouders & leerkracht
Stap 2b (optioneel)	Invoeren van papieren antwoorden van ouders op internet	Onderzoeksmanager
Stap 3	Downloaden van de antwoorden van ouders en leerkracht	Leerkracht

4

Stap 1: invoeren nieuwe leerling

- Door *onderzoeksmanager*
- Surf naar www.excel2.nl en log in
- Klik op "Excellent Onderwijs" -> "Nieuwe leerling invoeren"
- Vul de gegevens in van de leerling
- E-mailadres van de ouders alleen invullen bij keuze voor internet, bij papieren vragenlijst vul een "0" in.
- Druk op knop "Nieuwe leerling invoeren"

5

Stap 1: nieuwe leerling invoeren

Account: **Onderzoeksmanager - ITS TEST LOCATIE**

Mijn Account
Uitloggen
Voorspelling
Excellent Onderwijs
Status vragenlijsten
Downloads
Vaak gestelde vragen
Contact

Nieuwe leerling invoeren
Via dit formulier kunt u een nieuwe leerling invoeren.

Vul de gegevens in:

Persoonlijke gegevens van de leerling

Naam van de leerling:

Geboortedatum: - -

Geslacht:

E-mail adres van de ouders:

Administratieve gegevens van de leerling

Groep:

Leerjaar:

Leerlingnummer:

Gegevens opslaan

Mijn Account | Uitloggen | Voorspelling | Excellent Onderwijs | Status vragenlijsten | Downloads | Vaak gestelde vragen | Contact

6

12 its

Status vragenlijsten

- Welke vragenlijsten zijn wel/niet ingevuld?
- Door *onderzoeksmanager*
- Surf naar www.excel2.nl en log in
- Klik op "Status vragenlijsten"

13

Status vragenlijsten

Overzicht van groep 1A/2A (1a2a)	voormeting ingevuld?	tussentijdsmeting ingevuld?	indermeting ingevuld?	screening door ouders?	screening door leerkracht?
Groepsvragenlijst	X	✓	X	n.v.t.	n.v.t.
Anouk Boomkamp	X	X	X	✓	X
Anouk Boomkamp	X	X	X	✓	✓
Anouk Boomkamp	X	X	X	✓	✓
andré and and	X	X	X	X	X
definitieve test	X	X	X	✓	X
door ouder ingevuld	X	X	X	✓	✓
door ouder ingevuld	X	X	X	✓	X
EJHE definitieve test	X	X	X	✓	X
elma test	X	X	X	✓	✓
ik ben een ouder	X	X	X	✓	X
ira Feenstra	X	X	X	✓	✓
Jaap de Meulen	X	X	X	✓	✓
jan netz	X	X	X	X	X
johan Rius	X	X	X	✓	✓
jost Boomkamp	X	X	✓	X	X
jordis Boomkampodria	X	X	X	✓	✓
leerling berekeningen	X	X	X	X	X
leerling275	✓	X	X	X	X
leerling282	✓	X	X	X	X

14

Sheets Presentations Training Year 2 (3)

Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen

Elma Dijkstra MSc
dr. Amber Walraven
Prof. dr. Ton Mooij

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
CELSTEC, Open Universiteit NL Heerlen

Inhoud bijeenkomst 2

- Ervaringen screening beginkenmerken
- Niveaubepalingen
- Onderwijs op niveau
- Eigen invulling per school
- Vervolgafpraak

Project Excel Kwadraat

Doel?

- Cognitief excellente leerlingen leren op en boven niveau

Hoe?

- Optimaal differentiëren in speel-/leerniveau
- Integreren materialen, methodetoetsen, Cito
- Leerlingen variëren binnen eigen groep en tussen groepen
- Per cognitief domein, groepje leerlingen, op niveau
- Begin: screenen speel-/leerniveau ouders en leerkracht
- Adequaat niveau plaatsen en vorderingen bepalen

Ervaringen screening

Bespreken opdracht

- Voor hoeveel kinderen hebben ouders de vragenlijst ingevuld?
- Voor hoeveel kinderen hebben leerkrachten de vragenlijst ingevuld?
- Opmerkingen over het invullen?

Ervaringen screening

- Leerlingen met veel "vijfjes" (door ouders) op onderdelen cognitief, taal of rekenen?
- Komen deze scores overeen met de scores leerkracht?
- Gesprekken ouders en leerkracht?
- Leerlingen doorgetoetst? Gebieden? Uitslag?
- Geplande onderwijsaanpak?

Niveaubepaling excellente leerling

In gesprek met ouders:

- Vergelijking
- Dialoog

Verdere niveaubepaling nodig bij:

- Leerlingen die veel "vijfjes" scoren op cognitief, taal en/of rekenen
- Binnen 6 weken na binnenkomst

Waarom het niveau bepalen?

- Leerling leert pas iets bij onderwijs iets boven eigen niveau
- Screening is slechts een eerste inschatting; nu voorsprong feitelijk vaststellen
- Het onderwijs kan aangepast worden aan het vastgestelde niveau
- Binnen 6 weken, anders kans op onderpresteren

7

Hoe het niveau bepalen?

- CITO: Taal voor Kleuters en Rekenen voor Kleuters
 - normeringen voor M1, E1, M2, E2
- Methodegebonden toetsen
 - meestal vanaf groep 3
- Peilingsspellen
- Toevoegingen?

8

Opdracht

Bij gebruik voor niveaubepaling vierjarige leerling:

- Wat zijn de voor- en nadelen van de Citotoetsen?
- Wat zijn de voor- en nadelen van methodetoetsen?
- Wat zijn de voor- en nadelen van peilingsspellen?
- Hoe zou u het niveau van een leerling binnen 6 weken na schoolbegin bepalen die hoog op rekenen uit de screening komt?
- Idem, met taal

9

Criteria peilingsspellen

- Eenvoudige spelregels
- Te spelen in korte tijd
- Een helder speldoel
- Moet u makkelijker en moeilijker kunnen maken
- Moet u op meer informeel en meer formeel niveau kunnen spelen
- Biedt mogelijkheden om betekenisvolle vragen te stellen

10

Onderwijs op niveau

Waarom?

- Kind leert pas iets bij onderwijs iets boven eigen niveau (zone van naaste ontwikkeling)
- Onderwijs in groep is onder niveau excellente leerling
- Resultaat: leerling leert niets
- Leerling heeft onderwijs nodig op een hoger niveau (vastgesteld met niveaubepaling)

Hoe?

11

Hoe onderwijs op niveau vormgeven?

Nodig voor onderwijs op niveau:

- Goede diagnosticering zowel criterium als norm gebaseerd.
- Kennis van de leerlijn (leerdoelen) en de vakinhouden voor het jonge kind
- Kennis van het ontwikkelingsniveau van leerlingen
- Kennis van welk materiaal aan welk leerdoel voldoet.

12

Hoe onderwijs op niveau vormgeven?

Kastindelingen als hulpmiddel:

- Materialen indelen langs de leerlijn (makkelijk naar moeilijk)
- Verschillende indelingen mogelijk, aangepast aan situatie school

Waarom kastindelingen?

- Niet elke keer opnieuw het wiel uitvinden
- Excellente leerlingen krijgen geen uitzonderingspositie

13

Voorbeeld rekenen

Categorieën (Cito, SLO):

- Getalbegrip
- Meten
- Meetkunde

Subcategorieën getalbegrip:

- Omgaan met hoeveelheden
- Omgaan met getallen
- Omgaan met de telrij

14

Opdracht

Aan de hand van SLO Rekendoelen voor het jonge kind:

- Bedenk voor het domein getalbegrip welke materialen je in huis hebt om de leerlingen dit aan te kunnen leren
- Inventariseer per school

15

Opdracht

- Plaats de materialen op volgorde
- Welke materialen zouden als peilingsspellen kunnen dienen?

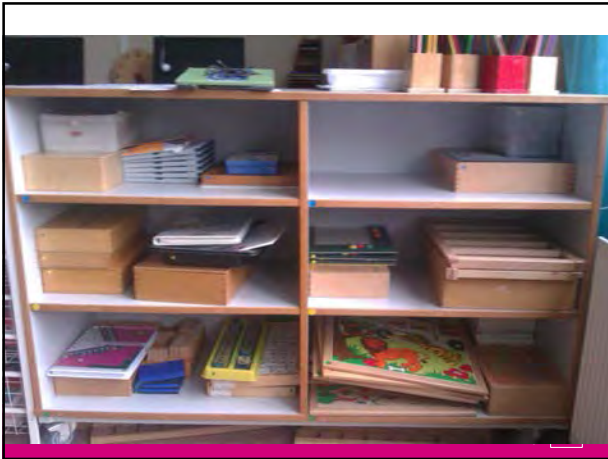
16

Kastindelingen

Verschillende kastindelingen mogelijk:

- Van makkelijk naar moeilijk per vak, genummerd
- Van makkelijk naar moeilijk per vak, per plank
- Per half jaar, per kast (indeling in zwakke, gemiddelde en excellente leerlingen)
- In fasen
- Geen kastindelingen maar kaarten voor leerlingen
- Gebruik van kleuren en symbolen

17 18

Soms:
binnen
zes
weken op
niveau
groep 4

25

its

Extra activiteiten

Voor excellente leerlingen:

- Eigen gekozen projecten
- Open vragen
- Creativiteit

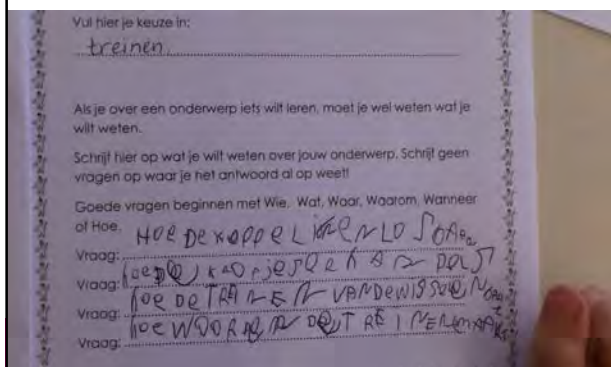
Waarom?

- Extra uitdaging
- Werken in subgroepjes (sociaal-emotionele ontwikkeling)
- Leerling heeft tijd over

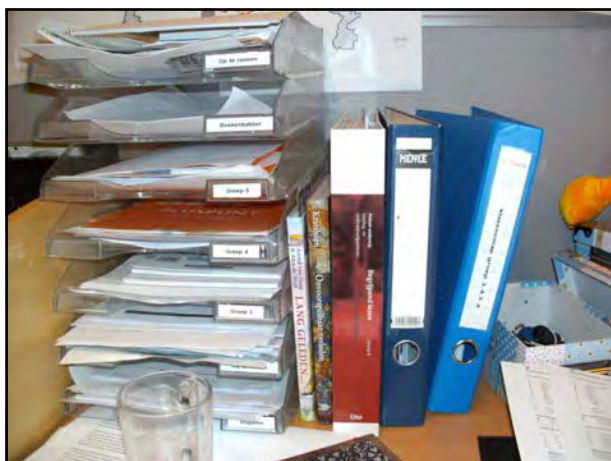
26

its

Behoefte aan informatie, lezen, schrijven

Ordeningen en creativiteit

Invulling in de eigen school

- Hoe zou de niveaubepaling van excellente leerlingen op uw school kunnen plaatsvinden?
- Hoe zou het onderwijs op niveau op uw school ingericht kunnen worden?
 - mogelijkheden van materialen
 - locatie: in de klas, op de gang
 - indelingen van kasten
 - groeperen van leerlingen
 - vakroosters
- Welke voor en nadelen ziet u? Welke bedenkingen heeft u? Welke goede en zwakke punten kunt u benoemen?

30

its

Samenvattend

31

Vervolgafpraak

- Presentaties van inrichting onderwijs op niveau per school
- Datum?

32

Sheets Presentations Training Year 2 (1)

Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen

Elma Dijkstra MSc
dr. Amber Walraven
Prof. dr. Ton Mooij

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
CELSTEC, Open Universiteit NL Heerlen

Inhoud bijeenkomst 3

- Stand van zaken screening
- Presentatie groep 1/2
- Protocol excellente leerlingen
- Casus excellente leerling
- Vervolgafpraak

Bewijsvoering

- Stap 1: screening
- Stap 2: ordenen rekenmaterialen in kasten (**presentatie**)
- Stap 3: ordenen taalmaterialen in kasten (**presentatie**)
- Stap 4: bepaling juiste niveau en aanbieden onderwijs op niveau (**protocol + casus**)
- Stap 5: invullen vragenlijsten en citogegevens

Screening “Beginkenmerken”

- Stand van zaken
- Eventuele problemen?

Onderwijs op niveau

Waarom?

- Kind leert pas iets bij onderwijs iets boven eigen niveau (zone van naaste ontwikkeling)
- Onderwijs in groep is onder niveau excellente leerling
- Resultaat: leerling leert niets
- Leerling heeft onderwijs nodig op een hoger niveau (vastgesteld met niveaubepaling)

Hoe?

Presentatie kasten groep 1/2

- Hoe zijn de kasten ingedeeld?
- Hoe heb je bepaald welke materialen welk niveau hebben?
- Hoe worden de kasten in de praktijk ingezet? Hoe werken de excellente leerlingen hieruit? Hoe gaat de leerkracht om met de kasten?
- Hoe worden de vorderingen van de leerlingen bijgehouden?
- Werken reguliere leerlingen ook uit de kast en zo ja, hoe?
- Vind je dit een prettige manier van werken? Werkt het?

Protocol excellente leerling

- Welke stappen onderneemt de school/leerkracht na hoge score op screening?

Beoordeel het protocol op:

- Hoe wordt het niveau van de **vierjarige** leerling bepaald?
- Krijgt de **vierjarige** excellente leerling onderwijs op niveau? Hoe?
- Hoe is het protocol gekoppeld aan de kastindelingen?
- Hoe en welke vorderingen worden bijgehouden?
- Kan dit protocol aan ouders indien nodig worden overhandigd?
- Ontbreken er stappen?
- Wat zou je over willen nemen van dit protocol?
- Wat zou je willen veranderen aan dit protocol?

7

Protocol excellente leerling

Belangrijke elementen:

- Identificatie "excellente leerling" (incl. doorlopende diagnostiek)
- Communicatie met ouders en leerling
- Vorderingen bijhouden van de leerlingen
- Organisatie: inzet van personen, indeling ruimte
- Mogelijke onderwijsoplossingen (groepsindeling, versnellen)
- Sociaal-emotionele ontwikkeling
- Onderpresteren
- Extra curriculaire activiteiten

8

Casus excellente leerling

Insturen:

- Antwoorden screening ouders
- Antwoorden screening leerkracht
- ½ A4 verslag gesprek ouders en leerkracht over beginkenmerken
- ½ A4 ervaringen leerling eerste zes weken (door leerkracht)
- Uitslagen voorbereidend taal- en/of rekentoets
- 1 A4 beschrijving (niveau en inhoud) aangeboden speel-/leermateriaal voor deze leerling
- (kopie of foto van) een door de leerling gemaakte taak op zijn/haar niveau
- 1 A4 ervaringen leerling met aangeboden speel-/leermateriaal, nieuwe toetsuitslagen en vervolgstappen

9

Vervolgafpraak

O.a.

- Eigen protocol
- Ingevulde casus
- Check kastindelingen (n.a.v. advies)
- Datum:

10

Hoe onderwijs op niveau vormgeven?

Nodig voor onderwijs op niveau:

- Goede diagnosticering zowel criterium als norm gebaseerd.
- Kennis van de leerlijn (leerdoelen) en de vakinhouden voor het jonge kind
- Kennis van het ontwikkelingsniveau van leerlingen
- Kennis van welk materiaal aan welk leerdoel voldoet.

11

Hoe onderwijs op niveau vormgeven?

Kastindelingen als hulpmiddel:

- Materialen indelen langs de leerlijn (makkelijk naar moeilijk)
- Verschillende indelingen mogelijk, aangepast aan situatie school

Waarom kastindelingen?

- Niet elke keer opnieuw het wiel uitvinden
- Excellente leerlingen krijgen geen uitzonderingspositie

12

Kastindelingen

Verschillende kastindelingen mogelijk:

- Van makkelijk naar moeilijk per vak, genummerd
- Van makkelijk naar moeilijk per vak, per plank
- Per half jaar, per kast (indeling in zwakke, gemiddelde en excellente leerlingen)
- In fasen
- Geen kastindelingen maar kaarten voor leerlingen
- Gebruik van kleuren en symbolen

13

Extra activiteiten

Voor excellente leerlingen:

- Eigen gekozen projecten
- Open vragen
- Creativiteit

Waarom?

- Extra uitdaging
- Werken in subgroepjes (sociaal-emotionele ontwikkeling)
- Leerling heeft tijd over

14

Sheets Presentations Training Year 2(4)

Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen

Elma Dijkstra MSc
dr. Amber Walraven
Prof. dr. Ton Mooij

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
CELSTEC, Open Universiteit NL Heerlen

Inhoud bijeenkomst

- Screening “Beginkenmerken”
- Informatie materialen excellente leerlingen
- Presentaties onderwijs op niveau
- Ingestuurde protocollen
- Casusbesprekingen
- Hoe nu verder?

Bewijsvoering

- Stap 1: screening
- Stap 2: ordenen rekenmaterialen in kasten (**presentatie**)
- Stap 3: ordenen taalmaterialen in kasten (**presentatie**)
- Stap 4: bepaling juiste niveau en aanbieden onderwijs op niveau (**protocol + casus**)
- Stap 5: invullen vragenlijsten en citogegevens

Screening “Beginkenmerken”

- Stand van zaken
- Eventuele problemen?

Informatie materialen excellente leerlingen

Compacten:

1. Stel ontwikkelingsniveau leerling vast
2. Bied activiteiten/opdrachten passend bij dat niveau aan
3. Geef leerling zicht in leerlijn
4. Creëer grotere leerstappen
5. Varieer opdrachten in inhoud en doelstelling

Informatie materialen excellente leerlingen

- Stimuleer de leerling te kiezen voor de uitdaging
- Bied een veilig leerklimaat, waarin "fouten maken" normaal is
- Wissel productfeedback af met procesfeedback

Informatie materialen excellente leerlingen

Goede verrijksopdracht:

1. Cognitieve doeopdrachten
2. Groepswerk
3. Relatief zelfstandig
4. Combineren cognitieve met sociale ontwikkeling, incl. groepswerk
5. Eigen belangstelling kleuter

7

Taalmaterialen excellente leerlingen

- Compact & Rijk
- Filosoferen met jonge kinderen: Klein maar dapper / Vliegende papa's
- Klein maar fijn
- Leeskrakers Mini
- Piep (jonge lezers)

8

Rekenmaterialen excellente leerlingen

- Slimmeriken
- Bolleboos rekenen/wiskunde
- Kapla
- Klein maar fijn
- Ontwikkelingsmaterialen-plus
- Polydron rekendriehoeken
- Rush hour
- Tridio

9

Onderwijsmodellen projecten/thema's

Doel:

- Zelfregulerend werken van excellente leerlingen

Twee soorten modellen:

- Basismodellen
- Gespecialiseerde modellen

10

Presentatie onderwijs op niveau

- Welk advies van het ITS hebben jullie ontvangen?
- Hebben er aanpassingen plaatsgevonden naar aanleiding van het advies? Zo nee, waarom niet? Zo ja, wat houden de aanpassingen in?
- Wat zijn de ervaringen met de kasten / onderwijs op niveau? Vind je dit een prettige manier van werken? Werkt het?
- Kan een leerling uit groep 1 indien nodig door met de leerstof van groep 3 en zo ja, hoe werkt dit? Gebeurt dit in de praktijk ook? Wat doet deze leerling wanneer die in groep 3 komt?

11

Protocol excellente leerling

Belangrijke elementen:

- Identificatie "excellente leerling" (incl. doorlopende diagnostiek)
- Communicatie met ouders en leerling
- Vorderingen bijhouden van de leerlingen
- Organisatie: inzet van personen, indeling ruimte
- Mogelijke onderwijsoplossingen (groepsindeling, versnellen)
- Sociaal-emotionele ontwikkeling
- Onderpresteren
- Extra curriculaire activiteiten

12

Bespreking casus excellente leerlingen

Ingestuurd:

- Antwoorden screening ouders
- Antwoorden screening leerkracht
- ½ A4 verslag gesprek ouders en leerkracht over beginkenmerken
- ½ A4 ervaringen leerling eerste zes weken (door leerkracht)
- Uitslagen voorbereidend taal- en/of rekentoets
- 1 A4 beschrijving (niveau en inhoud) aangeboden speel-/leermateriaal voor deze leerling
- (kopie of foto van) een door de leerling gemaakte taak op zijn/haar niveau
- 1 A4 ervaringen leerling met aangeboden speel-/leermateriaal, nieuwe toetsuitslagen en vervolgstappen

Hoe nu verder?

- Stap 1: screening
- Stap 2: ordenen rekenmaterialen in kasten
- Stap 3: ordenen taalmaterialen in kasten
- Stap 4: bepaling juiste niveau en aanbieden onderwijs op niveau
- Stap 5: invullen vragenlijsten en citogegevens

Hoe nu verder?

- Website www.excel2.nl
- Vragenlijst "beginkenmerken"
- Welke opbrengsten heeft Excel Kwadraat jullie geleverd?
- Wat zijn jullie verdere plannen omtrent excellentie/hoogbegaafdheid binnen de school?

Appendix I: Differentiation Practices Questionnaire for Teachers

INSTRUCTIE			
Hier volgen didactische uitspraken over het onderwijs in uw groep. Wilt u bij elke uitspraak aangeven in hoeverre deze in uw groep van toepassing is? U kunt dit doen door per uitspraak een percentage in te vullen, bijv. 0, 10, 25, 50, 75 of 100.			
Categorie	Operationalisatie	English short name	Specificatie
Diagnostics and assessment	Bij intrede van (bijna) vierjarige leerlingen in onze school worden hun beginkenmerken ingeschat (gescreend) door ouders en leerkracht.	Assess pupils' school-entry characteristics	(0-100) %
	De resultaten van de screening van beginkenmerken worden besproken tussen leerkracht en ouders.	Discuss pupil levels with parents	
	Bij een leerling met een cognitieve ontwikkelingsvoorsprong, worden zijn/haar leervorderingen geëvalueerd via observatie (in vergelijking met overige leerlingen in de groep)	Assessment based on observation	
	Leervorderingen worden bij leerlingen met een cognitieve ontwikkelingsvoorsprong geëvalueerd op het moment dat de leerling eraan toe is.	Assessment occasions based on pupils' readiness	
Instruction and management	Voortgang van een leerling in de leerstof is gebonden aan de voortgang van de andere leerlingen in de leeftijdsgroep.	Individual learning pace (reversed)	(0-100) %
	Per leergebied werken leerlingen qua begaafdheid samen in (meer) homogene groepjes.	Subject-based ability grouping	
	De leerkracht stimuleert dat leerlingen relatief zelfstandig kunnen werken in (sub)groepjes.	Independent work in small groups	
Activities for high-ability pupils	Als zij hun potenties en vaardigheden laten zien, kunnen leerlingen met een cognitieve ontwikkelingsvoorsprong al bezig zijn met leerstof die voor de meeste leerlingen pas twee jaar later bod komt.	Acceleration in subjects	(0-100) %
	Leerlingen met een cognitieve ontwikkelingsvoorsprong worden in staat gesteld relatief zelfstandig te leren via een ingedikt curriculum.	Curriculum compacting	
	Voor leerlingen met een cognitieve ontwikkelingsvoorsprong worden extra vakken of projecten onderwezen en/of door deze leerlingen opgepakt.	Additional subjects and projects	
	Deze leerlingen kunnen zelf andere leerstof, activiteiten of projecten kiezen en doen.	Pupil choice for extra learning activities	

Appendix J: Codebook for the 'Perceptions of the Intervention' Questionnaire

Vraag	Code	Toelichting	Referentie
Wat waren uw verwachtingen over wat uw werkzaamheden zouden zijn in project Excel Kwadraat voordat uw school deelnam?	Weinig/geen verwachtingen	Er wordt specifiek gezegd dat hij/zij weinig of geen verwachtingen had.	We hadden geen verwachtingen...(lkr. 187).
	Onderwijsaanpak	Er wordt aangegeven iets te verwachten over een onderwijsaanpak.	Dat de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong meteen bij binnenkomst op hun niveau verder kunnen ontwikkelen (dir 1035).
	Signaleren	Er wordt aangegeven iets te verwachten omtrent de signalering van hoogbegaafde/excellente leerlingen.	Wij leren screenen in de onderbouw van hoogbegaafde leerlingen (dir. 1018).
	Onderzoeksdeelname	Er wordt aangegeven dat men verwachte vragenlijst te moeten invullen, gegevens te moeten aanleveren of bijeenkomsten te moeten bijwonen.	Enkele vragenlijsten invullen, (lkr. 69).
Komen de werkzaamheden tijdens het project nu na één jaar overeen met uw verwachtingen hierover? - Ja. - Nee, ik moest meer dingen doen. - Nee, ik moest andere dingen doen. - Nee, ik moest minder dingen doen. Graag toelichten:	Onderwijsaanpak	Er wordt in de toelichting gereflecteerd op de onderwijsaanpak.	Gaandeweg wordt het duidelijk wat wij onze (hoog) begaafde leerlingen moeten aanbieden en hoe wij dit moeten doen (dir. 1038).
	Inventariseren leermiddelen	Er wordt iets gezegd over het inventariseren of ordenen van materialen in lijsten/kasten.	De materialen ordenen in de groepen was voor mij een nieuw element. Is ook een grote klus die niet in een jaar te realiseren is (dir. 1018).
	Screening	Er wordt een opmerking gemaakt omtrent de screening van nieuwe leerlingen.	Voor mijn gevoel heb ik vooral gescreend (lkr 97).
	Onderzoeksdeelname	Er wordt een opmerking gemaakt omtrent het invullen van vragenlijsten, het aanleveren van gegevens of het volgen van bijeenkomsten.	Vindt de vragenlijsten soms veel werk (lkr 145).
Wat voor verwachting had u over wat de opbrengsten en effecten van project Excel Kwadraat zouden zijn voordat uw school deelnam?	Weinig/geen verwachtingen	Er wordt specifiek gezegd dat hij/zij weinig of geen verwachtingen had.	Geen verwachting (lkr 115).
	Onderwijsaanpak	Er wordt aangegeven iets te verwachten over een onderwijsaanpak.	vooral dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong die aandacht en uitdaging krijgen die zij nodig hebben, daarin zijn wij een lerende school en ik verwachtte dat Excel2 ons daarin verder zou helpen (wat ook gebeurt) (lkr 121).
	Signaleren	Er wordt aangegeven iets te verwachten over signaleren van hoogbegaafde/excellente leerlingen.	Betere signalering. Samen met ouders bespreken (dir 1034).
	Leerlingresultaten	Er worden verwachtingen uitgesproken over leerlingresultaten (zowel cognitief als sociaal-emotioneel).	hogere opbrengsten en minder onderpresteren (dir 1031).

	Team/leerkrachten/beleid	Er wordt verwachtingen uitgesproken over het team, de leerkrachten en het beleid op schoolniveau.	Een beleid waaraan je als school houvast hebt zodat je in je team vaste afspraken kan maken over excellente leerlingen (dir 1011).
<p>Komen de opbrengsten nu na één jaar overeen met uw verwachtingen hierover?</p> <p>- Ja.</p> <p>- Nee, er zijn meer opbrengsten.</p> <p>- Nee, er zijn minder opbrengsten.</p> <p>Graag toelichten:</p>	Onderwijsaanpak	Er wordt in de toelichting gereflecteerd op de onderwijsaanpak.	Ik heb wel meer informatie gekregen en ben me meer bewust van mogelijkheden, maar mis nog wel inns en outs hoe je er het beste mee om kunt gaan in de dagelijkse praktijk (lkr 236).
	Signaleren	Er wordt een opmerking gemaakt omtrent het signaleren van hoogbegaafde/excellente leerlingen.	Het signaleren gaat al iets beter al blijkt het toch lastig te zijn (dir 1011).
	Tijdsbestek	Er wordt een opmerking gemaakt over de opbrengsten/effekten in relatie tot het tijdsbestek.	We zijn pas in januari 2012 met de instroomleerlingen begonnen en hebben nog weinig zicht op de opbrengsten (lkr 187).
<p>Op welke punten kan, volgens u, project Excel Kwadraat verbeterd worden? Kunt u dit toelichten?</p>	Training	Er wordt een verbeterpunt omtrent de inhoud van de training gegeven.	Meer praktisch ingericht. Meer ruimte voor discussies. Misschien af en toe een opdracht in de klas uitvoeren. Meer gebruik maken van beeldmateriaal (dir 1011).
	Planning	Er wordt gerefereerd aan de planning van het project.	Een duidelijke jaarplanning met de vergadermomenten (lkr 162).
	Communicatie	Er wordt een opmerking gemaakt over de communicatie over het project.	De communicatie over begeleiding en financiële afwikkeling kan beter (dir 1035).
	Vervolgaanpak	Er wordt gerefereerd aan de vervolgaanpak.	Zorgen voor een goed vervolg, zodat het niet wegzakt als het project is afgelopen. (dir 1002).

Appendix K: Intervention Fidelity Rubric Checklist

Component and scoring categories	Rubric explanation	Information source
1. Screening of school-entry characteristics		
Screening not implemented	<10% of new 4-year-old pupils are screened	Digitally tracked in NetQ
Screening partially implemented	10-90% of new 4-year old pupils are screened	
Screening fully implemented	>90% of new 4-year-old pupils are screened	
2a. Differentiation arithmetic curriculum		
Framework not developed	No framework of ordered learning materials per (sub)domain and difficulty level.	<ul style="list-style-type: none">- Face-to-face presentations of cabinets with learning materials in the schools- Frameworks (sent by e-mail)- Photographs of cabinets with explanations (sent by e-mail)
Started structuring in framework and materials	A first version of the framework was developed, but the school lacked the ordering of learning materials in cabinets according to the framework.	
Advanced structuring and organizing framework	The framework was developed and learning materials were ordered, but the school needed to fine-tune the correspondence between framework and materials in the cabinets	
Framework and organization of materials developed	The framework corresponds with the materials in the cabinets.	
2b. Differentiation language curriculum		
Framework not developed	No framework of ordered learning materials per (sub)domain and difficulty level.	<ul style="list-style-type: none">- Face-to-face presentations of cabinets with learning materials in the schools- Frameworks (sent by e-mail)- Photographs of cabinets with explanations (sent by e-mail)
Started structuring in framework and materials	A first version of the framework was developed, but the school lacked the ordering of learning materials in cabinets according to the framework.	
Advanced structuring and organizing framework	The framework was developed and learning materials were ordered, but the school needed to fine-tune the correspondence between framework and materials in the cabinets	
Framework and organization of materials developed	The framework corresponds with the materials in the cabinets.	
3. Differentiation policy protocol		
Policy not developed	No protocol	<ul style="list-style-type: none">- Protocols sent by e-mail or given during a meeting
Policy partially developed	Protocol with limited information on pupil assessment or subsequent learning activities	
Policy fully developed	Complete protocol with information on pupil assessment and subsequent learning activities	
PROCEDURE		
Three researchers developed the rubrics collaboratively based on ten randomly chosen schools, and then applied them to all schools. Per school, two researchers separately studied the written documents and oral presentations, and rated the components. Hereafter, they discussed their ratings until agreement was reached.		

Appendix L: Example of Component 2 Developed by a Participating School

Taal- en rekenkasten in groep 1-2 en groep 3-4

In onze school liggen de lokalen voor groep 1-2 en 3-4 ver uit elkaar. We hebben er daarom voor gekozen om in beide groepen het materiaal voor die groep aan te gaan bieden, aangevuld met materiaal voor de andere groep. Dan hebben beide groepen een breed spectrum aan materiaal, waarbij we ook materialen kunnen gaan uitwisselen (wisselcollectie -> meer uitdaging).

Groep 1-2

Drie kasten

In groep 1-2 hebben we de meeste aanwezige materialen verdeeld over 3 kasten: een taalkast, een rekenkast en een motoriekkast. Deze 3 kasten zijn voorzien van een pictogram, met daarbij ook in geschreven taal de naam van de kast. Per kast zijn de spelmaterialen geordend in 5 of 6 niveaus. Elk niveau heeft een bijbehorende sticker op de plank en op het spel. Verschillende materialen kunnen ingedeeld worden bij meerdere kasten. Bij deze materialen hebben we dan een keus gemaakt om het in te delen in een kast, waarbij we ons er bewust van zijn dat het ook onder een andere categorie valt, en het daar dan ook voor gebruiken.

Een voorbeeld hiervan zijn de kralenplanken: deze staan in de motoriekkast, maar horen, als ze met voorbeeld gebruikt worden, ook in de leerlijn van rekenen thuis. Tegelijk wordt ook de visuele discriminatie (taal) gestimuleerd.... De kralenplanken vormen bij ons overigens helemaal een categorie apart: mede omdat ze op zoveel verschillende niveaus ingezet kunnen worden, hebben we de keuze gemaakt om ze op de plank zonder sticker te zetten.

Veel puzzels en spellen op het gebied van visuele discriminatie hebben we in de motoriekkast geplaatst. Daar zijn ze ingedeeld van concrete afbeeldingen met weinig stukjes via concrete afbeeldingen met meer stukjes naar abstracte (kleuren) afbeeldingen.

Werken met de spellen op niveau

In groep 1-2 hebben we op onze school een onderscheid tussen momenten dat wij de kinderen gericht een spel aanbieden en momenten dat kinderen zelf een spel mogen pakken wat hen leuk lijkt. Alle kinderen zijn op deze momenten met spelmateriaal bezig.

Planmatig

Regelmatig bieden wij als leerkracht gericht een spel aan waarmee het kind kan oefenen met een vaardigheid waar het (bijna) aan toe is. Dit deden we door het kind uit te nodigen een spel te pakken en hiermee (alleen of in combinatie met een ander kind) aan de gang te gaan. Vanaf half februari jl. hebben we een spelkaart ontwikkeld. We zijn nu bezig om deze te introduceren en steeds eenvoudiger bruikbaar te maken. Per themaperiode staan daar voor elk kind een aantal verplichte spellen (gericht op zone van de naaste ontwikkeling van dat kind) en (een) voorbereidend schrijfopdracht(en) op. Ook is er ruimte voor een keuzespel.

Tijdens het spelen en werken (meestal 's ochtends) kunnen de kinderen op het planbord hun knop zetten bij een werkje, een hoek of de spelletjeskaart. Op deze manier kunnen we de kinderen ook tijdens de speel-/werktijd gericht met spelmateriaal laten werken.

Eigen keuze

Regelmatig mogen de kinderen zelf een spel kiezen wat hen leuk lijkt. Ook mogen ze dan zelf kiezen of ze het gekozen spel alleen of met iemand anders willen doen.

Te makkelijk? Geen probleem

Het kan bij vrije keuze heel goed voorkomen dat een kind ervoor kiest om aan het werk te gaan met materiaal waarvan het zeker weet dat het gaat lukken. Of gaat spelen met een spel wat eigenlijk onder zijn/haar niveau is om met een kind te kunnen spelen waarmee het goed op kan schieten. Dit vinden we in principe geen probleem. We vinden dat een kind op een vrij keuze moment ook de gelegenheid mag hebben om een vaardigheid die het al beheerst nog eens te herhalen. In ongelijke combinaties kan het kind met het wat hogere niveau ook heel goed het kind met een wat lager niveau 'optrekken'.

Wel letten we erop dat kinderen niet te lang onder hun niveau bezig zijn. Vaak pakken kinderen na een 'pauzeperiode' vanzelf een spel wat meer bij hun niveau past. Anders stimuleren we hen daartoe. Vaak door even aandacht te geven aan het gekozen spel en vervolgens uit te nodigen om, 'als ze klaar zijn,' een spel te pakken wat ze nog niet kennen of waarvan ze denken dat ze daarbij na moeten denken.

Te moeilijk? Geen probleem

Soms pakt een kind een spel wat eigenlijk nog (veel) te moeilijk is. Ook dit vinden we geen probleem. Door het spel (uitgebreid) te bekijken maakt het kind kennis met het spel. Soms komt het tot (zelf bedacht) spel, waarmee het spel verder verkend wordt. Als het kind geen spelmaatje vindt wat kan helpen met het spel, wordt het spel daarna vaak opgeruimd, waarna het kind een spel uitzoekt waarmee het wel kan werken. Ondertussen heeft het kind weer wat (leer-) ervaringen opgedaan: het spel is verkend, er is evt. contact gelegd met een ander kind, de fantasie is gebruikt tijdens het proberen hoe het spel zou kunnen werken...

Als we zien dat een kind wat lang blijft hangen bij een spel wat eigenlijk nog niet past, stimuleren we het om een spel te pakken wat meer passend is. Vaak door even aandacht te geven aan het gekozen spel. Een kind komt dan soms ook met de opmerking dat het spel 'nog een beetje moeilijk' is, of dat het niet weet hoe het spel moet. We haken daarop aan door kort uit te leggen wat de bedoeling van het spel is. Waar nodig geven we het kind gelijk dat het spel nog wat moeilijk is en leiden het naar een spel van het juiste niveau waar dezelfde vaardigheid geoefend wordt.

Vorderingen bijhouden

Terwijl de kinderen bezig zijn met spelmateriaal observeert de leerkracht, waar mogelijk, wat er gebeurt. De leerkracht loopt (volgens patroon 'hulpronde') door de klas en ondersteunt waar nodig. Verschillende materialen zijn zelfcontrolerend. Kinderen kunnen dan dus zelf zien hoe het ging. Bij sommige spelmaterialen kan het kind pas verder als het goede antwoord is gevonden (Dubio).

Als het kind een spel van de spelkaart heeft gemaakt, mag het laten zien en vertellen hoe het spel ging. Het spel blijft dan dus even liggen tot de leerkracht weer langskomt.

We zijn nog bezig met uitdenken en uitwerken van hoe we de vorderingen vlot en gemakkelijk vast kunnen leggen. Op dit moment maken we noodgedwongen gebruik van geschreven aantekeningen. We zoeken naar een systeem/indeling op formulier waarbij de spellen per onderdeel van de leerlijn geordend zijn en waarmee we gemakkelijk in één oogopslag zichtbaar kunnen maken welke spellen met welk resultaat door het kind gemaakt zijn.

Groepsdoorbrekend

Zoals uit bovenstaande al op te maken is, zijn de materialen in de kasten in principe toegankelijk voor alle kinderen. Als een kind op school komt leggen we uit hoe de kasten werken. De

pictogrammen worden bekeken en de cijfers/kleuren op de planken worden benoemd en verbaal gekoppeld aan de cijfers/kleuren op de spellen.

Ook wordt uitgelegd dat je aan het kaartje op de plank kunt zien of het een gewone plank is of een plank met spelletjes die een beetje moeilijker zijn. We gaan daarbij totaal niet in op 'spelletjes voor groep 1' of groep 2 of zelfs nog hoger... Wel hebben we het over 'spelletjes om te tellen', 'spelletjes om na te denken en te praten', 'spelletjes om de kleuren te leren', etc.

Een kind uit groep 1 kan dus ook werken met leerstof uit groep 3. Als het kind op alle gebieden voorloopt tov. leeftijdsgenootjes zal het, in overleg met ouders en leerkrachten van groep 3, versneld doorgaan naar groep 3. (zie bijv. in onze casus: zowel J. als M3)

In groep 3 wordt de eerste maand groepsgewijs les gegeven. De kinderen leren hoe het werkt om met (werk)boeken te werken. Via VLL worden kinderen met voorsprong op taal/leesgebied ingedeeld bij niveau zon of raket. Ook de bijbehorende extra materialen kunnen gebruikt worden. Op rekengebied kunnen kinderen extra uitdaging krijgen dmv spelmateriaal en aanvullend schriftelijk materiaal, bijv. Kien.

Het werkt

We vinden dat de nieuwe indeling van de kasten prima werkt.

Grappig was, dat wij door iemand al op het idee gebracht waren om de kasten op niveau in te delen en dat we daarmee in de basis al een heel eind klaar waren.

Het was/is wel confronterend om te zien dat op bepaalde gebieden echt te weinig materiaal aanwezig was/is. Daar wordt nu aan gewerkt.

De kinderen zijn inmiddels al aardig gewend aan het op deze manier werken met spelletjes uit de kasten. Het valt ons daarbij wel op dat enkele jongsten, ondanks de picto's met hun kleuren, nog moeite hebben om een spel op de juiste plaats terug te zetten. We werken hieraan door het spel terug te pakken en samen te kijken waar het hoort.

Het is praktisch ook lastig dat de stikers erg regelmatig loslaten van de spellen, waardoor ze niet goed meer terug te zetten zijn. We leren de kinderen nu dan ook aan om een spel waarvan de stikker los zit of er al af is, bij ons te brengen.

Rekenkast en.... rekenhoek

Rekenkast

Voor rekenen zijn we met het spelmateriaal al ordenend uitgekomen op 6 niveaus: In de niveaus 1 t/m 5 zijn materialen met bewerkingen tot 20 geordend. Het 6^e niveau bevat meer abstract materiaal en materiaal boven de 20, van groep 3 en groep 4 niveau.

Regelmatig staat in de rekenkast een spel op een plank van een laag niveau terwijl het ook voor hogere niveau(s) is te gebruiken. We kiezen er dan meestal voor om het lage niveau aan te houden. Daar begint het nl. mee. Een kind kan dus terwijl het met een spel bezig is ook al op een wat hoger niveau werken. Als het lagere niveau al (veel) voorkomt kiezen we er ook wel voor om het spel hoger in te delen.

Bij het indelen naar niveaus hebben we verschillende punten in het oog gehouden, nl.:

- leerlijn rekenen
- gecompliceerdheid van het materiaal.

Bij sommige spellen wordt er nl. op rekengebied iets niet zo heel ingewikkelds gevraagd, maar wordt het door de vormgeving van het spel een spel van een moeilijker niveau. Dan wordt het spel door ons hoger ingezet. Een voorbeeld hiervan is panorama.

Plank 1:

Spel 'stippen tellen'. Bij paddenstoelen moet het gewenste aantal stippen geplaatst worden van 1 t/m 10. Dmv stipjes en een cijfer is aangegeven hoeveel stippen er moeten komen.

Spel 'appels tellen'. Idem als vorige spel.

Spel 'for mix'. De basisvormen vierkant, cirkel, driehoek en rechthoek moeten, afhankelijk van wat de wijzer aanwijst, opgezocht worden. De vormen zijn verwerkt in voorwerpen (bijv. tent, luchtballon).

Sorteerpuzzel (2x): Per puzzel moeten kleine plaatjes van voorwerpen worden bij twee grote platen gezocht worden: bijv. dieren bij dierentuin, muziekinstrumenten bij muziekwinkel.

Puzzel van groot naar klein of van klein naar groot (2x). Plaatjes van bijv. clowns moeten afhankelijk van keuze of van opdracht die erbij gegeven wordt van groot naar klein of andersom worden gelegd. Vervolgens moeten halve clowntjes op de juiste plaatjes gepuzzeld worden.

Ganzenbord. Simpele variant: met 1 dobbelsteen. Moeilijker: met 2 dobbelstenen. Tellen met sprongen van 2.

Vormenpuzzel: vormen in elkaar puzzelen. Vormen hebben 1 kleur.

Plank 2:

Tel-wel: afhankelijk van welke kaart je pakt hoeveelheden tellen van 1 t/m 10. Complicerende factor daarbij is dat je verschillende kaartjes met verschillende hoeveelheden langs moet om het gewenste aantal te vinden.

Numero: aantal bij getal zoeken

Pas aan clown: Leg het stuk aan met het getal wat je met de dobbelsteen (in stippen) gooide.

Plank 3:

Tellotto: aantal stippen + getal bij aantal zoeken. T/m 10.

Cijferpuzzels t/m 9. Vrij gevormde puzzels die samen de cijfers vormen. Steeds net zoveel stukjes als het cijfer.

Logisch dieren verzamelen: opdrachtkaartjes waarbij dieren verzameld moeten worden. Kenmerken: klein/middelgroot/groot, kleur, soort dier.

Wat hoort er niet bij: dmv het leggen van een kruisje aangeven welk plaatje er niet bij hoort.

Vormenpuzzel: complexe vormen.

Plank 4:

Rabbits: getallen en getal in stippen bij afbeelding met beesten zoeken. Gecompliceerd door hoeveelheid kaartjes.

Spel waarvan naam onleesbaar is. Plaatjes van kabouters. Kleurkaart bij kabouterkleertjes zoeken. Stippen tellen op paddenstoel en kaartje met gelijk aantal stippen erbij leggen. Getallen erbij leggen. Plussom maken met de getallen.

Panorama: kaarten waarop plaatjes gelegd moeten worden. Onderwerpen: inhoud (leeg naar vol), posities (rechts, links, achter, voor), hoog-laag (van hoog naar laag), van groot naar klein, kleuren (geel groen blauw en rood in div. volgordes), dik-dun (van dik naar dun)

Plank 5:

Clown sorteer-telspel: aantal ballen bij clowns plaatsen en daar som van maken. Kan tot 20.

Kabouter telspel: som maken door twee halve kabouters met een handvol ballonnen samen te voegen. Kaartjes toevoegen met evenveel stippen. Kaartjes toevoegen met goede getallen. Evt. kleur fiches gebruiken om som tot en met 20 op te lossen.

Tel-trein: opdrachtkaartjes die uitgevoerd kunnen worden met poppetjes in een trein.

Opdrachtkaartjes gaan via stipsom naar stip- en getalsom naar vleksommen.

Plank 6:

Details: proberen om detailafbeelding te lokaliseren op grote afbeelding.

Zoo area: dierentuin indelen. Verschillende spelvarianten mogelijk, waarbij dieren in passende hokken moeten belanden.

Citadel: aan de hand van in moeilijkheidsgraad oplopende opdrachtkaartjes huizen op de juiste positie op een kaart plaatsen.

'99': Met sommen tot het getal 99 komen.

Flip-Flop: wij hebben de opdrachtkaartjes met sommen van het type $15 + 3$

Dubio: wij hebben de opdrachtkaartjes met opdrachten over tijd, rekenen tot 10, rekenen tot 20, splitsen (tot 10) vermenigvuldigen A en getalordening.

Hoe laat is het?: Spel om klok te leren kijken. Mbv van 4 series klokkaartjes kan geoefend worden met hele uren, halve uren, kwart over en kwart voor. Na instructie kan er in tweetallen mee gespeeld worden.

Rekenhoek en ander hoekenwerk

Wij hebben in groep 1-2 ook de beschikking over een rekenhoek. In de hoek zelf werken we met de getallen 1 t/m 20. Hier vinden aan de hand van opdrachtjes onder andere sorteer-, groepeer- en telopdrachtjes plaats. Waar we voor het sorteren en ordenen niet heel veel spelmaterialen hebben, kunnen wij gebruik maken van concrete (evt. seizoensgebonden) materialen. Vanuit de rekenhoek start ook een getallenlijn tot 100, verdeeld in 10-structuur.

Zie ook foto's in bijlage 1. Daarnaast maken we ook gebruik van andere hoeken om vaardigheden op het gebied van rekenen aan te leren. Bijv. de bouwhoek, waar we kinderen, die daaraan toe zijn, stimuleren om plattegrondjes te gaan maken van hun bouwwerk.

Taalkast

Voor taal zijn we al ordenend uitgekomen op 5 niveaus. Omdat we op dit moment als school nog niet zoveel speel-/leermateriaal op taalgebied hebben als we zouden willen, is deze kast nog erg sober ingedeeld bij de hogere niveaus. Er staat wat materiaal, maar we moeten op dit moment nog echt samendoen met groep 3-4. Op dit moment is er een situatie waarin de kinderen die op een hoger niveau zitten met taal-lezen, voornamelijk extra uitdaging aangeboden krijgen tijdens het werken in de stempelhoek en het lezen van (oude) Veilig Leren Lezen- boekjes uit de eerste 5 kernen.

We willen de komende periode verder gaan met het aanschaffen van speel-/leermateriaal op taal-/leesgebied, zodat ook op taalgebied een situatie gaat ontstaan waarbij beide groepen meer zelfvoorzienend zijn.

Huidige inhoud van de taalkast:

Plank 1:

Kwartet domino

Dieren memora: memory voor visuele discriminatie, geheugen

Kleuren kwartet, Beroepen kwartet, kwartet Alfred Jodocus Kwak en David de Kabouter Kwartet voor visuele discriminatie, woordenschat, geheugen

Duo: voorkant en achterkant van dier bij elkaar zoeken voor visuele discriminatie, logisch denken, beredeneren

Plank 2:

Remo: wat hoort bij:... bijv. vakantie om relaties te leren leggen, woordenschat

Multo: sorteerspel, waarbij beredeneerd moet worden waarom er zo gesorteerd wordt

Combinatiespel: wat hoort bij elkaar: kabouter en paddenstoel om relaties te leren, woordenschat

Actie reactie: steeds drie plaatjes die bij elkaar horen: bijv. vies kind-douche-schoon kind o.a. relaties leggen, tijdsvolgorde, woordenschat

Reuzen kwartet van Dick Bruna o.a. kleur en woordenschat, geheugen

Jip en Janneke kwartet (hele gedetailleerde afbeeldingen) o.a. visuele discriminatie en woordenschat, geheugen

Memos: soort memory met knoppen die opgetild moeten worden om te kijken wat er onder zit. Er kunnen platen gebruikt worden die sterk variëren in moeilijkheidsgraad: kleuren, concrete afbeeldingen (2), schaduwafbeeldingen, patronen en patronen op ruitafbeelding
Voor visuele discriminatie en geheugen.

Plank 3:

Wat ontbreekt: Er is een grote plaat. Daarbij hoort een kleine weergave van die plaat. 1 voorwerp of situatie uit de grote plaat ontbreekt. Kind legt klein kaartje met dat stukje van de plaat bij de kleine weergave. O.a. visuele discriminatie, redeneren

Verhaaltjes maken: plaatjes vormen, op juiste volgorde gelegd, een verhaal relaties leggen, woordenschat, tijdsvolgorde

Plank 4:

Samenspraak: Afbeelding in het midden: kind vertelt welke kleur knop bij welk plaatje hoort. Andere kind luistert en probeert juiste kleur bij juiste plaatje te plaatsen o.a. kritisch luisteren, woordenschat, logisch redeneren

Woord sorteerspel: Bij strook met plaatjes en woorden moeten dezelfde plaatjes en woorden gevonden worden. visuele discriminatie, beginnend lezen

Plank 5:

Leesrups: diverse leesrupsen in één doos. Woorden van 1 lettergreep. Niet allemaal klankzuiver voor visuele discriminatie, beginnend lezen

Rijmelarij (klank-rijm domino): plaatjes met afbeeldingen die rijmen mogen aan elkaar gelegd worden. Kan (als je plaatjes selecteert) ook gespeeld worden dat plaatjes van woorden die met dezelfde letter beginnen aan elkaar gelegd mogen worden. Auditieve discriminatie

Pim-pam-pet picto: nav. gedraaide letter een woord wat met die letter begint, opzoeken op de plaat. Nadeel: hoofdletter.... voor visuele discriminatie, letterherkenning en tegelijk auditief spel

Foto's kasten en spelmateriaal in de praktijk

Een deel van deze foto's is getoond in de presentatie van woensdag 6 maart 2013.

Rekenhoek met dobbelsteen-,
vingerbeelden en getalstructuur.

Stukje rekenhoek

Picto's op kasten

Flink gevulde rekenkast

Plank 4 en 5 van taalkast

Plank 2 en 3 van taalkast. Er zit nu wel weer
een sticker op plank 3...

Werken op eigen niveau

Voor het eerst volgens de spelregels.... Goed kijken en tellen....

Tweetal speelt relaxed en helpt derde die druk oefent met zorgvuldig aanwijzend tellen

'Pauze' is over (zonder stimulans van leerkracht). Opperste concentratie. 'Ik pak dit spel. Die vond ik de vorige keer zo lastig.'

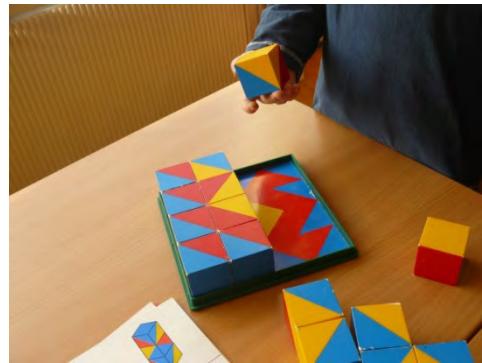
Oefening om goed te verwoorden wat je wilt hebben.... En gewoon gezellig.

Oefenen met het getal 2

Opperste concentratie. Hoe werkt dit spel? Als juf plaatjes even later 'leest' is het een stuk gemakkelijker.

Voorbeeld naleggen wordt moeilijk als zowel kleurenkennis als visuele discriminatie nog volop in ontwikkeling zijn.

Oefenen met splitsingen met Dubio

In rustig hoekje werken met woorden sorteerspel

Excellente Leerlingen

groep 1 t/m 4

Inleiding

Maart 2013

Dit protocol beschrijft de procedure rondom besluitvorming en communicatie met betrekking tot het signaleren en begeleiden van excellente leerlingen bij ons op school. Uitgangspunt is, dat we zoveel mogelijk proberen aan te sluiten bij de belevingswereld van het kind en het kind uitdagen boven zijn/haar ontwikkelingsniveau.

Signalering en diagnostiek

Signalering is de eerste stap in het proces van leerlingbegeleiding. Signalering vindt per definitie plaats onder alle leerlingen.

Signalering is een continue proces, dat start bij de binnenkomst van groep 1, doorgaat gedurende de hele schoolloopbaan en extra aandacht krijgt bij twijfel en/of signalen van collega's en ouders. De leerkracht heeft over het algemeen de meest centrale rol in het signaleringsproces.

Het is belangrijk om informatie van ouders te verwerven. Een excellente leerling kan thuis ander gedrag laten zien dan op school, denk aan onderpresteerders. Het is dus van belang dat de leerkracht in gesprek blijft met de ouders. Tijdens een gesprek met ouders worden gerichte vragen gesteld aan de hand van een signaleringslijst. Om de signalering en diagnostiek te stroomlijnen wordt de lijst 'Screening beginkenmerken' van Excel2 door zowel de ouders als de leerkracht(en) ingevuld.

Signalering bij instroom

Tijdens de fase van signalering gaat het om het opvangen en interpreteren van mogelijke aanwijzingen over de begaafdheid van een leerling.

- Tijdens het intakegesprek met de ouders van een nieuwe leerling (door de groepsleerkracht) kunnen er indicaties zijn dat de leerling mogelijk een ontwikkelingsvoorsprong heeft.
- Er kunnen indicaties zijn vanuit externe informatiebronnen zoals peuterspeelzaal, onderwijskundig rapport na overstap van een andere school, schoolarts en/of consultatiebureau.

Indicaties die kunnen duiden op een voorsprong:

- Spraak-/taalontwikkeling: vroege start van het spreken, opvallend goede woordenschat, zinsbouw en taalbegrip.
- Belangstelling voor het leren: nieuwsgierig naar nieuwe dingen, het kind stelt veel vragen.
- Leervermogen: een sterk geheugen.

Diagnostiekprocedure bij instroom

Stap 1

De leerkracht geeft de ouders de oudervragenlijst 'Screening beginkenmerken' mee of de onderzoeksmanager nodigt hen digitaal hiervoor uit (intern kortsluiten). De ouders vullen (max. 3 maanden) vóór of rond de vierde verjaardag van de oudervragenlijst in. De groepsleerkracht zorgt ervoor dat de informatie op school en in het computersysteem terecht komt.

Stap 2

De leerkracht vult 1 à 2 maanden na de eerste schooldag van het kind de leerkrachtvragenlijst 'Screening beginkenmerken' in. Ook heeft de leerkracht door eigen observatie gekeken naar zaken zijn opgevallen van diverse ontwikkelingsgebieden.

Stap 3

We gaan met de ouders in gesprek wanneer er (door ouders en/of school) hoge scores uit de 'Screening beginkenmerken' zijn gerold. Denken we op grond van deze gegevens en op basis van de uitkomst van het gesprek nog steeds in de richting van excellentie dan volgt intern diagnostisch onderzoek.

De leerkracht is de eerst verantwoordelijke tijdens het proces van signalering.

Bij diagnostisch onderzoek:

Stap 4

De leerkracht laat de IB'er de uitkomst van dit gesprek weten en samen spreken ze af wanneer de leerling over de hele breedte zal worden doorgetoetst.

Stap 5

De leerkracht zorgt dat de leerling wordt doorgetoetst en dat alle gegevens worden genoteerd in het LOVS-systeem en in ParnasSys.

Doortoetsen in groep 1 d.m.v.: de TAK-toets, Cito Taal voor Kleuters groep 2 en Cito Rekenen voor kleuters 2. Mochten de opbrengsten van deze toetsen op niveau I of I+ liggen, dan bespreken we de optie van versnellen naar groep 2 met de ouders.

Doortoetsen in groep 2 d.m.v.: de TAK-toets, toets fonemisch bewustzijn CPS. Voor de lezende kleuter de Herfstsignalering groep 3, DMT en AVI. Voor de schrijvende kleuter: Cito Spelling groep 3.

Stap 6

De leerkracht en de IB-er bekijken samen alle gegevens en bereiden het oudergesprek samen voor. Dit gesprek vindt maximaal vijf weken na het vorige gesprek met ouders plaats.

Stap 7

De IB-er maakt een verslag van dit oudergesprek en bespreekt dit met de groepsleerkracht. Het verslag wordt de ouders toegezonden, zodat ze deze kunnen doorlezen. Eventuele opmerkingen kunnen worden meegenomen in de laatste versie van dit verslag. Het verslag met afspraken wordt in ParnasSys gezet.

Stap 8

Bij twijfel over de capaciteiten van een leerling kunnen wij terugvallen op specialisten van swv Brevoordt. We kunnen dan bv. een intelligentieonderzoek aanvragen.

De begeleiding van leerlingen in groep 1-2

Bij leerlingen in de groepen 1 en 2 spreken wij van een ontwikkelingsvoorsprong. Aanpassingen in het leerstofaanbod in groep 1 en 2 komen neer op het overslaan van opdrachten die de leerling met de ontwikkelingsvoorsprong al beheerst. Het is van belang dat de kleuter zoveel mogelijk werk- en spelopdrachten aangeboden krijgt op zijn niveau. In de onderbouw werken we situatie- en kindgericht. Dat wil zeggen dat we naar de ontwikkeling van het kind kijken, zijn belangstelling in kaart brengen en aan de hand daarvan kijken hoe we die ontwikkeling het beste kunnen begeleiden en stimuleren. Door middel van observaties wordt bekeken welke opdrachten voor een kind zinvol zijn en aansluiten bij zijn belangstelling en ontwikkeling. We kijken hierbij niet alleen naar de cognitieve ontwikkeling maar naar alle ontwikkelingsgebieden:

Taal en lezen:

- Praten en luisteren; *begrijpen, vertellen, mening geven en reageren*
- Verhalen; *boekoriëntatie, begrip, functioneel lezen, leesplezier*
- Klanken en letters; *fonologisch bewustzijn, fonemisch bewustzijn, alfabetisch principe begrijpen en letterkennis hebben.*
- Krabbelen en schrijven; *relatie gesproken en geschreven taal, functies van taal, informatie ordenen, schrijfplezier*

Rekenen:

- Tellen en rekenen; *opzeggen telrij, werken met telbare hoeveelheden, erbij en eraf*
- Meten en wegen; *vergelijken en ordenen, afpassen*
- Ruimte en vormen: *oriënteren, construeren, opereren met vormen en figuren*
- Tijd: *chronologie, patronen en cycli*

Motoriek:

- Grote motoriek; *sterker worden, balans, hardlopen, groepsspelen*
- Fijne motoriek; *werken met papier, klei, stof en kleding, tekenen, mengen en stempelen.*

Wereldoriëntatie:

- Natuur; eigen lijf, seizoenen, familie, eten, techniek
- Plaats; huis, straat, school, weg, winkel, vakantie, post
- Tijd; dag en weekritme, jarig zijn, seizoenen, vroeger en later, maanden van het jaar.

Sociaal emotionele ontwikkeling:

- Zelfkennis
 - Eigen emoties herkennen
 - Samenhang tussen denken en voelen
- Zelfvertrouwen
 - Oplossingen verzinnen
 - Emoties delen/steun vragen
 - Trots op jezelf zijn.
- Verplaatsen in de ander
 - Goed kijken en goed luisteren
 - Inlevingsvermogen.
- Omgaan met verschillen
 - Weten dat iemand anders is.
 - Weten dat je anders mag zijn
- Rekening houden met anderen
 - Omgangsvormen
 - weten dat regels nodig zijn
 - omgaan met emoties van anderen
- Samen spelen en werken
 - Duidelijk zijn
 - Complimentjes geven en krijgen
 - Kritiek geven en krijgen
- Weerbaarheid
 - Opkomen voor jezelf
 - Omgaan met plagen.

Signalering tijdens de schoolloopbaan

In de onderstaande gevallen zien wij aanleiding om het protocol voor signalering voor een leerling te doorlopen:

- De leerling behaalt gedurende langere tijd opvallend hoge prestaties (LOVS, score I+).
- De leerling heeft een grote didactische voorsprong op begrijpend lezen en rekenen.
- De leerling valt op in de groepsbepreking.
- De ouders van de leerling geven signalen af waaruit valt op te maken dat hun kind mogelijk hoogbegaafd zou kunnen zijn.
- De leerkracht vangt signalen van de leerling op waaruit valt op te maken dat de leerling mogelijk hoogbegaafd zou kunnen zijn, bijvoorbeeld:
 - de leerling is snel van begrip
 - toont grote of diepgaande interesse
 - heeft een ongewoon grote woordenschat
 - heeft een grote parate kennis
 - heeft een scherp opmerkingsvermogen
 - begrijpt de leerstof snel
 - de leerling laat opvallend goede resultaten in zijn dagelijkse werk zien

We gaan in zo'n geval ook met ouders en kind in gesprek en doorlopen dan de volgende stappen:

Stap 1

De leerkracht formuleert beknopt zijn eigen indruk van de leerling.

Stap 2

De leerkracht praat met het kind over hoe hij/zij school ervaart.

Stap 3

De leerkracht en IB'er bereiden samen het ouders gesprek voor.

Stap 4

De leerkracht en IB'er praten samen met ouders over het beeld dat de school heeft van hun kind en vragen de ouders naar hun visie. We bespreken samen wat wenselijk is; doortoetsing, nader onderzoek, compacten en verrijken etc.

Doortoetsen in groep 3 en 4 d.m.v.: Cito Rekenen, Spelling, Technisch Lezen, DMT en AVI.

Mochten de opbrengsten van deze toetsen op niveau I of I+ liggen, dan bespreken we met ouders de optie van doorstromen naar de volgende groep of het maken van verdere aanpassingen in het leerstofaanbod ter verbreding.

Het leerstofaanbod wordt afgestemd op de leerling door te compacten, verrijken en verdiepen. Ook Acadin en andere verrijkings- en verdiepingsmaterialen (bv. Spaans) worden aangeboden vanaf groep 3.

Stap 5

De IB'er maakt een verslag van dit oudergesprek en bespreekt dit met de groepsleerkracht. Het verslag wordt de ouders toegezonden, zodat ze deze kunnen doorlezen. Eventuele opmerkingen kunnen worden meegenomen in de laatste versie van dit verslag. Het verslag met afspraken wordt in ParnasSys gezet.

Stap 6

De IB'er maakt samen met de leerkracht een Individueel OndersteuningsPlan.

Stap 7

De leerkracht en IB'er bespreken het IOP met de ouders.

Stap 8

In februari/maart en in juni/juli (na de LOVS-toetsen) wordt er geëvalueerd. Waar nodig wordt het Individueel Ondersteuningsplan aangepast.

Appendix N: Manual ‘*Beginkenmerken en Pedagogisch Didactische Kernstructuur*’

Beginkenmerken en Pedagogisch-Didactische Kern Structuur[®]

**Handleiding instrumentatie en werkwijzen in scholen primair onderwijs
Project 'Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen'
en project 'Optimaal onderwijs voor elke leerling'**

Prof. dr. Ton Mooij

Versie 30 september 2011

Radboud Universiteit, ITS Nijmegen (t.mooij@its.ru.nl)

Open Universiteit, Celstec (ton.mooij@ou.nl)

© 2011 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave:

1 Inleiding	2
2 Bepaling beginkenmerken bij intrede in het Primair Onderwijs	2
2.1 Screening van beginkenmerken van het (bijna) vierjarige kind	2
2.2 Vragenlijst beginkenmerken kind bij intrede in de basisschool	3
2.3 Normscores beginkenmerken kind (scoring door ouders en leerkrachten)	5
2.4 Mogelijke verschillen in waarneming / scoring tussen ouders en leerkracht	5
2.5 Vergelijking, dialoog en mogelijke extra diagnostiek in de beginsituatie	5
2.6 Indicatoren en definitie van cognitieve excellentie	6
3 Scores op beginkenmerken en werkwijzen in de groep	7
3.1 Beginkenmerken, observatie en diagnostiek in de eerste schoolmaanden	7
3.2 Beginkenmerken als start van een pedagogisch-didactische kernstructuur®	7
3.3 Continue stimulering, observatie, evaluatie en diagnostiek in de schoolpraktijk	8
3.4 Bepaling beginniveau per leerling: voorbeeld	8
3.5 Midden of lage score op een beginkenmerk en instap in een competentiegebied	9
3.6 Werken zonder of met informatietechnologie	10
Referenties	10

1 Inleiding

Kinderen worden in basisscholen veelal in leeftijdsgroepen ingedeeld. Dit blijkt ook in de organisatie van onderwijsinhouden in de schoolboeken. De beoordeling van leervorderingen gebeurt dan veelal op grond van vergelijking van leerprestaties in een groep, klas of leeftijdsgroep. Er zijn in zo'n situatie steeds leerlingen die ten opzichte van leeftijdgenoten heel goed of juist slecht presteren. Dit leidt bij deze 'relatief afwijkende leerlingen' vaak tot demotivatie, gerichtheid op andere activiteiten, en 'onderpresteren'. Differentiatie tijdens de les voor deze leerlingen vindt plaats ten opzichte van de gemiddelde leervorderingen van een leeftijdsgroep. Dus niet vanuit de aanvankelijke mogelijkheden van het (individuele) kind.

In de hier voorgestane pedagogiek en didactiek wordt elk kind, per ontwikkelings- of competentiegebied, adequaat gesteund in zijn ontwikkeling. Dit is ook conform de vigerende onderwijswetgeving. De praktische consequentie is dat het onderwijsaanbod in elke groep of klas steeds adequaat dient te zijn afgestemd op de werkelijke (begin)kenmerken van de aanwezige leerlingen. Leerpsychologisch dient elk kind in school steeds iets boven het eigen niveau te kunnen leren, deels volgens eigen voorkeuren en eigen regulatie (bijvoorbeeld keuze uit diverse gelijkwaardige activiteiten of taken, of de volgorde daarin). Dit vereist doorlopend een helder inzicht in relevante diagnostische ontwikkelings- en leerniveaus en in individuele leerprocessen en -effecten.

Praktische realisatie hiervan vraagt ten eerste om vaststelling van de beginkenmerken van leerlingen. Dit rond het begin van de basisschool, maar ook bij tussentijdse instroom vanuit een andere basisschool. Ten tweede dient het feitelijke speel- en leeraanbod te zijn georganiseerd in aansluiting op deze individuele beginkenmerken, in een flexibelere en adequatere vorm dan gebruikelijk.

2 Bepaling beginkenmerken bij intrede in het Primair Onderwijs

2.1 Screening van beginkenmerken van het (bijna) vierjarige kind

In onderzoek bij 966 vierjarigen werden in een vragenlijst kenmerken van een kind gescoord in vergelijking met andere kinderen. De ouders deden dit bij schoolintrede van hun kind; de leerkracht in groep 1 deed dit na een of twee schoolmaanden van het kind. In latere toepassingen werden ook resultaten van screening verkregen van leid(st)ers van peuterspeelzalen.

De afzonderlijke itemscores worden omgezet in zeven schaalscores betreffende niveaus van: sociaal-communicatief functioneren, algemeen cognitieve kenmerken, taal, (voorbereidend) rekenen, senso-motoriek, emotioneel-expressief gedrag, en verwacht onderwijsgedrag ofwel schoolmotivatie. De schalen zijn gecontroleerd op betrouwbaarheid en validiteit. Het instrument telt in totaal 28 items: zie paragraaf 2.2 op de volgende pagina.

Dit instrument kan ook digitaal (via internet) worden ingevuld: zie de handleiding wat betreft de informatietechnologie bij het project.

2.2 Vragenlijst beginkenmerken kind bij intrede in de basisschool

In te vullen door ouders/verzorgers, leid(st)er peuterspeelzaal / kinderopvang, en leerkracht PO
 Prof. dr. Ton Mooij, Radboud Universiteit / ITS Nijmegen; Open Universiteit / Celstec Heerlen.
 Copyright 2009: ITS / Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen, Toernooiveld 212, 6525 EC Nijmegen.

Invullen s.v.p.

Naam van het kind:	
Datum vandaag:	
Geboortedatum van het kind:	
Jongen of meisje?	
Wilt u het goede antwoord omcirkelen s.v.p.?	
Spreektaal thuis?	Nederlands / meestal anders, nl.
Tot welke groep behoren de ouders?	Nederlands / één ouder niet-Nederlands / beiden niet-Nederlands
Bijzonderheden van het kind:	
Datum eerste schooldag van het kind:	

Wilt U kenmerken van het kind beschrijven? Het gaat om een vergelijking met leeftijdgenoten. U kunt per regel steeds één cijfer omcirkelen.

In vergelijking met leeftijdgenoten, is een kenmerk van het kind:

	minder	iets minder	even veel	iets meer	meer
spelen met leeftijdgenoten	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
omgaan met leeftijdgenoten	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
de omgeving precies willen kennen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
kunnen begrijpen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
zelfstandig iets uitzoeken	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
diepgang in interesses	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
naar betekenis van woorden vragen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
moeilijke woorden willen begrijpen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
in goede zinnen praten	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in letters/lezen indien 'meer': leest het? nee (0) / ja (1)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in letters/schrijven indien 'meer': schrijft het? nee (0) / ja (1)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-

zie vervolg

In vergelijking met leeftijdgenoten, is een kenmerk van het kind:

	minder	iets minder	even veel	iets meer	meer
tellen (één, twee, drie, enzovoorts)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
vergelijken (grootte, lengte)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
optellen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in getallen/cijfers indien 'meer': rekent het? nee (0) / ja (1)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
puzzelen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
tekenen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
knutselen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
nauwkeurig werken	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in versjes/liedjes	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in muziek	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
toneel spelen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
open, spontaan zijn	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
plotselinge ideeën uitvoeren	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoe zal het kind het in school doen?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoe snel zal het kind zich ontwikkelen?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoe goed zal het kind spelen/werken?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoeveel zal het zich voor school inspannen?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-

Overige informatie over het kind:

Onderwerp:	Informatie:	Te doen:

2.3 Normscores beginkenmerken kind (scoring door ouders en leerkrachten)

Er zijn ook landelijke normscores voor ouders en leerkrachten op elk van de zeven schalen: zie onderstaande tabel.

Tabel: Normscores beginkenmerken kind via scoring door ouders en leerkrachten (N=966)

Normgemidd.:	3.1	2.9	3.3	3.0	3.2	2.9	3.1	2.9	3.1	3.0	3.4	3.1	3.2	3.1
Norm sd:	.7	.6	.5	.6	.7	.6	.6	.6	.6	.6	.6	.5	.4	.5
Invuller:	Ouders entree	Leerkr. 1 ^e mnd	Ouders entree	Leerkr. 1 ^e mnd	Ouders entree	Leerkr. 1 ^e mnd	Ouders entree	Leerkr. 1 ^e mnd	Ouders entree	Leerkr. 1 ^e mnd	Ouders entree	Leerkr. 1 ^e mnd	Ouders entree	Leerkr. 1 ^e mnd
Schaalscore op beginkenmerk:	Geschat sociaal-communicatief niveau		Geschat algemeen cognitief niveau		Geschat taalniveau		Geschat (voorbereidend) rekenniveau		Geschat sensorisch-motorisch niveau		Geschat emotioneel-expressief niveau		Geschat onderwijsgedrag / onderwijsmotiv.	

In deze instrumentatie wordt dus een meerdimensioneel concept van begaafdheid uitgewerkt. Dit betreft sociaal-communicatieve begaafdheid, diverse vormen van cognitieve begaafdheid (algemeen, taal, rekenen), motorische en emotioneel-expressieve begaafdheid, en gerichtheid op of motiveerdheid voor onderwijs(situaties).

2.4 Mogelijke verschillen in waarneming / scoring tussen ouders en leerkracht

In vergelijking met de leerkracht in groep 1 hebben ouders langer, en in meer verschillende situaties, ervaring met het sociale, emotionele en cognitieve gedrag van het kind. Hetgeen overigens niet vanzelfsprekend inhoudt dat zij dit gedrag 'juister' waarnemen dan dat de leerkracht dit ziet. De leerkracht neemt het kind in een andere situatie waar, in een groep met veel andere kinderen tegelijk. Het functioneren in een grote groep kinderen gaat het ene kind gemakkelijk af, terwijl het andere kind zich erdoor geremd voelt. Ook de niveaus in spelen en leren, inclusief die van de materialen en werkwijzen, zijn essentieel in de motivatie en het schools gedrag van een kind. In dit opzicht leert ervaring in de schoolpraktijk dat jonge (cognitief) hoogbegaafde kinderen zeer sensitief kunnen zijn voor de sociale aspecten van het groepsgebeuren. In hun gedrag kunnen zij dan extreem worden gestimuleerd dan wel geremd.

2.5 Vergelijking, dialoog en mogelijke extra diagnostiek in de beginsituatie

De screening van beginkenmerken biedt handvatten voor een zorgvuldige introductie en verdere ondersteuning van elk kind in de basisschool. Ouder(s), groepsleerkracht en ev. interne begeleid(st)er kunnen de resultaten samen bespreken. Via vergelijking van de inschattingen van bijvoorbeeld de peuterspeelzaalleid(st)er, de ouders en de leerkracht kan de communicatie tussen ouders en school over het kind worden verhelderd en gestructureerd. Dit mede ter uitdieping van mogelijke verschillen van inzicht in de ontwikkelingsniveaus van het kind, of ter signalering van verschillen tussen hoe het kind zich thuis en op school gedraagt.

Bij leerlingen die op een of meer normscores in de hoogste categorie ofwel (bijna) 5 scoren, dient verdere diagnostiek in de vorm van schoolse vorderingentoetsen en soms ook persoonlijkheidstests plaats te vinden. Met name de cognitief hoogbegaafde of excellente leerlingen dienen op of boven hun feitelijke ontwikkelingsniveaus te kunnen functioneren opdat zij gemotiveerd worden tot spelen en leren in school.

2.6 Indicatoren en definitie van cognitieve excellentie

Het is niet altijd eenvoudig vast te stellen of een kind 'cognitief hoogbegaafd' of 'cognitief excellent' is. Indicaties hiervoor kunnen in enkele maanden tijd worden verkregen. Hierbij kunnen verschillende informatiebronnen worden gehanteerd.

1. Gebruik van de normscores op de lijst beginkenmerken primair onderwijs

Een eerste indicator is te baseren op de screening van het kind via de vragenlijst beginkenmerken en de vergelijking van deze resultaten met de informatie in de tabel met landelijke normscores op de beginkenmerken (zie par. 2.3). Een kind dat óf via de ouders, óf via de leerkracht, óf via de peuterspeelzaal, óf via combinaties van deze personen, op een of meer competentiegebieden in de vragenlijst beginkenmerken (vrijwel) steeds de score 5 heeft gekregen, wordt geïndiceerd als 'excellent' of 'hoogbegaafd' op het betreffende ontwikkelings- of competentiegebied. Bij twee of meer competentiegebieden geldt dit overeenkomstig.

2. Bepaling via een (persoonlijkheds)test

Vóór schoolintrede van een kind in de basisschool, of tijdens de schoolloopbaan, kan een persoonlijkheidsonderzoek worden verricht met behulp van gestandaardiseerde diagnostiek. Dergelijk onderzoek resulteert in specifieke testcores wat betreft kenmerken van een of meer soorten begaafdheden van het kind. De informatie over bijvoorbeeld cognitieve begaafdheid is dan beschikbaar via de uitslag van een psychologische test zoals bijvoorbeeld de WISC-R of SON. Veelal bestaan hierbinnen onderverdelingen zoals 'verbaal IQ', 'performaal IQ', en 'totaal IQ'. In het algemeen wordt ter indicering van (cognitieve) hoogbegaafdheid een ondergrens van 130 gehanteerd wat betreft de score op verbaal IQ of totaal IQ. Hier hanteren wij een ondergrens van 120 (omdat deze metingen op deze leeftijd nogal eens 'ruis' kunnen bevatten). Er zijn velerlei andere instrumenten beschikbaar die betrekking hebben op gestandaardiseerde vaststelling van sociale, emotionele of andere competentiegebieden.

3. Groepen 1 – 2: beste presteerders LVS

Dit zijn leerlingen die, gegeven hoge cognitieve resultaten op de screening beginkenmerken of een intelligentietest, direct na binnenkomst in school worden doorgetoetst en daarbij scoren in de *hoogste categorie* (bijv. A) van groep 1 of (ook) groep 2 van een landelijk genormeerd leerlingvolgsysteem (zoals het CITO-LVS).

4. Groepen 2 – 8: een of meer leerjaren versneld, meer dan gemiddelde presteerders

Dit zijn leerlingen die onderwijs volgen op een, gezien hun leeftijd, hoger niveau dan de meesten van hun leeftijdgenoten. Zij functioneren een of meer leerjaren hoger, dus op een hoger instructieniveau, dan hun leeftijdgenoten. Bijvoorbeeld: een leerling die in taal en rekenen qua leeftijd in groep 1 zou zitten, maar een instructie- of

leeftijdsgroep is versneld en nu op het niveau van de reguliere groep 2 (volgens CITO LVS) een B scoort op taal- en rekentoetsen. Zo'n leerling wordt ook geïndiceerd als cognitief excellent of hoogbegaafd.

Definitie: een leerling is cognitief excellent als deze op tenminste twee van deze indicatoren positief scoort.

3 Scores op beginkenmerken en werkwijzen in de groep

3.1 Beginkenmerken, observatie en diagnostiek in de eerste schoolmaanden

De informatie uit de screening van beginkenmerken van een kind wordt in de eerste schoolmaanden aangevuld met observatie van het kind door de leerkracht en verdere diagnostiek van het kind in de groepssituatie. In scholen bestaan hiervoor vaak uiteenlopende praktijken. In het project wordt hierop per school of schoolcombinatie aangesloten, in overleg met de scholen.

3.2 Beginkenmerken als start van een pedagogisch-didactische kernstructuur[®]

Vaststelling van beginkenmerken van elke intredende leerling in de basisschool via ouders, leid(st)er van een peuterspeelzaal, en leerkracht in groep 1, dient diverse doelen. Het gaat om verheldering van de feitelijke beginniveaus in de school, een begin van de dialoog tussen de betrokken opvoeders en onderwijskrachten, en een zo goed mogelijke positionering van de schoolloopbaan opdat elk kind zich in school optimaal kan blijven ontwikkelen. Dit laatste veronderstelt dat de beschikbare onderwijssystematiek in school deze flexibele ondersteuning per kind kan realiseren. Hier dient veelal een en ander nog te gebeuren.

De voor het onderwijs relevante ontwikkelings- en leerprocessen dienen te zijn geordend in *samenhangende reeksen van leerdoelen* die betrekking hebben op bepaalde niveaus van vaardigheden. De niveaubepaling dient te gebeuren op diagnostisch betrouwbare, valide wijze, met inbegrip van uitdrukking van scores of resultaten in landelijk genormeerde indicatoren. Wat betreft het Cito LVS is sprake van toetsen (bijv. Rekenen-Wiskunde 2010) met diverse taken (bijv. M3, E3, M4, E4, enzovoorts) die elk zijn uitgesplitst naar categorieën ofwel specifieke criteria die verwijzen naar een bepaalde leerstof. Dit wordt beneden verder toegelicht.

De ordening van reeksen leerdoelen in taken inclusief categorieën conform *leerdoelenschema's* ondersteunt het didactisch handelen en leren van leerlingen, leerkrachten en externe professionals.

In een school indiceren de genoemde leerdoelordeningen specifieke speel- en leerstofniveaus die verschillend per leerling of groep(je) leerlingen kunnen worden uitgedrukt in *diverse soorten leerobjecten*. Dit zijn bijvoorbeeld bepaalde leermaterialen of leerstof, gekoppelde instructieniveaus en didactische werkwijzen, specifieke(re) diagnostiek, en bepalingen van leervorderingen. Specifieke

combinaties van enerzijds leerdoelen annex genormeerde toetsniveaus en anderzijds in het curriculum relevante leermaterialen en werkwijzen vormen steeds *specifieke leerarrangementen* voor individuele leerlingen, groepjes leerlingen, of groepen leerlingen.

De bepaling van beginkenmerken van een leerling bij schoolintrede vormt dan het startpunt van het geheel aan diagnostiek, leerdoelen en leerarrangementen die deze leerling ter beschikking staan in de school. De landelijk genormeerde, diagnostische kern van deze op elkaar voortbouwende leerdoelen annex leerprocessen wordt gedefinieerd als de 'pedagogisch-didactische kernstructuur[®]' (PDKS[®]: vgl. Colangelo, Assoulini, & Gross, 2004; Mooij, 2001, 2007, 2008, 2010; Starren, Bakker, & van der Wissel, 1988).

3.3 Continue stimulering, observatie, evaluatie en diagnostiek in de schoolpraktijk

In het project wordt gebruik gemaakt van een prototype van een PDKS[®]. Dit prototype is via internet beschikbaar. Het biedt houvast bij de verdere ontwikkeling en uitwerking van de verantwoorde bepaling, stimulering en voortgangscontrole van leerprocessen van leerlingen in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs. Ten tweede biedt het praktische handvatten bij de bepaling van de niveaus van competentie van de leerlingen die in de loop van het primair onderwijs van school veranderen. Ten derde biedt de prototypische structuur hulp bij het verder expliciteren, controleren en praktijkvriendelijk inrichten van de pedagogisch-didactische kernstructuur in de diverse competentiegebieden in het primair onderwijs en voortgezet onderwijs.

In principe zijn velerlei ontwikkelingsgebieden, schoolvakken of competentiegebieden onder te brengen in een PDKS[®]. Vooralsnog wordt begonnen met de zeven competentiegebieden die direct aansluiten op de zeven beginkenmerken van leerlingen zoals die door ouders en groepsleerkracht vóór en na de intrede van een circa vierjarig kind zijn gescreend.

3.4 Bepaling beginniveau per leerling: voorbeeld

Bijvoorbeeld. Ten aanzien van een (potentieel) cognitief excellent kind met een score van (bijna) 5 op de schaal van het beginkenmerk rekenen-wiskunde kunnen nu diverse aanpakken worden gevolgd. Ten eerste een aanpak waarbij elke leerling met zo'n score 'vooruit wordt getoetst' met of schoolevaluatieve toetsen, of curriculumonderdelen in de Freudenthal-methode, en een of meer Cito-toetsen. Indien de leerling bij het vooruit toetsen tenminste 80% goed scoort, en bij Cito toets jongste kleuters tenminste A scoort, kan deze leerling versneld door naar 'vooruit toetsen' met een serie volgende schoolevaluaties, het Freudenthal curriculum en de Cito-toets voor oudste kleuters. Indien ook hier weer (grotendeels) tenminste 80% goed is, en de Cito-toets weer A wordt gescoord, kunnen volgende schoolevaluaties en mogelijk relevante Cito-toetsen aan bod komen, enzovoorts.

Een tweede mogelijke aanpak bij schoolintrede van een (potentieel) cognitief excellent kind met een score van (bijna) 5 op beginkenmerk rekenen-wiskunde is die waarbij slechts de Cito-toetsen successievelijk worden afgenomen. Hierbij wordt dan wel verondersteld dat het door de school gewenste speel/leercurriculum in rekenen-wiskunde door deze toetsen voldoende wordt gedekt. Deze tweede werkwijze leidt veelal tot een relatief sneller bepalen van het eigenlijke competentieniveau in rekenen-wiskunde van het kind.

Een derde mogelijke werkwijze is die waarin slechts de curriculumgebonden schoolevaluaties worden afgenomen.

In alle drie aanpakken dient het feitelijke ontwikkelingsniveau per kind binnen circa twee maanden na schoolintrede te zijn bepaald.

De bepaling van het actuele beginniveau van een potentieel excellente leerling op een bepaald competentiegebied gaat door tot en met het bereiken van het klaarblijkelijke niveau waarop de leerling functioneert. Hij of zij kan vervolgens direct op of iets boven het gediagnosticeerde niveau door met leeractiviteiten rekenen-wiskunde, ter ondervanging van het (gedwongen) onderpresteren inclusief bijbehorende sociale, emotionele en motivationele probleemverschijnselen.

Er kan dus vanaf de eerste schoolmaand(en) in groep 1 aan elke potentieel hoogbegaafde leerling een passend leeraanbod worden gegeven. Dit enerzijds op het feitelijke ontwikkelingsniveau op het betreffende competentiegebied en tevens qua verplichte leerstof samenvattend van karakter (benutten van 'compacting'). Anderzijds dient het leren van de aldus gediagnosticeerde leerling vanaf het schoolbegin aanvullend **op en boven het actuele leerniveau** te worden gekenmerkt door veel diverse, verrijkende of uitdagende reken-wiskunde suggesties of activiteiten. Belangrijk hierbij is dat twee of meer leerlingen deze activiteiten of projecten zelf kunnen kiezen en uitvoeren. Coaching van hun leerprocessen door de (groeps)leerkracht of andere professionals is wel noodzakelijk. Extra stimulering kan mede via ouders en ook via leerlingen uit andere groepen of klassen gebeuren.

Naarmate de aanvangsdiagnostiek correct is en tevens adequate leeractiviteiten en extra activiteiten e.d. plaatsvinden, zal de potentieel hoogbegaafde leerling beter functioneren en ook sneller door de verplichte stof en andere bezigheden gaan. Voor een (cognitief) meer- of hoogbegaafde leerling is dat normaal en tegelijk het beste bewijs van de hoogbegaafdheid in taal, rekenen-wiskunde, of beide leervakken.

Aangezien de leerstof van het primair onderwijs als zodanig voor een cognitief hoogbegaafde leerling in principe binnen circa een half jaar te doen is, dienen voor zo'n leerling veel extra en andere activiteiten en leerwegen te worden ingezet en benut. Dit natuurlijk afhankelijk van de hoogbegaafdheid. Versneld door de leerstof gaan is hierbij geen probleem als dat met een of meer andere leerlingen in sociaal groep(jes)verband gebeurt. Hierdoor kunnen de leerlingen elkaar tot steun zijn.

3.5 Midden of lage score op een beginkenmerk en instap in een competentiegebied

Er zijn ook leerlingen die bij de screening op een competentiegebied hoog(begaafd) scoren en op andere competentiegebieden niet, of op geen enkel competentiegebied dat voor school relevant is. Bij deze scores kan onderscheid worden gemaakt naar de meest algemene scores 2, 3 en 4, of de score 1. De scores 2, 3 en 4 wijzen op een score die kenmerkend is voor de relatief grootste (midden)groep leerlingen waarvoor ook het leerstofjaarklassensysteem bedoeld lijkt te zijn. De score 1 wijst op een leerling die mogelijk (sterk) op achter komt in vergelijking met leeftijdgenoten en extra dient te worden ondersteund. De nadere uitwerking van deze relatief lage score gebeurt in een andere context.

Per leerling kunnen dus verschillende beginkenmerkscores op verschillende competentiegebieden worden behaald. Dit leidt ertoe dat er per leerling verschillende leerarrangementen aan de orde zijn, waarbij het in de dagelijkse groepssituatie mogelijk is leerlingen met vergelijkbare scores in een min of meer homogeen groepje samen te laten werken. Dit vereenvoudigt de instructiesituatie in groepsverband en vergemakkelijkt het continue doorstromen naar hogere leerstofniveaus (los van een eenmalig moment aan het einde van het schooljaar). De software waarin de PDKS[®] is opgenomen, ondersteunt een dergelijk pedagogisch-didactisch handelen binnen de scholen.

3.6 Werken zonder of met informatietechnologie

Ten behoeve van het ontwikkelend en diagnosticerend onderwijs in scholen is speciale informatietechnologie ontworpen. Het prototype daarvan kan worden benut in scholen (zie de speciale handleiding hiervoor). Het is ook mogelijk zonder deze technologie het onderwijs op de juiste wijzen te veranderen. Die werkwijze wordt eventueel op verzoek gehanteerd, maar de algemene werkwijze is dat wel gebruik wordt gemaakt van de informatietechnologie vanwege de vele voordelen daarvan.

Referenties

- Colangelo, N., Assoulini, S. G., & Gross, M. U. M. (2004). *A nation deceived. How schools hold back America's brightest students*. <http://nationdeceived.org/NDv1.pdf>
- Mooij, T. (2001). *Een pedagogisch-didactische kernstructuur in praktijk*. Nijmegen: KU, ITS.
- Mooij, T. (2007). Design of educational and ICT conditions to integrate differences in learning: Contextual learning theory and a first transformation step in early education. *Computers in Human Behavior*, 23(3), 1499-1530.
- Mooij, T. (2008). Education and self-regulation of learning for gifted pupils: Systemic design and development. *Research Papers in Education*, 23(1), 1-19.
- Mooij, T. (2010). Schoolontwikkeling en optimalisering van leerprocessen. In J. R. M. Gerris, J. W. Veerman, & A. Tellings (Eds.), *Jeugd- en gezinsbeleid vanuit pedagogisch perspectief. Deel 2: Uitgewerkte beleidsthema's* (pp. 249-269). Antwerpen / Apeldoorn: Garant.
- Starren, J., Bakker, S. J., & Wissel, A. van der (1988). *Inleiding in de onderwijspsychologie: instructie, beoordeling en behandeling*. Muiderberg: Coutinho.

**Appendix O: Manual ‘Competentiegebieden en Pedagogisch-Didactische
Kern Structuur’**

Competentiegebieden en Pedagogisch-Didactische Kern Structuur[®]

**Handleiding instrumentatie en werkwijzen in scholen primair onderwijs
Project 'Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen'
en project 'Optimaal onderwijs voor elke leerling'**

Prof. dr. Ton Mooij

Versie 21 september 2011

Radboud Universiteit, ITS Nijmegen (t.mooij@its.ru.nl)

Open Universiteit, Celstec (ton.mooij@ou.nl)

© 2011 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave:

1 Specifieke competentiegebieden PDKS®	2
1.1 Diagnostiek van sociale leerprocessen en vorderingen.....	2
1.1.1 Beginkenmerk 'sociaal-communicatief niveau' (ouders, leerkracht).....	2
1.1.2 Schoolgedragsbeoordelingslijst (Schobl-R)	2
1.1.3 VISEON	2
1.1.4 Overige instrumentatie	3
1.1.5 Systematiek van 'sociaal gedrag' in de PDKS®, groep 1 - 8	4
1.2 Diagnostiek van algemeen cognitieve leerprocessen en vorderingen	5
1.2.1 Beginkenmerk 'algemeen cognitief niveau' (ouders, leerkracht)	5
1.2.2 Toetsen en tests onderbouw (Ruimte en tijd)	5
1.2.3 Studievaardigheden resp. entreetoetsen studievaardigheden	5
1.2.4 Techniek	5
1.2.5 Eindtoets basisonderwijs	5
1.2.6 Systematiek van algemeen cognitief in de PDKS®, groep 1 - 8	6
1.3 Diagnostiek van (cognitieve) taalprocessen en vorderingen.....	7
1.3.1 Beginkenmerk 'taalniveau' (ouders, leerkracht).....	7
1.3.2 Taal als competentiegebied.....	7
1.3.3 Tabel 'Taal' met concepten in relatie tot diagnostiek en toetsing	7
1.3.4 Taaltoetsen (Nederlands).....	8
1.3.5 Schema van Cito Toetsen Leerlingvolgsysteem taal (Nederlands), groep 1 - 8... ..	9
1.3.6 Taaltoetsen (Engels)	11
1.3.7 Schema van Cito Toetsen Leerlingvolgsysteem taal (Engels), groep 1 - 8	11
1.4 Diagnostiek van (cognitieve) rekenprocessen en vorderingen.....	11
1.4.1 Beginkenmerk 'rekenniveau' (ouders, leerkracht).....	11
1.4.2 Rekenen / wiskunde als competentiegebied inclusief rekentoetsen (Cito)	11
1.4.3 Schema van Cito Leerlingvolgsysteem rekenen-wiskunde, groep 1 - 8	12
1.5 Diagnostiek van senso-motorische processen en vorderingen.....	13
1.5.1 Beginkenmerk 'senso-motorisch niveau' (ouders, leerkracht).....	13
1.5.2 Motoriek als competentiegebied.....	13
1.5.3 Schema van (senso-)motoriek, groep 1 - 8.....	14
1.6 Diagnostiek van emotioneel-expressieve processen en vorderingen	15
1.6.1 Beginkenmerk 'emotioneel-expressief niveau' (ouders, leerkracht)	15
1.6.2 Emotioneel-expressieve vaardigheden als competentiegebied	15
1.6.3 Schema van emotioneel-expressieve vaardigheden, groep 1 - 8	16
1.7 Diagnostiek van onderwijsgedrag / -motivatieprocessen en vorderingen.....	17
1.7.1 Beginkenmerk 'onderwijsgedrag / -motivatie-niveau' (ouders, leerkracht).....	17
1.7.2 Onderwijsgedrag en -motivatie als competentiegebied.....	17
1.7.3 Schema van onderwijsgedrag en -motivatie, groep 1 - 8	18

1 Specifieke competentiegebieden PDKS®

1.1 Diagnostiek van sociale leerprocessen en vorderingen

1.1.1 Beginkenmerk 'sociaal-communicatief niveau' (ouders, leerkracht)

De instrumentatie, scoring en betekenis van de screening van het beginkenmerk 'geschat sociaal-communicatief niveau' is aan de orde gekomen in de handleiding met beginkenmerken. Het is mogelijk dat ouders en leerkracht hier geen aanleiding zien tot nadere explicatie of diagnostiek. Dit zal het vaakst voorkomen. Het is ook mogelijk dat er wel aanleiding is tot nadere diagnostiek. Dan zijn er in directe aansluiting op de resultaten van de screening en de vergelijking tussen de scores vanuit de verschillende invalshoeken diverse mogelijkheden tot nadere diagnostiek.

1.1.2 Schoolgedragsbeoordelingslijst (Schobl-R)

De 'Schoolgedragsbeoordelingslijst' (Schobl-R) meet diverse aspecten van het sociale schoolgedrag van een kind (zie Bleichrodt, Resing, & Zaal, 1994; inmiddels is ook een digitale versie beschikbaar). De schalen in het instrument kunnen door een leerkracht worden gescoord. Er is sprake van twee onafhankelijke versies (A- en B-versie). In principe is afname van één versie voldoende. De instrumentatie is bedoeld voor afname ten aanzien van kinderen van 4;2 – 11;2 jaar, ongeveer de gehele periode van het primair onderwijs. De instrumentatie is qua betrouwbaarheid en validiteit getoetst. Ook zijn landelijke normgegevens beschikbaar voor jongens en meisjes, en autochtone en allochtone kinderen. De vier factorschalen worden onderstaand in een groot, vet lettertype weergegeven. Er onder volgen de respectievelijke gedragsschalen die via de Schobl-R worden gemeten:

EXTRAVERSIE:

terughoudend	ongeremd
gesloten	vrijpostig
volgzaam	bazig
zelfonderschattend	zelfoverschattend

WERKHOUDING:

ongehoorzaam	gehoorzaam
onconcentreerd	geconcentreerd
gemakzuchtig	ambitieuw
impulsief	weloverwogen

AANGENAAM GEDRAG:

onbehouden	voorkomend
egoïstisch	onzelfzuchtig
kil	meevoelend

EMOTIELE STABILITEIT:

onevenwichtig	onbewogen
zwaartillend	onverschillig

De voorschriften voor de precieze afname, de betekenis en de diverse normscores zijn opgenomen in de handleiding bij de test. Het gebruik van deze beoordelingstest is geïndiceerd wanneer bij een leerling sprake lijkt van een relatief belangrijke problematiek op de via de test te diagnosticeren, bovenaangeduide gedragsgebieden. De factorschalen extraversie en aangenaam gedrag (met de respectievelijke gedragsschalen) zijn te rangschikken onder de sociale competentie. Emotionele stabiliteit en werkhouding komen naar voren in de relevante paragrafen hieronder.

1.1.3 VISEON

Een leerlingvolgsysteem voor de sociaal-emotionele ontwikkeling is geconstrueerd door het Cito onder de naam: VISEON. Dit staat voor 'VolgInstrument Sociaal-Emotionele Ontwikkeling'. Dit instrument kan gebruikt worden in de groepen 3 tot en met 8. Het betreft een digitale vragenlijst die de leerkracht invult. Vanaf groep 5 vullen ook de leerlingen een exemplaar in. Het bijbehorende computerprogramma laat zien hoe de leerling scoort ten opzichte van het landelijk gemiddelde (via de gebruikelijke Cito-aanduiding van A tot en met E). Zo worden ook eventuele lage scores en mogelijke problemen gesignaleerd. De resultaten op de leerkrachtlijst resp. leerlingenlijst geven aan op welke aspecten van het sociaal-emotioneel functioneren kinderen wel of niet afwijkend scoren. Dit betreft de gedragingen:

op de leerkrachtlijst:

- zorgvuldige vs. onzorgvuldige werkhouding
- aangenaam vs. onaangenaam gedrag

- emotionele stabiliteit vs. emotionele onstabiliteit
- sociaal gedrag vs. teruggetrokken gedrag

op de leerlingenlijst:

- zelfvertrouwen
- werkhouding
- relatie met de leerkracht
- relatie met andere leerlingen
- schoolbeeld

Een leerling die een D of E haalt op een bepaald aspect, wordt scherper geobserveerd. De resultaten worden geanalyseerd en de leerkracht onderneemt eventueel bepaalde extra activiteiten ter ondervanging van het probleem. Het Cito verwijst hiervoor door naar de website van de Stichting voor Leerplanontwikkeling (SLO).

In het sociale competentiegebied van de PDKS[®] zijn de Viseon-begrippen betreffende aangenaam – onaangenaam gedrag en sociaal – teruggetrokken gedrag (leerkrachtlijst) en de relatie met de leerkracht en de relatie met de leerlingen (leerlingenlijst) opgenomen. De overige begrippen komen bij de emotionele en schoolgerichte competentiegebieden (zie beneden) aan bod.

Evenals bij de Schobl-R kunnen de sociale begrippen conform Viseon door scholen worden benut ter constructie van eenduidige, te evalueren leerarrangementen. Hiermee kunnen scholen, eventueel samen met externe deskundigen, de aanpak van de ontwikkeling per kind ondersteunen en evalueren. Figuur 6 op de vorige pagina illustreert deels de leerdoelen en beschikbare leerdoelenschema's wat betreft de Viseon-begrippen.

1.1.4 Overige instrumentatie

Een vragenlijst voor leerlingen is de 'Schoolvragenlijst' die kan worden afgenomen in groep 6, 7, en 8. De lijst meet het welbevinden en de sociaal-emotionele houding ten opzichte van school: het plezier op school, zich sociaal aanvaard voelen, en de relatie met de leerkrachten.

Een andere lijst is de 'Sociale Competentie Observatie Lijst' (SCOL). Deze is beschikbaar via ESIS-B en meet acht verschillende gedragscategorieën:

1. Ervaringen delen: Deelt de leerling met anderen wat hem bezighoudt, zowel de positieve als de negatieve ervaringen? Heeft hij plezier met andere leerlingen?
2. Aardig doen: Benadert de leerling andere leerlingen op een positieve manier en draagt hij zorg voor anderen?
3. Samen werken en doen: Kan de leerling met anderen iets tot stand brengen: overleggen, afspraken maken en ideeën inbrengen?
4. Een taak uitvoeren: Hoe gaat de leerling om met opdrachten? Denk hierbij niet alleen aan schoolse taken, maar ook aan andere taken, zoals het huishouden, huiswerk maken of materiaal opruimen.
5. Jezelf presenteren: Hoe beweegt de leerling zich onder de mensen; hoe gemakkelijk maakt hij zich kenbaar?
6. Een keuze maken: Gaat de leerling impulsief te werk? Blijft hij bij een beslissing? Hoe gemakkelijk hakt hij een knoop door? In hoeverre beslist de leerling zelf en in hoeverre laat hij zich leiden door anderen?
7. Opkomen voor jezelf: Hoe gaat de leerling om met weerstand? Kan hij voor zichzelf zorgen? Vraagt hij op tijd om hulp?
8. Omgaan met ruzie: Kan de leerling een verschil van mening of een belangentegenstelling oplossen, zonder dat het leidt tot een knallende ruzie?

Een schema van de voorlopige invulling van de diagnostiek van sociaal-communicatief gedrag in de pedagogisch-didactische kernstructuur is opgenomen op de volgende pagina. In overleg kan dit schema nader worden ingevuld of aangepast.

1.1.5 Systematiek van ‘sociaal gedrag’ in de PDKS®, groep 1 - 8

Intrede beginken- merk ¹⁾	Primair onderwijs																VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8		
	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	
Geschat sociaal- communicatief niveau (ouders, leerkracht)	Schobl-R ²⁾	extraversie	Schobl-R ²⁾	extraversie	Schobl-R ²⁾	extraversie	Schobl-R ²⁾	extraversie	Schobl-R ²⁾	extraversie	Schobl-R ²⁾	extraversie	Schobl-R ²⁾	extraversie	Schobl-R ²⁾	extraversie	
		aangenaam		aangenaam		aangenaam		aangenaam		aangenaam		aangenaam		aangenaam		aangenaam	
					Viseon ³⁾	aangenaam	Viseon ³⁾	aangenaam	Viseon ³⁾	aangenaam	Viseon ³⁾	aangenaam	Viseon ³⁾	aangenaam	Viseon ³⁾	aangenaam	
					(Leerkracht)	sociaal	(Leerkracht)	sociaal	(Leerkracht)	sociaal	(Leerkracht)	sociaal	(Leerkracht)	sociaal	(Leerkracht)	sociaal	
										Viseon ³⁾	relatie lkr	Viseon ³⁾	relatie lkr	Viseon ³⁾	relatie lkr		
										(Leerling)	relatie ln	(Leerling)	relatie ln	(Leerling)	relatie ln	(Leerling)	relatie ln

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkenmerken via ouders en leerkracht in hoofdstuk 2.

²⁾ Zie instrumentatie Schobl-R (Schoolgedragsbeoordelingslijst) met scoring via leerkracht.

³⁾ Zie instrumentatie Viseon (VolgInstrument Sociaal-Emotionele Ontwikkeling; Cito) met scoring via leerkracht en leerling.

1.2 Diagnostiek van algemeen cognitieve leerprocessen en vorderingen

1.2.1 Beginkenmerk 'algemeen cognitief niveau' (ouders, leerkracht)

De instrumentatie, scoring en betekenis van de screening van het beginkenmerk 'geschat algemeen cognitief niveau' is aan de orde gekomen in de andere handleiding over beginkenmerken. Tevens zijn in die handleiding diverse indicatoren van cognitieve excellentie naar voren gebracht. Het is mogelijk dat ouders en leerkracht geen aanleiding zien tot nadere explicatie of diagnostiek. Het is ook mogelijk dat dit wel het geval is. In deze situatie zijn er diverse mogelijkheden die hieronder globaal worden weergegeven en desgewenst nader worden behandeld in de training.

1.2.2 Toetsen en tests onderbouw (Ruimte en tijd)

De toetsen 'Ruimte en tijd' betreffen twee opeenvolgende Cito-toetsen in de groepen 1 en 2 (zie de specificaties in het schema in par. 1.2.6). Deze toetsen zijn digitaal of via papier af te nemen door een leerkracht. In dit verband is ook een observatie- en hulpprogramma 'Ruimtelijke oriëntatie' beschikbaar (zie de informatie van het Cito).

1.2.3 Studievaardigheden resp. entreetoetsen studievaardigheden

Dit betreft een serie toetsen van het Cito voor de bovenbouw in het primair onderwijs (groepen 5 – 8: zie de inhoudelijke specificaties in het schema in par. 1.2.6).

1.2.4 Techniek

In relatie tot de benodigde cognitieve vaardigheden kan ook de serie toetsen met betrekking tot techniek worden gerekend tot het competentiegebied der algemeen cognitieve vaardigheden: zie het schema in par. 1.2.6.

1.2.5 Eindtoets basisonderwijs

Dit betreft de bekende Cito eindtoets basisonderwijs: zie voor specificaties het schema in par. 1.2.6.

1.2.6 Systematiek van algemeen cognitief in de PDKS®, groep 1 - 8

Intrede beginken- merk ¹⁾	Primair onderwijs																VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8		
	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Toets	Begrippen	Toets	Begrippen	Toets	Begrippen	Toets	Begrippen	
Geschat algemeen cognitief niveau (ouders, leerkracht)	Toets Ruimte en tijd ²⁾	oriëntatie * het eigen lichaam * ruimte * tijd	Toets Ruimte en tijd ²⁾	oriëntatie * het eigen lichaam * ruimte * tijd													
									Studievaar- digheden ³⁾	samenvat. informatie vinden	Studievaar- digheden ³⁾	samenvat. informatie vinden	Studievaar- digheden ³⁾	samenvatten informatie vinden	Studievaar- digheden ³⁾	samenvatten 6' informatie vinden 6'	
										kaartlezen		kaartlezen		kaartlezen		kaartlezen ⁶⁾	
										schema's tabellen en grafieken lezen		schema's tabellen en grafieken lezen		schema's tabellen en grafieken lezen		schema's, tabel-len en grafieken lezen ⁶⁾	
									Entreetoets studievaar- digheden ⁴⁾		Entreetoets studievaar- digheden ⁴⁾		Entreetoets studievaar- digheden ⁴⁾		Entreetoets studievaar- digheden ⁴⁾		
											Techniek ⁵⁾	constructies overbren- ging	Techniek ⁵⁾	constructies overbren- ging	Techniek ⁵⁾	constructies overbrenging	
												energie		energie		energie	
												besturingen		besturingen		besturingen	
												gereedschap		gereedschap		gereedschap	
																Eindtoets ⁶⁾	aardrijkskunde ⁶⁾
																	geschiedenis ⁶⁾
																natuuronderwijs ⁶⁾	

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkenmerken via ouders en leerkracht in hoofdstuk 2.

²⁾ Zie instrumentatie Ruimte en Tijd (Leerlingvolgsysteem Cito) met scoring via leerkracht en leerling.

³⁾ Zie instrumentatie Studievaardigheden (Leerlingvolgsysteem Cito) met scoring via leerkracht en leerling.

⁴⁾ Zie instrumentatie Entreetoets Studievaardigheden (Leerlingvolgsysteem Cito) met scoring via leerkracht en leerling.

⁵⁾ Zie instrumentatie Techniek (Leerlingvolgsysteem Cito) met scoring via leerkracht en leerling.

⁶⁾ Zie instrumentatie Eindtoets Basisonderwijs (Leerlingvolgsysteem Cito) met scoring via leerling; zie ook de onderdelen in de laatste kolom.

1.3 Diagnostiek van (cognitieve) taalprocessen en vorderingen

1.3.1 Beginkenmerk 'taalniveau' (ouders, leerkracht)

De instrumentatie, scoring en betekenis van de screening van het beginkenmerk 'geschat taalniveau' is behandeld in de handleiding over beginkenmerken. Het is mogelijk dat ouders en leerkracht geen aanleiding zien tot nadere explicatie of diagnostiek. Het is ook mogelijk dat dit wel het geval is. In deze situatie zijn er diverse mogelijkheden.

1.3.2 Taal als competentiegebied

Een bepaald cognitief competentiegebied kan wat betreft belangrijke concepten worden gestructureerd en verder gespecificeerd. Taal is bijvoorbeeld onder te verdelen in gesproken en geschreven taal, terwijl gesproken taal is in te delen naar luisteren en produceren, en geschreven taal naar lezen en schrijven. Deze specificaties zijn ook weer nader uit te werken: zie het schema in paragraaf 1.3.3.

1.3.3 Tabel 'Taal' met concepten in relatie tot diagnostiek en toetsing

Gesproken	Luisteren	Alfabet Samengestelde klanken Woorden Zinnen	Vragen				
	Produce						
Geschreven	Lezen	Technisch lezen	Grammatica	Redekundig ontleden	Persoonsvorm Gezegde Onderwerp Lijdend voorwerp Meewerkend voorwerp Lidwoord		
				Taalkundig ontleden	Werkwoord	Hoofd-werkwoord Hulp-werkwoord	Zelfstandig werkwoord Koppelwerkwoord
		Begrijpend lezen			Zelfstandig naamwoord Bijvoeglijk naamwoord Voornaamwoord Bijwoord Telwoord Voegwoord Voorzetsel Tussenwerpsel		
	Schrijven	Alfabet Woorden Zinnen	Grammatica	Spelling Syntaxis	Werkwoords-vormen		

De in bovenstaand schema gegeven taalstructuur is zeker niet volledig, maar deze indiceert wel een opbouw waaraan soms wel en soms niet bepaalde toetsing is gekoppeld. Voor de toetsing dient om praktische redenen de bestaande instrumentatie te worden gebruikt. Hierbij zijn de Cito-toetsen de meest dominante in Nederland.

1.3.4 Taaltoetsen (Nederlands)

De meest relevante Cito-toetsen betreffen Taal voor kleuters (TVK), Taaltoets alle kinderen (TAK), het Screeningsinstrument beginnende geletterdheid (SBG), de Drie Minuten Toets (DMT), en toetsen bijvoorbeeld voor woordenschat, begrijpend lezen en spelling. Een ordening van deze Cito-LVS-diagnostiek is opgenomen in het schema in paragraaf 1.3.5.

Er zijn echter nogal wat veranderingen gaande in de Cito-systematiek. Dit maakt vergelijkingen tussen de verschillende toetsen, maar ook vergelijkingen wat betreft leervorderingen binnen een school en vergelijkingen tussen scholen, soms erg moeilijk.

1.3.5 Schema van Cito Toetsen Leerlingvolgsysteem taal (Nederlands), groep 1 - 8

Intrede begin- kenmerk 1)	Primair onderwijs																VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8		
	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepten	
Geschat taal- niveau (ouders, leer- kracht)	Taal voor kleuters	passieve wrdschaa t	Taal voor kleuters	klank en rijm													
		kritisch luisteren		auditiële synthese													
				schrift- oriëntatie													
	Taaltoets alle kinderen (TAK)	klankarticulatie	Taaltoets alle kinderen (TAK)	klankarticulatie	Taaltoets alle kinderen (TAK)	klankarticulatie	Taaltoets alle kinderen (TAK)	klankarticulatie									
		klankonderscheiding		klankonderscheiding		klankonderscheiding		klankonderscheiding									
		passieve wrdschaa t		passieve wrdschaa t		passieve wrdschaa t		passieve wrdschaa t									
		tekstbegrip		tekstbegrip		tekstbegrip		tekstbegrip									
		verteltaken		verteltaken		verteltaken		verteltaken									
		woordomschrijving		woordomschrijving		woordomschrijving		woordomschrijving									
		woordvorming		woordvorming		woordvorming		woordvorming									
		zinsbegrip		zinsbegrip		zinsbegrip		zinsbegrip									
		zinsvorming		zinsvorming		zinsvorming		zinsvorming									
			Screening beginnend en de geletterdheid	fonologisch bewustzijn	Screening beginnend en de geletterdheid	fonologisch bewustzijn											
				receptieve letterkennis		receptieve letterkennis											
						Productieve letterkennis											
					Woordenschat	woorden- schaa	Woordenschat	woorden- schaa	Woordenschat	woorden- schaa	Woordenschat	woorden- schaa	Woordenschat	woorden- schaa	Woordenschat	woorden- schaa	woordenschat
					Technisch lezen	technische leesvaardigheid	Technisch lezen	technische leesvaardigheid	Technisch lezen	technische leesvaardigheid	Technisch lezen	technische leesvaardigheid	Technisch lezen	technische leesvaardigheid	Technisch lezen	technische leesvaardigheid	technische leesvaardigheid
				Drie Minu- ten Toets	Leessnelheid	Drie Minu- ten Toets	Leessnelheid	Drie Minu- ten Toets	Leessnelheid	Drie Minu- ten Toets	Leessnelheid	Drie Minu- ten Toets	Leessnelheid	Drie Minu- ten Toets	Leessnelheid	Leessnelheid	
				Begrijpend lezen	begrijpend lezen	Begrijpend lezen	begrijpend lezen	Begrijpend lezen	begrijpend lezen	Begrijpend lezen	begrijpend lezen	Begrijpend lezen	begrijpend lezen	Begrijpend lezen	begrijpend lezen M ^{e)}		
				Spelling	spelling	Spelling	spelling	Spelling	spelling	Spelling	spelling	Spelling	spelling	Spelling	spelling M ^{e)}		
						Taalschaa l 1	woord- en zinsvor- ming functie- woorden betekenis conventie	Taalschaa l 1	woord- en zinsvor- ming functie- woorden betekenis conventie	Taalschaa l 1	woord- en zinsvor- ming functie- woorden betekenis conventie	Taalschaa l 2	woord- en zinsvor- ming functie- woorden betekenis conventie	Taalschaa l 2	woord- en zinsvor- ming functie- woorden betekenis conventies		

Intrede begin-	Primair onderwijs														VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8
								s		s		s		s	
									Entreetoet s Taal	entreetoet s Taal					
															Eindtoets Schrijven van teksten ^{e)}

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkenmerken via ouders en leerkracht in hoofdstuk 2.

²⁾ Dit toetsonderdeel maakt tevens deel uit van de Cito eindtoets basisonderwijs.

1.3.6 Taaltoetsen (Engels)

Ook hier zijn de Cito-toetsen weer het meest dominant: zie het overzicht in par. 1.3.7.

1.3.7 Schema van Cito Toetsen Leerlingvolgsysteem taal (Engels), groep 1 - 8

Primair onderwijs				VO
groep 7		groep 8		
Toets	Concept(en)	Toets	Concept(en)	
Engels Me2	leesvaardigheid (m)	Engels Me2	leesvaardigheid (m)	
	luistervaardigheid (m)		luistervaardigheid (m)	
	auditieve woordenschat (m)		auditieve woordenschat (m)	
	schriftelijke woordenschat (m)		schriftelijke woordenschat (m)	

1.4 Diagnostiek van (cognitieve) rekenprocessen en vorderingen

1.4.1 Beginkenmerk 'rekenniveau' (ouders, leerkracht)

De instrumentatie, scoring en betekenis van de screening van het beginkenmerk 'geschat reken/wiskundig niveau' is aan de orde gekomen in de andere handleiding over beginkenmerken.

1.4.2 Rekenen / wiskunde als competentiegebied inclusief rekentoetsen (Cito)

In het primair onderwijs worden diverse onderwijsmethoden gehanteerd en diverse vormen van vorderingenbepaling of toetsing toegepast. In deze handleiding wordt (voorlopig) de aandacht gericht op de toetsing die mogelijk wordt via de reguliere Cito-systematiek: zie het overzicht in de volgende paragraaf.

1.4.3 Schema van Cito Leerlingvolgsysteem rekenen-wiskunde, groep 1 - 8

Intrede beginken -merk ¹⁾	Primair onderwijs																VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8		
	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepte n	Toets	Concepten	Toets	Concepten	
Geschat voorber. reken- niveau (ouders, leer- kracht)	Orden en	classificere n	Orden en	classificere n	Reke- nen /wis- kunde 1	getallen en getalrelatie s	Reke- nen /wis- kunde 1	getallen en getalrelatie s	Reke- nen /wis- kunde 2	getallen en getalrelatie s	Reke- nen /wis- kunde 2	getallen en getalrelatie s	Reke- nen /wis- kunde 2	getallen en getalrelaties	Reke- nen /wis- kunde 2	getallen en getalrelaties ^{e)}	
		seriëren		seriëren		hfd: optel		hfd: optel		hfd: optel		hfd: optel		hfdrekenen: optellen		hfdrekenen: optellen	
		vergelijken		vergelijken		hfd: aftrek		hfd: aftrek		hfd: aftrek		hfd: aftrek		hfdrekenen: aftrekken		hfdrekenen: aftrekken	
		tellen		tellen		hfd: vermen		hfd: vermen		hfd: vermen		hfd: vermen		hfdrek: vermenigvuldigen		hfdrek: vermenigvuldigen	
						hfd: delen	hfd: delen	hfd: delen		hfd: delen		hfdrekenen: delen		hfdrekenen: delen			
						compl. toep	compl. toep	compl. toep		compl. toep		complexere toepassingen		complexere toepassingen			
						meten, tijd en geld	meten, tijd en geld	meten, tijd en geld		meten, tijd en geld		schattend rekenen		schattend rekenen			
												bw: optel		bewerkingen: optellen		bewerkingen: optellen ^{e)}	
												bw: aftrek		bewerkingen: aftrekken		bewerkingen: aftrekken ^{e)}	
												bw: vermen		bewerkingen: vermenigv.		bewerkingen: vermenigv. ^{e)}	
								bw: delen	bewerkingen: delen	bewerkingen: delen ^{e)}							
								compl. toep	compl. toep. uitrekenpapier	compl. toep. uitrekenpapier ^{e)}							
													meten en meetkunde		meten en meetkunde ^{e)}		
													tijd en geld		tijd en geld ^{e)}		
													verhoudingen en breuken		verhoudingen en breuken ^{e)}		
													procenten		procenten ^{e)}		
									Entree -Toets rek- /wisk								
															Eind- toets	Zie hierboven ^{e)}	

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkenmerken via ouders en leerkracht in hoofdstuk 2.

^{e)} Dit onderdeel maakt tevens deel uit van de Cito eindtoets basisonderwijs.

1.5 Diagnostiek van senso-motorische processen en vorderingen

1.5.1 Beginkenmerk 'senso-motorisch niveau' (ouders, leerkracht)

De instrumentatie, scoring en betekenis van de screening van het beginkenmerk 'geschat senso-motorisch niveau' is aan de orde gekomen in de andere handleiding. Het is mogelijk dat ouders en leerkracht geen aanleiding zien tot nadere explicatie of diagnostiek. Het is ook mogelijk dat dit wel het geval is. In het kader van de huidige bedoelingen is dit competentiegebied hier nog niet verder uitgewerkt.

1.5.2 Motoriek als competentiegebied

De uitwerking van deze paragraaf wordt desgewenst samen met de scholen opgepakt.

1.5.3 Schema van (senso-)motoriek, groep 1 - 8

Intrede beginken- merk ¹⁾	Primair onderwijs																VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8		
	Toets	Concep- ten	Toets	Concep- ten	Toets	Concep- ten	Toets	Concep- ten	Toets	Concep- ten	Toets	Concep- ten	Toets	Concep- ten	Toets	Concep- ten	
Geschat senso-moto- risch niveau (ouders, leer-kracht)																	

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkenmerken via ouders en leerkracht in de handleiding beginkenmerken.

1.6 Diagnostiek van emotioneel-expressieve processen en vorderingen

1.6.1 Beginkenmerk 'emotioneel-expressief niveau' (ouders, leerkracht)

De instrumentatie, scoring en betekenis van de screening van het beginkenmerk 'geschat emotioneel-expressief niveau' is aan de orde gekomen in de handleiding beginkenmerken. Het is mogelijk dat ouders en leerkracht geen aanleiding zien tot nadere explicatie of diagnostiek. Het is ook mogelijk dat dit wel het geval is. In scholen is deze thematiek wel van belang, in het bijzonder in relatie tot gedragsproblemen van leerlingen.

1.6.2 Emotioneel-expressieve vaardigheden als competentiegebied

In de paragraaf met betrekking tot sociaal-communicatief gedrag zijn reeds instrumenten naar voren gekomen waarin het emotioneel-expressieve gedrag of de emotionele stabiliteit van leerlingen werd gediagnosticeerd (Schobl-R, Viseon). Aansluitend op die informatie wordt de diagnostiek van dit gedrag weergegeven in het schema op de volgende pagina. Tevens passen bepaalde begrippen van de Kleuterobservatielijst (Cito) in deze context relatief het beste. Een voorbeeld van een leerdoelenschema wat betreft de Schobl-R is eenvoudig door te voeren in de PDKS.

Een voorlopig overzicht van dit competentiegebied met de respectievelijke instrumentatie en begrippen is opgenomen in het schema in paragraaf 1.6.3. Uitwerking van deze thematiek kan desgewenst ook met de deelnemende scholen verder worden opgepakt.

1.6.3 Schema van emotioneel-expressieve vaardigheden, groep 1 - 8

Intrede beginken- merk ¹⁾	Primair onderwijs																VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8		
	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	Instrument	Begrippen	
	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	Schobl-R ²⁾	emot. stab.	
Kleuterob- servatielijst ³⁾	zelfred- zaamheid	Kleuterob- servatielijst ³⁾	zelfred- zaamheid														
	zelfregu- lering		zelfregu- lering														
	weerbaar- heid		weerbaar- heid														
	welbevin- den		welbevin- den														
	enzovoorts		enzovoorts														
				Viseon ⁴⁾ (Leerkracht)	emot, stab	Viseon ⁴⁾ (Leerkracht)	emot, stab	Viseon ⁴⁾ (Leerkracht)	emot, stab	Viseon ⁴⁾ (Leerkracht)	emot, stab	Viseon ⁴⁾ (Leerkracht)	emot, stab	Viseon ⁴⁾ (Leerkracht)	emot, stab		
								Viseon ⁴⁾ (Leerling)	zelfvertrouw	Viseon ⁴⁾ (Leerling)	zelfvertrouw	Viseon ⁴⁾ (Leerling)	zelfvertrouw	Viseon ⁴⁾ (Leerling)	zelfvertrouw		

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkenmerken via ouders en leerkracht in hoofdstuk 2.

²⁾ Zie instrumentatie Schobl-R (Schoolgedragsbeoordelingslijst) met scoring via leerkracht.

³⁾ Zie instrumentatie Kleuterobservatielijst Cito met scoring via leerkracht.

⁴⁾ Zie instrumentatie Viseon (VolgInstrument Sociaal-Emotionele Ontwikkeling; Cito) met scoring via leerkracht en leerling.

1.7 Diagnostiek van onderwijsgedrag / -motivatieprocessen en vorderingen

1.7.1 Beginkenmerk 'onderwijsgedrag / -motivatieniveau' (ouders, leerkracht)

De instrumentatie, scoring en betekenis van de screening van het beginkenmerk 'geschat onderwijsgedrag en onderwijsmotivatieniveau' is aan de orde gekomen in de handleiding over beginkenmerken. Het is mogelijk dat ouders en leerkracht hier geen aanleiding zien tot nadere explicatie of diagnostiek. Het is ook mogelijk dat dit wel het geval is. In dit opzicht zijn velerlei systematieken door leerkrachten te benutten. Daarnaast zijn er nog vele andere instrumenten die door externe professionals worden ingezet.

1.7.2 Onderwijsgedrag en –motivatie als competentiegebied

In de paragraaf met betrekking tot sociaal-communicatief gedrag zijn ook instrumenten naar voren gekomen waarin tevens de werkhouding dan wel het onderwijsgericht of onderwijsgemotiveerd gedrag van een leerling werd gediagnosticeerd (Schobl-R, Viseon). Tevens passen bepaalde begrippen van de Kleuterobservatielijst (Cito) in deze context relatief het beste. Tevens kan hier nog de interesseltest van het Cito worden opgenomen. Aansluitend op deze informatie wordt de diagnostiek hier voorlopig weergegeven zoals aangeduid in het schema in paragraaf 1.7.3. Nadere uitwerking van deze paragraaf kan desgewenst met de deelnemende scholen verder worden opgepakt.

1.7.3 Schema van onderwijsgedrag en –motivatie, groep 1 - 8

Intrede Begin- kenmerk 1)	Primair onderwijs																VO
	groep 1		groep 2		groep 3		groep 4		groep 5		groep 6		groep 7		groep 8		
	Toets	Concepten	Toets	Concepten	Toets	Concepten	Toets	Concepten	Toets	Concepten	Toets	Concepten	Toets	Concepten	Toets	Concepten	
Geschat onderwijs- gedrag en -motivatie niveau (ouders, leerkracht)	Schobl-R 2)	werkhouding	Schobl-R 2)	werkhouding	Schobl-R 2)	werkhouding	Schobl-R 2)	werkhouding	Schobl-R 2)	werkhouding	Schobl-R 2)	werkhouding	Schobl-R 2)	werkhouding	Schobl-R 2)	werkhouding	
	Kleuterobservatie- lijst 3)	initiatief	Kleuterobservatie- lijst 3)	initiatief													
		leergierigheid		leergierigheid													
		motivatie		motivatie													
		enzovoorts		enzovoorts													
					Viseon 4) (Leerkracht)	werkhouding	Viseon 4) (Leerkracht)	werkhouding	Viseon 4) (Leerkracht)	werkhouding	Viseon 4) (Leerkracht)	werkhouding	Viseon 4) (Leerkracht)	werkhouding	Viseon 4) (Leerkracht)	werkhouding	
									Viseon 4) (Leerling)	werkhouding	Viseon 4) (Leerling)	werkhouding	Viseon 4) (Leerling)	werkhouding	Viseon 4) (Leerling)	werkhouding	
										schoolbeeld		schoolbeeld		schoolbeeld		schoolbeeld	
																Interes- test 5)	interessen

¹⁾ Zie screeningsinstrument beginkenmerken via ouders en leerkracht in hoofdstuk 2.

²⁾ De 'Schoolgedragsbeoordelingslijst' bevat de gedragsschaal 'werkhouding' met scoring via de leerkracht.

³⁾ De 'Kleuterobservatielijst' wordt uitgebracht door het Cito.

⁴⁾ Zie instrumentatie Viseon (VolgInstrument Sociaal-Emotionele Ontwikkeling; Cito) met scoring via leerkracht en leerling.

⁵⁾ Zie instrumentatie 'Interesstest' (Cito).

Appendix P: Manual ‘Screening “Beginkenmerken vierjarigen” door ouders en leerkrachten’

Screening “Beginkenmerken vierjarigen” door ouders en leerkrachten

**Handleiding instrumentatie en werkwijzen in scholen primair onderwijs
Project ‘Excellent onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen’
en project ‘Optimaal onderwijs voor elke leerling’**

**Prof. dr. Ton Mooij
Elma Dijkstra MSc**

Versie 8 maart 2012

Radboud Universiteit, ITS Nijmegen (e.dijkstra@its.ru.nl; t.mooij@its.ru.nl)
Open Universiteit, CELSTEC (elma.dijkstra@ou.nl; ton.mooij@ou.nl)

© 2012 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen; project 34000782 Excel Kwadraat

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoud

Gebruik van de vragenlijst “Beginkenmerken”	4
Waarom?	4
Voor welke leerlingen?.....	4
Door wie en wanneer?	4
Vragenlijst op papier of digitaal via internet?	4
Tot slot.....	4
 Procedure	
Stap 1: het invoeren van de nieuwe leerling.....	5
Stap 2: het invullen van de vragenlijsten door ouders en leerkracht	5
Stap 2b (optioneel): het invoeren van de ouderantwoorden	5
Stap 3: het downloaden van de antwoorden van de ouders en leerkracht.....	5
 Bijlage 1: Informatie voor ouders van nieuwe leerlingen.....	6
Waarom dit onderzoek?.....	6
Wat gebeurt er in het onderzoek?	6
Meewerking aan het onderzoek	6

Gebruik van de vragenlijst “Beginkenmerken”

De vragenlijst ter screening van “Beginkenmerken vierjarigen” is beschikbaar via www.excel2.nl. Hier kunnen ouders en leerkrachten eenzelfde vragenlijst digitaal invullen of kan de oudervragenlijst worden uitgeprint. De ouders vullen enkele extra vragen in over de gezinssituatie. In deze handleiding vindt u informatie over hoe deze vragenlijst te gebruiken en wat de mogelijkheden zijn voor afname.

Waarom?

Meer informatie over achtergrond, verantwoording en gebruik van het instrument vindt u in de “Handleiding 1 Beginkenmerken en Pedagogisch-Didactische Kern Structuur” (Mooij, 2011).

Voor welke leerlingen?

De vragenlijst dient door de leerkracht en door de ouders te worden ingevuld voor leerlingen die in groep 1 van uw school starten. Het gaat om leerlingen die (bijna) vier jaar zijn, of dit net zijn geworden. De vragenlijst dient dus niet te worden afgenomen voor leerlingen die in groep 2 starten, bijvoorbeeld omdat ze van een andere school komen.

Door wie en wanneer?

Het moment van invullen is afhankelijk van de eerste schooldag van het kind. De oudervragenlijst dient vóór of rond de vierde verjaardag van het kind te worden ingevuld. Dit mag maximaal 3 maanden voor de verjaardag zijn en uiterlijk een dag voor de eerste schooldag van het kind.

De leerkrachtvragenlijst dient binnen 1 á 2 maanden na de eerste schooldag van het kind te worden ingevuld. Tegen die tijd heeft de leerkracht een goede eerste indruk van het kind gekregen.

Vragenlijst op papier of digitaal via internet?

Zowel de oudervragenlijst als de leerkrachtvragenlijst zijn digitaal beschikbaar. Soms is een papieren versie functioneler voor de ouders. Daarom kunt u via www.excel2.nl ook een papieren versie (PDF formaat) downloaden en printen voor de ouders. De leerkrachten vullen de vragenlijsten altijd via internet in.

Tot slot

Het is in het belang van het kind dat elke vragenlijst zo juist mogelijk, en volledig, wordt ingevuld. Per kind wordt dan ook een goede vergelijking mogelijk tussen de resultaten van screening door ouders en door de leerkracht. Deze vergelijking kunt u met ouders bespreken. Soms is extra diagnostiek nodig, soms blijkt na doortoetsing dat een kind bijvoorbeeld qua taal of rekenen/wiskunde functioneert op het niveau van groep 2 of 3. Binnen twee tot drie maanden na schoolbegin dient elk vierjarig kind op of boven het eigen beginniveau te kunnen spelen en leren. Of in groep 1 via bijvoorbeeld een klein groepje, of in groep 2 of 3. Directe en extra aandacht is ook nodig voor leerlingen die relatief op achter komen.

Procedure

Stap 1: het invoeren van de nieuwe leerling

De onderzoeksmanager dient eerst in te loggen (niet als leerkracht!) op www.excel2.nl. Via “Excellent Onderwijs” -> “Nieuwe leerling invoeren” kan de nieuwe leerling ingevoerd worden. Vul een 0 in bij e-mailadres ouders wanneer de oudervragenlijst op papier wordt ingevuld door de ouders. Vul wél het e-mailadres van de ouders in wanneer ouders de vragenlijst via internet gaan invullen. Druk op knop “Nieuwe leerling invoeren”. Vervolgens krijgt de leerkracht van de betreffende groep automatisch een mail met uitnodiging voor de vragenlijst. Ouders krijgen alleen als hun e-mailadres is ingevoerd een automatische mail met de link naar de vragenlijst.

Stap 2: het invullen van de vragenlijsten door ouders en leerkracht

Ouders en leerkracht hebben na stap 1 automatisch uitnodigingen per mail gekregen met daarin een link naar de vragenlijst. De antwoorden worden opgeslagen en kunnen in stap 3 gedownload worden. Ouders kunnen de vragenlijst ook op papier invullen en dan weer bij de school inleveren. In dat geval moet stap 2b gevolgd worden. De papieren vragenlijst kan na inloggen worden gevonden onder “Downloads”.

Stap 2b (optioneel): het invoeren van de ouderantwoorden

De onderzoeksmanager dient eerst in te loggen (niet als leerkracht!) op www.excel2.nl. Via “Excellent Onderwijs” -> “Invoeren van oudervragenlijsten” komt u in het overzicht van nieuwe leerlingen waarvan de oudervragenlijst nog niet is ingevuld. Klik op een leerling om de antwoorden van de papieren oudervragenlijst in te voeren.

Stap 3: het downloaden van de antwoorden van de ouders en leerkracht

De leerkracht dient hiervoor in te loggen (niet als onderzoeksmanager) op www.excel2.nl. Via “Excellent Onderwijs” komt u in het overzicht van nieuwe leerlingen. Hier kunt u de antwoorden downloaden.

NB. De onderzoeksmanager kan te allen tijde in de gaten of en welke vragenlijst ingevuld zijn. Via “Status vragenlijsten” kunt u zien welke vragenlijsten op uw school al zijn ingevuld en welke nog niet.

Bijlage 1: Informatie voor ouders van nieuwe leerlingen

Geachte ouders/verzorgers,

De school van uw kind doet mee aan een onderzoek naar “Excellent Onderwijs en effecten op cognitief excellente leerlingen”, afgekort Excel Kwadraat. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door het Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen (ITS) van de Radboud Universiteit Nijmegen. Er werken 41 basisscholen aan mee. Over de leerlingen in de groepen 1 – 4 wordt informatie verzameld. Dit gebeurt ook over de nieuwe leerlingen die instromen in groep 1. De basisschool van uw kind doet mee aan het onderzoek. In deze brief geven wij uitleg over het onderzoek.

Waarom dit onderzoek?

Het onderzoek vergelijkt “Excellent Onderwijs” met het “reguliere of gewone onderwijs”. In Excellent Onderwijs wordt informatie over beginkenmerken van kinderen verkregen bij ouders en leerkrachten. Deze informatie wordt benut om elke leerling, vanaf de start in school, zo goed mogelijk te ondersteunen. Het speel-/leeraanbod dient dan zorgvuldig te worden afgestemd op de verschillende beginkenmerken van de kinderen in de groep.

We onderzoeken of dit excellente onderwijs leidt tot beter sociaal-emotioneel en cognitief functioneren van de jonge leerlingen. Het onderzoek is van groot belang voor de goede inrichting van de schoolpraktijk. Elke deelnemende school kan de resultaten gebruiken om de eigen kwaliteit waar mogelijk verder te verbeteren.

Wat gebeurt er in het onderzoek?

Uw kind gaat binnenkort naar de basisschool. Dit is een grote overgang in het leven van het kind. U maakt het kind thuis mee en heeft veel ervaring met het gedrag van uw kind in verschillende omstandigheden. Uw informatie hierover is zeer nuttig voor het spelen en leren van uw kind in school. Daarom vragen wij u, én de leerkracht van uw kind, om een vragenlijst “Beginkenmerken” in te vullen. Wij richten het onderzoek op alle kinderen in de groepen 1 tot en met 4. Deze worden gedurende twee jaar gevolgd. Ten behoeve van het onderzoek worden enkele toetsgegevens verzameld (taal, lezen en rekenen). Ook worden vragenlijsten afgenomen bij de leerkrachten. Hierin vragen we hen een inschatting te maken van het gedrag van de leerling, bijvoorbeeld de werkhouding en leerresultaten.

Meewerking aan het onderzoek

Wij staan garant voor anonieme verwerking van de gegevens en geheimhouding van alle persoonlijke informatie. We houden ons daarbij aan de strikte regels die gelden voor wetenschappelijk onderzoek. De gegevens van uw kind worden alleen gebruikt voor dit onderzoek en niet naar buiten gebracht. Wij waarborgen de volledige privacy van u en uw kind. U kunt ons steeds benaderen met vragen om informatie. Ook kunt u de school vragen stellen.

Mocht u er toch bezwaar tegen hebben dat uw kind aan dit onderzoek meedoet, dan vragen wij u om dit te melden bij de school van uw kind. Die zal uw bezwaar aan ons doorgeven. Wij zorgen er dan voor dat de gegevens over uw kind niet in ons onderzoek worden meegenomen.

Als u over een van deze onderwerpen vragen heeft, kunt u ons altijd mailen. Het e-mailadres is info@excel2.nl. Wij zullen u dan zo snel mogelijk antwoord geven. U kunt met uw vragen natuurlijk ook terecht bij de school van uw kind.

Vriendelijk bedankt voor uw medewerking,
ITS – Radboud Universiteit Nijmegen

Prof.dr. Ton Mooij
Elma Dijkstra MSc

Appendix Q: Manual 'Pedagogisch-didactische systematiek ter ondersteuning van voor- en vroegschoolse ontwikkeling en schoolse leerprocessen'

Pedagogisch-didactische systematiek ter ondersteuning van
voor- en vroegschoolse ontwikkeling en schoolse leerprocessen

Diagnosticerend handelen van leerkrachten in optimaal onderwijs

Prof. Dr. Ton Mooij
Elma Dijkstra MSc
Dr. Amber Walraven
Tineke Paas MSc

9 december 2012

Nijmegen: Radboud Universiteit, Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen (ITS)

© 2012 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

1 Inleiding.....	1
1.1 Doel van deze handleiding.....	1
1.2 Achtergronden.....	1
1.3 Een voorbeeld van een cognitief excellente leerling: Lars	2
1.4 Naar optimaal onderwijs voor elk kind, in excellente scholen.....	3
 2 Stap 1: Bepaling beginkenmerken bij intrede in Primair Onderwijs	4
2.1 Screening van beginkenmerken van het (bijna) vierjarige kind	4
2.2 Mogelijke verschillen in scoring	4
2.3 Vragenlijst beginkenmerken kind bij intrede in de basisschool.....	5
2.4 Voorbeeld van gesprek leerkracht – ouder(s) in de eerste schoolweken	7
2.5 Diagnostiek en verder in de eerste schoolweken.....	7
 3 Stap 2: Juiste ordening van de speel-/leermaterialen	9
3.1 Ordenen van belangrijkste speel-/leermaterialen in de groepen 1 – 3	9
3.2 Voorbeeld van ontwerp en benutting PDKS® rekenen groep 1-3	11
3.2.1 Samenhang in de kern van inhoud en evaluatie	11
3.2.2 Inrichten van kasten PDKS® rekenen groep 1-3	13
 4 Stap 3: Schoolorganisatie.....	15
4.1. Spelen en leren van leerlingen ‘via de kasten’	15
4.1.1 Algemeen.....	15
4.1.2 Algemene werkwijze begin groep 1 met een (potentieel) cognitief hoogbegaafd kind	15
4.1.3 Praktijkvoorbeeld: hoe een school omgaat met excellente leerlingen.....	17
4.1.4 Midden of lage score op een beginkenmerk en instap in een gebied	17
4.2 Onderwijs, registratie en diagnostiek rekenen in groep 1 - 8.....	18
4.3 ICT	19
4.4 Ontwerp en benutting PDKS® taal groep 1-3.....	19

1 Inleiding

1.1 Doel van deze handleiding

Optimaal onderwijs ondersteunt de ontwikkeling en het leren van kinderen in peuterspeelzalen, basisscholen en centra voor jeugdgezondheidszorg. Dit vereist een goede diagnostiek van de ontwikkelingsniveaus van elk kind, plaatsing van elk kind op de juiste niveaus in helder geordende ontwikkelings- en leerlijnen, en voorbereiding van passende vervolgniveaus om continue ontwikkelings- en leerprocessen bij elk kind te realiseren. Met behulp van deze handleiding willen wij scholen en andere instellingen helpen bij het inrichten van optimaal onderwijs.

1.2 Achtergronden

Bij jonge kinderen zijn sociale, emotionele, cognitieve, motorische en expressieve ontwikkelingen essentieel voor een harmonische groei naar volwassenheid. In peuterspeelzaal en basisschool worden de cognitieve ontwikkelingen relatief belangrijk(er) omdat deze processen een steeds grotere rol spelen in selectievakken als taal en rekenen. Organisatorisch worden leerlingen vanaf schoolbegin vrij strikt in leeftijdsgroepen ingedeeld. Dit leeftijdbeginsel blijkt ook in het aanbod en de organisatie van speel-/leermaterialen in groep 1 - 2 en vanaf groep 3 in de organisatie van leefstof in schoolboeken. Vanaf het schoolbegin kan leeftijdgebaseerd spelen en leren al grote problemen scheppen voor de relatief 'zwakke' maar ook de aanvankelijk 'sterke' leerlingen. Binnen enkele dagen of weken in groep 1 kunnen al motivationele, cognitieve en sociale problemen ontstaan. Bij duidelijk zwakkere leerlingen zijn spel en leermaterialen vaak te hoog gegrepen, terwijl de sterkere leerlingen dingen moeten doen die zij soms al *enkele jaren eerder* beheersten.

Een veilige ontwikkeling voor elk kind houdt in dat het zich steeds positief ontwikkelt, ook in vergelijking met de andere kinderen. Dit vereist dat het steeds iets boven het eigen actuele beheersingsniveau kan spelen of leren, dus kan reiken naar de 'zone van naaste ontwikkeling'. Dit in een groepssituatie waarin duidelijk geaccepteerd is dat kinderen verschillen. Dit vraagt een zo juist mogelijke inschatting van beginkenmerken en een juiste stimulering van elk kind in de groep.¹

¹ Durkin, D. (1966). *Children who read early*. New York: Teachers College Press.

Fransen, G. (1988). Het verhaal van Jan, een hoogbegaafd kind. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 13, 101-110.

Mooij, T. (1994). Begaafd in groep 1/2. Omgaan met (hoog)begaafde kinderen (1). *De wereld van het jonge kind*, 22, 102-106.

Mooij, T., & Driessen, G. (2008). Differential ability and attainment in language and arithmetic of Dutch primary school pupils. *British Journal of Educational Psychology*, 78(3), 491-506.

Mooij, T., Hoozeveld, L., Driessen, G., Hell, J. van, & Verhoeven, L. (2007). *Succescondities voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen: Eindverslag van drie deelonderzoeken*. Nijmegen: Radboud Universiteit, Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen / Centrum voor Begaafdheidsonderzoek / Afdeling Orthopedagogiek: Leren en Ontwikkeling.

Mooij, T., & Reen, Th. van (1990). Hoogbegaafden in een combinatie-klas. *Onderwijsdifferentiatie in de praktijk. Didaktief*, 20(6), 17-19.

Mooij, T., & Smeets, E. (2009). Towards systemic support of pupils with emotional and behavioural disorders. *International Journal of Inclusive Education*, (13)6, 597-616.

Skinner, D., Bryant, D., Coffman, J., & Campbell, F. (1998). Creating risk and promise children's and teachers' coconstructions in the cultural world of kindergarten. *The Elementary School Journal*, 98(4), 297-310.

Starren, J., Bakker, S. J., & Wissel, A. van der (1988). *Inleiding in de onderwijspsychologie: instructie, beoordeling en behandeling*. Muiderberg: Coutinho.

Sternberg, R. J., & Grigorenko, E. L. (2002). The theory of successful intelligence as a basis for gifted education. *Gifted Child Quarterly*, 46(4), 265-277.

Als voorbeeld van een kind dat duidelijk verschilt van leeftijdgenoten presenteren wij hieronder informatie van een leerkracht uit groep 1 – 2 over een jongen. Lars verschilt van zeer jongs af aan al duidelijk van leeftijdgenoten wat betreft cognitieve en sociale vaardigheden. In de peuterspeelzaal en de eerste groepen van de basisschool loopt Lars echter grote ontwikkelingsrisico's omdat de overige kinderen en het speel-/leeraanbod niet op zijn mogelijkheden zijn afgestemd. Ook wordt zijn gedrag pedagogisch vaak 'verkeerd om geïnterpreteerd.' Dat wil zeggen dat, wanneer Lars niet mee wil doen aan bijvoorbeeld tekenen, dit gedrag wordt aangezien als ongemotiveerd of onkunde terwijl de opdracht in feite voor hem veel te makkelijk is. Uit de diverse toetsresultaten die de leerkracht aan het einde van haar voorbeeld geeft, blijkt dat Lars in groep 2 cognitief functioneert op het niveau van groep 4.

1.3 Een voorbeeld van een cognitief excellente leerling: Lars

Het onderstaand verslag is gemaakt door de groepsleerkracht van groep 2, in februari 2012. Lars woont bij twee ouders en heeft geen broertjes of zusjes. Hij is 31-10-2006 geboren en zit in groep 2. Lars is (hoogstwaarschijnlijk) cognitief hoogbegaafd, ofwel qua cognitieve aangeboren potenties zeer ver reikend en ook zelfstandig. Op de peuterspeelzaal en in groep 1 wordt dit niet opgemerkt omdat hij zich niet aangesproken voelt door het speel-/leeraanbod: hij is in zijn ontwikkeling al veel verder. Plaatsing van Lars op het leerniveau van enkele groepen hoger maakt duidelijk dat hij cognitief excellent is.

“Op de peuterspeelzaal viel Lars al op omdat hij niet wilde spelen, niet meezong met de groep en geen goed contact had met de andere peuters. ‘Er waren communicatiestoringen.’ Hij moest lachen als hij letters door elkaar hing en de rest kon nog niet lezen, dus snapte hem niet. De ouders gaven aan dat hij de krant al las thuis. Op zijn t-shirt stond 1974 en hij vertelde dat hij toen nog lang niet geboren was, want hij werd in 2006 geboren.

De leidster liet hem observeren, omdat ze wilde weten hoe ze zijn spel kon ontwikkelen, want dat was heel primitief: gooien met de blokken, gooien met zand etc. Er kwamen verbeteringen toen ze op aanwijzing van de onderzoekster cijfers op de blokken schreef. Toen vond hij het leuk met de blokken te spelen en met Engelse liedjes zong hij wel mee. Één keer dan, want hij hield en houdt niet van herhaling.

Toen kwam hij op de basisschool. Even was alles nieuw, en vond hij het leuk. Maar al snel bleek dat, als ik hem mee wilde laten doen met de werkjes van groep 2, hij het niet wilde. Hij wilde eigenlijk helemaal geen werkjes doen, maar als het moest dan die van groep 1.

Zijn fijne motoriek was nog niet ontwikkeld. Hij had een knuistgreep met zijn potlood. Hij kon niet inlijmen: deed de lijm aan de voorkant op het plaatje en als het dan vast zat, zag je alleen de witte achterkant. Kon niet knippen.

Sociaal emotioneel nog niet ontwikkeld: de sirene ging af (keihard huilen) als iets anders ging dan hij had gedacht, of als een ander kind tegen hem inging. Enfin, ook ik heb iemand naar hem laten kijken hoe ik zijn spel kon ontwikkelen en hoe ik hem moest benaderen. Ik heb hem januari 2011 voor het eerst doorgetoetst. Hij bleek M4 te lezen, maar als ik boekjes voor hem haalde, wilde hij het niet lezen. Hij wilde niet opvallen. Voor de M3 Citotoets rekenen haalde hij een B. Ik heb me gefocust op zijn spel, motoriek en soc. emotionele ontwikkeling.

Nu zit hij in groep 2 en heeft een vriendje: een jongetje met een vorm van autisme, Asperger, dat ook een ontwikkelingsvoorsprong heeft. Ze kunnen samen leuk werken en spelen, als het maar geen

wedstrijd is want ze kunnen allebei absoluut niet tegen hun verlies. Samen met dit jongetje en nog een meisje heb ik hem vanaf begin dit schooljaar 2011-2012 in een aparte leerlijn voor taal en rekenen. Zij schrijven bijvoorbeeld verhaaltjes in een schriftje en maken moeilijke sommen tot 10 en tot 20 (rijtjes). Nu ik hem weer in december 2011 heb doorgetoetst, bleek hij M4 te zitten qua Cito rekenen. Toen ben ik met de tafels aan de slag gegaan. Hij vond het superleuk, maar binnen twee weken kende hij alle tafels t/m 10 door elkaar en vindt hij ook dit weer saai. Ik heb hem ook AVI getoetst, hij leest nu M5 en DMT, die uitslag weet ik niet uit mijn hoofd.

Hij heeft geen speciale interesses, zoals het jongetje met Asperger gek op treinen is. Lars wil later schrijver worden, maar als ik hem een stukje laat schrijven komt er 1 of 2 zinnen, daarna moet ik er hard aan trekken en vindt hij het wel weer genoeg. Hij houdt niet van creatieve werkjes. Het leukst vindt hij sommen maken met Ambrasoft op de computer. We hebben het met de klas nu over de maan en ruimtevaart, dat vindt hij ook wel leuk.

Toetsresultaten januari 2012

- Taal M2 (vs 55/74) Rek. M2 (vs 45/103) in januari 2012 afgenomen om te kijken of hij geen hiaten heeft.
- Rekenen toets M3 47 goed VS=50 niveau I.
- Rekenen toets M4: 44 goed VS=58 Niveau A (op de grens met B), niveau II.
- DMT: kaart 1 (64-0), kaart 2 (65-2), kaart 3 (64-5) aantal goed=64+63+59=186, VS=62, E3 niveau I, M4 niveau II.
- Avi E4 beheersing (tijd: 1.56 fouten=0), Avi M5 frustratie (tijd 2.33, fouten=5, dus uitval op tijdsduur)."

1.4 Naar optimaal onderwijs voor elk kind, in excellente scholen

Om problemen zoals bij Lars te voorkomen, en optimaal onderwijs voor elk kind te kunnen aanbieden is een aantal stappen nodig:

‘Optimaal onderwijs voor elk kind’ bestaat dan uit:

- 1) screening van de beginkenmerken van elk (vierjarig) kind in school door (tenminste) ouders en leerkracht en aansluitend juiste diagnostiek van het niveau.
- 2) spelen en leren van elk kind via een kern van inhoudelijk geordende speel-/leermaterialen (criteriumbeoordeling) die - waar mogelijk - zijn gekoppeld aan betrouwbare, valide en landelijk genormeerde indicatoren (normbeoordeling). Deze kern en bijbehorende diagnostiek noemen we ‘pedagogisch-didactische kernstructuur[®]’ (PDKS[®])²;
- 3) spelen en leren wordt in groepsverband vormgegeven via flexibele organisatorische situaties waarin kinderen relatief zelfstandig, op en iets boven hun actuele speel-/leerniveau, kunnen spelen en leren.

Deze stappen worden in de volgende hoofdstukken nader besproken.

² Mooij, T. (2001). *Een pedagogisch-didactische kernstructuur in praktijk*. Nijmegen: Katholieke Universiteit, ITS.

Mooij, T. (2004). Naar verantwoorde zelfregulatie in opvoeding, onderwijs en diagnostiek. In H. Baartman, D. Graas, R. de Groot, en Tj. Zandberg (Eds.), *Wie maakt de dienst uit? Macht en onmacht in opvoeding en hulpverlening* (pp. 187-198). Utrecht: Agiel.

2 Stap 1: Bepaling beginkenmerken bij intrede in Primair Onderwijs

2.1 Screening van beginkenmerken van het (bijna) vierjarige kind

Een screening is een inschatting van het niveau van een kind in vergelijking met andere kinderen. De vragen over het kind kunnen worden beantwoord door leid(st)ers in een peuterspeelzaal, ouders en leerkrachten van groep 1. De antwoorden geven informatie wat betreft de niveaus van sociaal-communicatief functioneren, algemeen cognitieve kenmerken, taal, (voorbereidend) rekenen, sensorisch-motoriek, emotioneel-expressief gedrag, en verwacht onderwijsgedrag ofwel schoolmotivatie. Ouders en eventueel ook de leid(st)er van een peuterspeelzaal vullen de vragenlijst in vooraf aan de intrede van een kind in de basisschool; de leerkracht in groep 1 doet dit na circa een schoolmaand van het kind. De gebruikte vragenlijst is wetenschappelijk ontwikkeld bij vierjarigen.³ Ook is een webgebaseerde procedure ontworpen.⁴

2.2 Mogelijke verschillen in scoring

In vergelijking met de leid(st)er in een peuterspeelzaal of de leerkracht in groep 1 hebben ouders langer, en in meer verschillende situaties, ervaring met het sociale, emotionele en cognitieve gedrag van hun kind. Dit wil overigens niet zeggen dat zij dit gedrag ‘juister’ waarnemen dan dat de leerkracht dit doet. Daarom is een gesprek over de screeningsresultaten tussen ouders en leerkracht veelal zeer zinvol. De leerkracht neemt het kind in een andere situatie waar, in een groep met veel andere kinderen tegelijk. Het functioneren in een grote groep kinderen gaat het ene kind gemakkelijk af, terwijl het andere kind zich erdoor geremd voelt. Sommige (cognitief) hoogbegaafde kinderen (zoals Lars uit het voorbeeld) zijn sociaal zeer sensitief en daarom terughoudend in (speel)situaties met andere kinderen. In een peuterspeelzaal of groep 1 kan dit sociaal geremde gedrag verkeerd worden geïnterpreteerd, of ten onrechte worden gegeneraliseerd naar het cognitieve functioneren.

Ook kunnen de niveaus van functioneren op verschillende begaafdheidsdimensies (cognitief, sociaal, emotioneel, motorisch, expressief) per kind nogal variëren, of ook in de tijd verschillende sprongen in ontwikkeling laten zien. Met name in een groep variëren de interesses en activiteiten van kinderen zeer duidelijk met het feitelijk aanwezige aanbod en de niveaus van de inhoud, materialen en werkwijzen in de groep. Bij elkaar zijn al deze kenmerken essentieel voor de ontwikkeling van de motivatie en het schoolgedrag van elk kind –ook voor de perceptie van dit gedrag door anderen.

Screening van beginkenmerken van elk nieuw vierjarig kind biedt handvatten voor een zorgvuldige introductie en verdere ondersteuning van het kind in school. In een gesprek kunnen de inschattingen van peuterleid(st)er en / of ouders en leerkracht worden vergeleken. In de praktijk blijken de screening en het aanvullend overleg over het kind preventief te werken bij duidelijk voorlopende of achterlopende kinderen. Een voorbeeld van een verslag van zo’n gesprek staat in paragraaf 2.4.

³ Mooij, T., & Smeets, E. (1997). *Beginkenmerken van leerlingen in de basisschool*. Nijmegen: Katholieke Universiteit, ITS.

⁴ Dijkstra, E., & Mooij, T. (2012). *Screening ‘Beginkenmerken vierjarigen’ door ouders en leerkrachten*. Nijmegen/Heerlen: Radboud Universiteit, ITS Nijmegen / Open Universiteit, CELSTEC (verdere informatie: e.dijkstra@its.ru.nl).

2.3 Vragenlijst beginkenmerken kind bij intrede in de basisschool

In te vullen door ouders/verzorgers, leid(st)er peuterspeelzaal / kinderopvang, en leerkracht PO

Prof. Dr. Ton Mooij, Radboud Universiteit / ITS Nijmegen; Open Universiteit Nederland / Celstec Heerlen.

Copyright 2009: ITS / Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen, Toernooiveld 212, 6525 EC Nijmegen.

Invullen s.v.p.

Naam van het kind:	
Datum vandaag:	
Geboortedatum van het kind:	
Jongen of meisje?	
Wilt u het goede antwoord omcirkelen s.v.p.?	
Spreektaal thuis?	Nederlands / meestal anders, nl.
Tot welke groep behoren de ouders?	Nederlands / één ouder niet-Nederlands / beiden niet-Nederlands
Bijzonderheden van het kind:	
Datum eerste schooldag van het kind:	

Wilt U kenmerken van het kind beschrijven? Het gaat om een vergelijking met leeftijdgenoten. U kunt per regel steeds één cijfer omcirkelen.

In vergelijking met leeftijdgenoten, is een kenmerk van het kind:

	minder	iets minder	even veel	iets meer	meer
spelen met leeftijdgenoten	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
omgaan met leeftijdgenoten	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
de omgeving precies willen kennen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
kunnen begrijpen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
zelfstandig iets uitzoeken	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
diepgang in interesses	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
naar betekenis van woorden vragen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
moeilijke woorden willen begrijpen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
in goede zinnen praten	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in letters/lezen indien 'meer': leest het? nee (0) / ja (1)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in letters/schrijven indien 'meer': schrijft het? nee (0) / ja (1)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-

zie vervolg

In vergelijking met leeftijdgenoten, is een kenmerk van het kind:

	minder	iets minder	even veel	iets meer	meer
tellen (één, twee, drie, enzovoorts)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
vergelijken (grootte, lengte)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
optellen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in getallen/cijfers indien 'meer': rekt het? nee (0) / ja (1)	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
puzzelen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
tekenen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
knutselen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
nauwkeurig werken	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in versjes/liedjes	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
interesse in muziek	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
toneel spelen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
open, spontaan zijn	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
plotselinge ideeën uitvoeren	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoe zal het kind het in school doen?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoe snel zal het kind zich ontwikkelen?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoe goed zal het kind spelen/werken?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
hoeveel zal het zich voor school inspannen?	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-

Overige informatie over het kind:

Onderwerp:	Informatie:	Te doen:

2.4 Voorbeeld van gesprek leerkracht – ouder(s) in de eerste schoolweken

Het volgende voorbeeld is verstrekt door een leerkracht uit een school die bovenstaande screening van beginkenmerken hanteert. Het gesprek gaat met name over belangrijke kenmerken van de ontwikkeling en het functioneringsniveau van het kind in de eerste schoolweken. Ook worden vervolgspraken gemaakt ter nadere diagnostiek en het beter op het eigen niveau laten werken van het kind (namen van kinderen en leerkracht zijn geanonimiseerd).

Onderwerp	Niveau Amanda
Categorie	Contact ouders
Gemaakt door	Sonja (leerkracht)
Inhoud	<p>Aanwezig: Moeder van Amanda en Sonja, de leerkracht</p> <p>Gespreksonderwerp: De leerkracht heeft dit gesprek geïnitieerd om over het niveau van Amanda te spreken. Tijdens het coachgesprek, één op één met Amanda, bleek dat Amanda al meer weet dan ze op groepsmomenten en kringen laat zien. Ze kent alle letters al en ze weet de buurgetallen op de getallenlijn t/m 20 te noemen.</p> <p>Moeder beaamt dat Amanda, net als haar beide broers die allebei een klas hebben overgeslagen, goed presteert. Ze laat thuis nog veel meer zien: ze leest boekjes en maakt allerlei puzzels in de Okki en de Bobo. Ze is heel geïnteresseerd, maar wel heel verlegen. Moeder is al een paar keer bij mij geweest omdat Amanda het afscheid nemen nog zo moeilijk vindt. Ik raad haar aan daar zo min mogelijk aandacht aan te besteden, zodat het op de achtergrond kan raken.</p> <p>N.a.v. het opvallende aan de prestaties heb ik (leerkracht) de Citotoetsen van groep 1 afgenomen. Taal scoort ze M1 I en E1 II en rekenen scoort ze M1 II. Dit valt dan weer iets tegen gezien wat ze op andere momenten thuis of één op één op school laat zien, maar bij de andere kleuters die opvielen is dat ook het geval. Het is dus ook de manier van toetsen die de scores beïnvloedt.</p> <p>Afspraken: Omdat Amanda thuis zegt de werkjes saai te vinden, besluiten we haar samen met Pieter met de werkjes en kringen van groep 2 mee te laten doen. Kijken hoe dat gaat.</p>

2.5 Diagnostiek en verder in de eerste schoolweken

Zoals ook in bovenstaand voorbeeld duidelijk wordt, dient bij leerlingen die op een of meer van de items in de screening in de hoogste categorie ofwel (bijna) 5 scoren, verdere diagnostiek in de vorm van schoolse vorderingen en / of Citotoetsen plaats te vinden. Bij leerlingen die duidelijk als relatief laag worden ingeschat, dienen op lager niveau speel-/leerprocessen te worden gerealiseerd (zie verder in deze handleiding). De screening dient voor elke categorie te worden aangevuld met observatie van het speel-/leergedrag en soms specifieke diagnostiek van het gedrag en het kunnen van het kind in de groep. Hiervoor bestaan verschillende manieren, zoals bijvoorbeeld CITO toetsen, methodegebonden toetsen, peilingsspellen, en observaties.

De CITO-toetsen en methodegebonden toetsen zijn voorbeelden van normgebaseerde diagnostiek. Ze zijn genormeerd op leeftijdsgroepen zoals die zich in het reguliere onderwijs voordoen. Deze norminstrumenten maken wel een vergelijking met leeftijdgenoten mogelijk, maar maken niet duidelijk of dat wat zij meten wel tijdens de speel-/leerprocessen aan bod is geweest.

Voordelen van een CITO-toets zijn dat er vaardigheidsscores berekend kunnen worden en een vergelijking over verschillende toetsen / jaren gemaakt kan worden. Nadelen zijn bijvoorbeeld dat er een plafond aan de toetsen zit; dat aangeraden wordt pas na drie schoolmaanden te toetsen; en dat de toetsing een werkwijze vraagt die soms te weinig rekening houdt met de kindontwikkeling. Bijvoorbeeld: stil zitten en goed luisteren of lezen, gebaseerd op bepaalde soorten illustraties die te kinderlijk zijn. Afname geeft dan wellicht verkeerde informatie, of is niet mogelijk. Het is soms onduidelijk of er nu echt 'kennis' wordt getoetst of dat het gaat om het 'toetsbaar zijn'.

Peilingsspellen en observaties zijn voorbeelden van criteriumbeoordelingen. Hierbij gaat het om een beoordeling van het niveau op basis van een ordening in de materialen en activiteiten. Peilingsspellen zijn spelletjes waarmee de leerkracht op een speelse en natuurlijke wijze bij kinderen kan peilen wat ze begrijpen, kunnen en weten op het gebied van bijvoorbeeld tellen en getalbegrip. De spellen leveren op die manier ook informatie over hoe een kind denkt en redeneert. Peilingsspellen zijn een aanvulling op, of alternatief voor, toetsen. Via observaties kan worden nagegaan hoe een kind met bepaalde speel-/leermaterialen omgaat, welke onderdelen wel of niet worden uitgevoerd enzovoort.

Een goede diagnostiek maakt gebruik van de resultaten uit vooral:

1. de screening van beginkenmerken van een (bijna) vierjarige via (tenminste) ouders en groepsleerkracht;
2. het vergelijkend gesprek over de resultaten van scoring tussen ouders en groepsleerkracht;
3. observatie van het kind in alledaagse speel- en leersituaties met andere kinderen in de groep;
4. beoordeling van het niveau van het kind aan de hand van naar inhoud en niveau geordende speel-/leermaterialen (criteria-beoordeling: zie het volgende hoofdstuk);
5. beoordeling van het niveau van het kind via een vergelijking met leeftijdgenoten (normgebaseerde diagnostiek, bijvoorbeeld via Cito).

Na de diagnosticering is de volgende stap het laten spelen en leren van elk kind op het juiste niveau. Dit is vrijwel altijd het niveau dat resulteert uit de criteriumbeoordeling.

In het volgende hoofdstuk wordt deze stap 2 van optimaal onderwijs nader uitgewerkt.

3 Stap 2: Juiste ordening van de speel-/leermaterialen

3.1 Ordenen van belangrijkste speel-/leermaterialen in de groepen 1 – 3

Hier gaat het allereerst om het per schoolgebied of domein ordenen van de belangrijkste speel-/leermaterialen in de groepen 1 – 3. Een eerste voorbeeld daarvan wat betreft rekenen en taal is ontleend aan school B te S. In dit voorbeeld is onder meer duidelijk dat deze ordening mede is beïnvloed door categorieën in het Cito leerlingvolgsysteem. Dit vergemakkelijkt het leggen van een eenduidige relatie tussen inhoud en niveau van speel-/leermaterialen, inclusief de tweevoudige diagnostiek die hierbij steeds aan de orde is (criteriumbeoordeling en normbeoordeling).

Rekenen:

Vorm:

- Vormendoos
- Logiblokken
- Hamertje tik
- Scope
- Vormen/ hoeveelhedenbingo
- 3-dimensionaal motorisch klikspel
- Bob de Bouwerspel
- Piccolo
- Miniloco
- Puzzles
- Trizzle

Classificeren:

- Vorm/dier dobbelsteenspel
- Fruitsorteerspel
- Make a pair
- Duo's
- Huis, welke voorwerpen, welke kamer
- Persoontrio (Educo)
- Spel over gerechten, wat zijn de ingrediënten?
- Menu

Grootte:

- IQ splash
- Constructive
- Spel met vormen (klein naar groot)

Seriëren:

- Rummicub
- Systeemrijgen
- Kralenketting
- Spel met vormen (van dik naar dun etc.)

Vergelijken:

- Wat hoort er niet bij? (2x)
- Wat ontbreekt?
- Meer/ minder, zwaar/licht (Jumbo)
- Mozaïek naleggen
- Bingolino
- Domino
- Memory
- Peekaboo
- Panoramix
- Ringen en stokjes
- Dubbeldam

Tellen:

- JEGRO touwtrekspel

- Zoek en tel
- Telwel
- Zoek en tel
- Miniloco
- Telkleurendomino
- Piccolo
- Bambinoloco
- Tel en getal (uit Egypte)
- Boomgaardtelspel
- Knopen(touw) telwerk
- Rabbitsteldomino
- Knijpkaarten

Getallen:

- Rekenen met Dora
- Ik kan tellen (Ravensburger)
- t/m 6 tellen en getallen erbij
- Fruit verzamelen
- Dobbelsteen
- De cijfers leer ik spelend

Meten:

- Panoramix
- Begrippendiagram
- Constructiemateriaal
- Ringen en stokjes
- Vormen naleggen
- Tangram
- Bouwhoek

Wegen:

- Weegschaal

Kleur:

- Colorama
- Kralenplank
- Piccolo
- Kleurenmemory
- Kralen rijgen
- Disney colours

Tijd:

- Puzzels jong/oud, kikkerstadia, rups-vlinder, ei-vogel
- Seizoenpuzzel

Taal:

- Schatkistbakjes
- Veilig leren lezenbakjes
- Boekjes op niveau in kistje
- (Prenten) Boeken
- Leeskoffer (Jumbo)
- Kwartet
- Maan-roos-vis-kwartet
- Pim pam pet
- Letterrondo + wijzer
- Woordspel (v/uu/r)
- Actie – reactie
- Oorzaak- gevolg (3x)
- Letterslang (zelfgemaakt)
- Leesrups (woordje/ plaatje)
- Woordanalyse (houtenbak)
- Puzzel logische volgorde
- Rijmelarij (domino)

- Tegenstellingen
- Woordjes vormen (sch- aa- p)
- Scrabble
- Lettersoep
- Lettermuur

3.2 Voorbeeld van ontwerp en benutting PDKS[®] rekenen groep 1-3

3.2.1 Samenhang in de kern van inhoud en evaluatie

Een tweede stap in de ordening van de speel-/leermaterialen rekenen rekenen sluit aan op *de samenhang tussen*:

1. de resultaten van de screening van de beginkenmerken (voorbereidend) rekenen;
2. eigen rekenbegrippen of categorieën daarbinnen die de school zelf belangrijk vindt;
3. een methode (bijvoorbeeld Pluspunt) inclusief methodegebonden evaluatietoets per groep;
4. een landelijk genormeerde toets (bijvoorbeeld Cito: Rekenen voor Kleuters) met categorieën.

Met name de soort activiteit en de mate van moeilijkheid van spel- en leeractiviteiten kan onderling op elkaar worden afgestemd. Dit resulteert in een geleidelijke vormgeving van spel- en leeractiviteiten waarmee leerlingen kunnen spelen / leren. Ook kunnen zij hiermee worden gediagnosticeerd conform ‘door kunnen naar de zone van naaste ontwikkeling’.

In het voorbeeld op de volgende pagina staan de ontwikkelingsgebieden rekenen conform de categorieën in de CITO-toets Rekenen voor Kleuters, bijbehorende vaardigheden die een koppeling maken naar de vaardigheidsscores, de in school beschikbare materialen, en materialen voor leerlingen die in de bovenste 10 procent van de groep functioneren (excellente leerlingen). Op deze manier wordt duidelijk welke materialen relevant zijn voor welke vaardigheid en welke leerlingen. Het voorbeeld maakt ook het volgende duidelijk:

1. het is nodig deze informatie in school overzichtelijk te ordenen;
2. cognitief hoogbegaafde kinderen, zoals Lars in paragraaf 1.3, heeft weinig tot niets aan de materialen voor excellente leerlingen op niveau groep 1. Lars heeft een aanbod nodig op het niveau van groep 4 en, op dat niveau, een grote hoeveelheid materialen voor excellente leerlingen. Als dat niet gebeurt, wordt hij hoogstwaarschijnlijk een onderpresterende hoogbegaafde leerling en geen cognitief excellente leerling.

VOORBEELD Ordening speel-/leermaterialen Rekenen Groep 1

Ontwikkelingsgebieden conform Cito categorieën	Vaardigheden	Materialen	Excellente leerlingen
1 Getalbegrip			
1.1 omgaan met de telrij	<ul style="list-style-type: none"> Rangtelwoorden t/m 10: 1, 10, 13 rangtelwoorden t/m 10 Resultatief tellen: 6, 17, 19 inzicht in hoeveelheid Kennis van de telrij: 9 juiste volgorde cijfers t/m 5 16 terug tellen 18 welk getal komt na 4 	Telpanorama, Getallen- en hoeveelhedenmemorie, Vijf op een rij, Diski, Tello, Touwtrekken, Thematelspel, Comparant, Teldopjes, Lego Duplo Cijfers, Kaboutertelspel, Cijferpuzzels, Computerprogramma Rekensom	Bolleboos, Halli galli, Pico Piccolo – hoeveelheden en getallen Schubi logipuzzels – getallenreeks uitbreiden
1.2 omgaan met hoeveelheden	<ul style="list-style-type: none"> Resultatief /synchroon tellen: 2 hoeveelheid cijfer 5 12 hoeveelheid cijfer 3 Begrippen: Meeste, minste, evenveel en minder 3 meeste, 5 evenveel, 8 minder, 11 minste 	Telpanorama, Getallen- en hoeveelhedenmemorie, Vijf op een rij, Diski, Tello, Touwtrekken, Thematelspel, Comparant, Teldopjes, Lego Duplo Cijfers, Kaboutertelspel, Cijferpuzzels, Computerprogramma Rekensom	Pico Piccolo – hoeveelheden en getallen Pico Piccolo- ontdekken en combineren
1.3 omgaan met getallen	<ul style="list-style-type: none"> Cijfersymbolen t/m 12 4, 14 cijfersymbolen 7 getal onder de vlek Koppeling symbool aan hoeveelheid 15 cijfersymbolen bij getallen 	Telpanorama, Getallen- en hoeveelhedenmemorie, Vijf op een rij, Diski, Tello, Touwtrekken, Thematelspel, Comparant, Teldopjes, Lego Duplo Cijfers, Kaboutertelspel, Cijferpuzzels, Computerprogramma Rekensom	Pico Piccolo – ontdekken en combineren Pico Piccolo- rekenspel 1 Pico Piccolo- rekenspel 2 Bolleboos, Bolleboos mozaïeken, Paletti, De dominopiramide. Schatkist rekenen Mini loco – rekenspelletjes 1 en 2
2 Meten			
2.1 lengte & omtrek	<ul style="list-style-type: none"> Begrippen: Kortste, dunste, even groot 23 kortste springtouw, 27 dunste, 32 even groot Rangschikken van voorwerpen op volgorde: 30 kort naar lang 	Logical blocks, Dubbeldam, Huisje-boompje-beestje. Bouwhoek, Telpanorama, Getallen en hoeveelhedenmemorie, Vijf op een rij wiskundige initiatie, Thematelspel, Piccolo, Kaboutertelspel	Schatkist rekenen Rekenhoek voor slimme kleuters
2.2 inhoud	<ul style="list-style-type: none"> Begrippen: Meeste - minste 20 meeste limonade Rangschikken van voorwerpen op volgorde: 29 van leeg naar vol 	Logical blocks, Dubbeldam, Huisje-boompje-beestje. Bouwhoek, Telpanorama, Getallen en hoeveelhedenmemorie, Vijf op een rij wiskundige initiatie, Thematelspel, Piccolo, Kaboutertelspel	Schatkist rekenen Rekenhoek voor slimme kleuters
2.3 gewicht	<ul style="list-style-type: none"> Begrippen: Zwaar, licht, weinig, veel 22 zwaarste kind, 24 weinig, 26 lichtste vracht, 28 even zwaar Rangschikken van voorwerpen op volgorde: 31 van licht naar zwaar 	Dubbeldam, Huisje-boompje-beestje. Bouwhoek, Telpanorama, Getallen en hoeveelhedenmemorie, Vijf op een rij wiskundige initiatie, Thematelspel, Piccolo, Kaboutertelspel Gewichtenspel, Weegschaal	Stenvert bloos -realistisch rekenen voorlopertje Gigo de wiskundige Weegschaal (werkboek)
2.4 tijd	<ul style="list-style-type: none"> Seizoenen: 21 seizoen winter Tijdsbesef: 25 langst wachten 33 gisteren 34 jongste 	Schatkist rekenen	Schatkist rekenen Varia ruimte en tijd deel 1 Varia ruimte en tijd deel 2

3 Meetkunde			
3.1 oriënteren en lokaliseren	<ul style="list-style-type: none"> Begrippen: Voorste, dichtbij, schuin, tegenover 35 voorste 36 schuin oversteken 37 afstanden 38 tegenover Voorwerpen vergelijken: 40, 42, 43 hetzelfde 	Bouwhoek, Dubbeldam, Huisje-boompje-beestje. Bouwhoek, Telpanorama, Getallen en hoeveelhedenmemorie, Vijf op een rij wiskundige initiatie, Thematspel, Piccolo, Kaboutertelspel	mini loco – ruimtelijk inzicht Varia Ordenen deel 1 Varia Ordenen deel 2 Varia Act. Rekenen 1 Varia Act. Rekenen 2
3.2 construeren	<ul style="list-style-type: none"> Vormen samenvoegen: 41, 44 puzzel 46 welk stukje past 	Cijferpuzzels, puzzels, tangram	Mini loco – vorm en positie Mini loco – ruimtelijk inzicht, Tomtect(Kapla), Solitaire, Tridio, Meta forms, K'nex, lego duplo, lego kleine steentjes
3.3 opereren met vormen en figuren	<ul style="list-style-type: none"> Vormen: 39 vorm rechthoek 45 schaduw Vormen samenvoegen: 41, 44 puzzel 46 welk stukje past 	Logical blocks, Figurogram, Fröbelmozaïek, Figura, Figurama, Ringen en stokjeskist	Mini loco – vorm en positie Figura set a, set b en set c Schubi logipuzzels – wat hoort bij elkaar -zoek de volgende parel Castle logics, Kapla, GIGO, Constructor, Katamino classic, Lokon, Matrix Mix

Andere curricula of onderdelen kunnen ook worden geïntegreerd in bovenstaand schema, bijvoorbeeld 'Op Stap' voor leerlingen die extra steun nodig hebben, of curriculumonderdelen van het Leonardo-onderwijs. Er kan dus gebruik worden gemaakt van de soorten speel-/leermaterialen en de niveaus van moeilijkheid die globaal voor alle leerlingen aan de orde zijn. De materialen of instructies wat betreft de spellen, taken of items kunnen parallel aan het schema worden geordend in bepaalde kasten of vakken en laden; deze corresponderen met de betreffende begrippen / categorieën / onderdelen en spellen, taken of items.

3.2.2 Inrichten van kasten PDKS[®] rekenen groep 1-3

School B te S heeft bovenstaande ontwerpen mede benut ter inrichting van geordende speel-/leermaterialen en daarmee samenhangende kasten. De school maakt tevens gebruik van de systematiek 'DORR' ofwel: Dagelijks Observeren, Registreren en Rapporteren. De inhoudelijke ordening van materialen correspondeert met de systematiek in de kast die op de gang staat. *Vanaf het begin in groep 1 kunnen leerlingen uit diverse groepen er relatief zelfstandig gebruik van maken.*

Een leerkracht onderbouw van deze school schrijft: ‘Vrijdagmiddag hadden de kleuterleerkrachten nog een studiemiddag. De kasten met ontwikkelingsmateriaal zijn aangevuld met andere materialen. Deze speelleermaterialen moesten eerst nog ingedeeld worden onder de kopjes taal, getal en kijk. Dat zijn de noemers waar de observatiemethode DORR mee werkt. Tot nu toe stonden er spelletjes voor fase 1 (begin groep 1) en fase 4 (begin groep 2) in de kasten. Nu is het aangevuld met materiaal voor fase 2, 3, 5 en 6. De kinderen kunnen doorgroeien in de verschillende fasen. De indeling die is aangebracht is te zien aan de verschillende kleuren stickers op de spelletjes. Zo blijft het overzichtelijk voor de kinderen en de leerkrachten. Helemaal onderin de kasten staat het speelleermateriaal voor de kinderen die al meer aan kunnen, materiaal van groep 3 eigenlijk. Zo kunnen de kleuters hun eigen horizon ontdekken.’

Een tweede voorbeeld betreft het Montessori Onderwijs in school P te A.. Hier is vrijwel het gehele speel-/leerstofaanbod ondergebracht in opeenvolgende kasten en lokalen; de leerlingen kunnen relatief zelfstandig hun eigen speel- en leerprocessen regisseren en evalueren. In de onderbouw kunnen zij dan bijvoorbeeld al bezig zijn met leerstof van groep 5 (zie onderstaande foto) en tevens doen zij dan velerlei eigen projecten met veelal zelf gekozen medeleerlingen.

4 Stap 3: Schoolorganisatie

4.1. Spelen en leren van leerlingen ‘via de kasten’

4.1.1 Algemeen

Het screenen van beginkenmerken van leerlingen en het ordenen van speel-/leermaterialen naar zowel inhoud (criteriumbeoordeling) als naar standaardleeftijd (normbeoordeling, bijv. Cito) levert in de praktijk veel helderheid en diagnostische inzichten op. Dit geldt voor leerkrachten, leerlingen en ouders. De ervaring is dat (onnodige) problemen bij leerlingen maar ook bij leerkrachten preventief worden ondervangen. De leerkracht heeft ook meer tijd voor de leerlingen die zijn of haar aandacht en ondersteuning het meest behoeven.

Ook wordt helder dat er diverse pedagogisch-didactische scenario's zijn in relatie tot de organisatie van leerlingen wat betreft hun meest geëigend instructieniveau. Bijvoorbeeld: vaak zijn er enkele leerlingen in groep 1, 2 en 3 die min of meer een overeenkomstig niveau hebben in rekenen en / of taal. Deze kunnen wat betreft een aantal uren per week in een klein groepje bij elkaar spelen of leren, en elkaar zo steunen (cognitief, sociaal, emotioneel). Instructie en leren kunnen aldus groepsoverstijgend plaatsvinden.

In principe maakt het niet uit of een subgroepje leerlingen in de eigen leeftijdsgroep blijft, of naar een hogere of lagere groep gaat. *Wel belangrijk is dat het werken op verschillend niveau in eenzelfde groep, of op eenzelfde niveau in een qua leeftijd gemengde groep, volstrekt vanzelfsprekend is en dat elke leerling wordt gesteund in zijn of haar ontwikkelingen.*

Er dient wat betreft dit rekening houden met leerlingverschillen een voorbereide, ondersteunende pedagogisch-didactische structuur en ook cultuur te zijn in het team en in de school. Kinderen of leerlingen kunnen dan waarnemen dat er wel verschillen zijn, maar dat desondanks ieder gelijk is qua respect. Met behulp van de ordening en beschikbaarstelling van materialen worden veel kinderen bovendien ook geholpen hun eigen ontwikkeling te overzien, te plannen en te sturen.⁵

In sommige gevallen zijn leerlingen ‘buitengewoon’ en werken zij ten dele als eenling. In overleg met zo'n leerling kan regelmatig wel een groepje zelfstandiger werkende leerlingen worden gevormd dat vooral aan eigen projecten en activiteiten werkt (met ondersteuning van leerkracht(en) en ook ouders of anderen). Een leerkracht onderbouw van school B te S schrijft ons in dit verband bijvoorbeeld:

‘Hierbij stuur ik jullie een foto van X, de kleuter die ik had ingebracht onze laatste bijeenkomst. Hij maakt nu elke dag een bladzijde groep 4 sommen uit het B-boek. Toen ik het hem voorstelde riep hij: ‘Yes, elke dag een bladzij!’ Toen hij een dag ziek was, wilde hij persé de volgende dag de bladzijde inhalen. Goed om dit mee te maken, hier doen we het voor!’

4.1.2 Algemene werkwijze begin groep 1 met een (potentieel) cognitief hoogbegaafd kind

Ten aanzien van een (potentieel) cognitief hoogbegaafd kind met een score van (bijna) 5 op een of meer beginkenmerken rekenen volgens de peuterspeelzaal, ouders en/of de leerkracht in groep 1, kunnen diverse aanpakken worden gevolgd.

⁵ Baroody, A. J. (1993). Fostering the mathematical learning of young children. In B. Spodek (Ed.), *Handbook of research on the education of young children* (pp. 151-175). New York: MacMillan.

Byrne, B. (1998). *The foundation of literacy. The child's acquisition of the alphabetic principle*. Hove, UK: Psychology Press.

Ten eerste een aanpak waarbij de leerling direct ‘vooruit wordt getoetst’ met – bijvoorbeeld – de kern van de schoolevaluatieve toetsen of curriculumonderdelen in de methode Pluspunt, en aanvullend de Cito-toets Rekenen voor kleuters. Hierbij dient de leerkracht de relevantie in termen van overlap tussen de inhoudelijke curriculummethodiek en de Cito-toets in te schatten of te hebben uitgewerkt. Indien de leerling bij het vooruit toetsen tenminste 85% goed scoort, en bij Cito Rekenen voor Kleuters ook (heel) hoog scoort, kan deze leerling direct versneld door naar ‘vooruit toetsen’ met een serie volgende schoolevaluaties en de volgende Cito-toets Rekenen voor Kleuters (met weer controle via inschatting van relevantie door de leerkracht). Indien ook hier weer (grotendeels) tenminste 85% goed is, en de Cito-toets weer hoog wordt gescoord, kunnen volgende schoolevaluaties en mogelijk relevante Cito-toetsen aan bod komen.

Veelal kan de leerling, met een of meer andere leerlingen, dan op onderdelen doorwerken in de leerstof van groep 3. Binnen drie tot zes weken na schoolintrede functioneert de leerling dan op en iets boven het actuele beheersingsniveau, dat wil zeggen dat *de leerling leert ook via het reken-/wiskunde onderwijs in school. De leerprocessen volgens bijvoorbeeld Pluspunt kunnen worden ingedikt tot de kern en tevens aangevuld met velerlei andere stimulerende of uitdagende opdrachten, zelf gekozen projecten met andere leerlingen, enzovoorts.*

Een tweede mogelijke aanpak bij schoolintrede van een (potentieel) cognitief hoogbegaafd kind met een score van (bijna) 5 op een of meer beginkenmerken rekenen is die waarbij slechts de Cito-toetsen successievelijk worden afgenomen. Hierbij wordt dan wel verondersteld dat het door de school gewenste speel/leercurriculum in rekenen door deze toetsen voldoende wordt gedekt.

Een derde mogelijke werkwijze is die waarin slechts de curriculumgebonden schoolevaluaties worden afgenomen.

In alle drie aanpakken dient het feitelijke ontwikkelingsniveau per kind dus binnen drie tot zes weken na schoolintrede te zijn bepaald en dient het kind iets boven het feitelijke niveau (‘zone van naaste ontwikkeling’) te kunnen doorgaan met spelen en leren in school. De betreffende leerling kan dan door met de kern van de verplichte leerstof (‘indikking’ of ‘compacting’). Tegelijk dient het leren van zo’n leerling vanaf het schoolbegin te worden gekenmerkt door veel diverse, verrijkende of uitdagende reken-wiskunde suggesties of activiteiten. Belangrijk hierbij is dat twee of meer leerlingen deze activiteiten of projecten zelf kunnen kiezen en (deels samen) uitvoeren. Coaching van hun leerprocessen door de (groeps)leerkracht of andere professionals is wel noodzakelijk. Extra stimulering kan mede via ouders, en ook via leerlingen uit andere groepen, gebeuren.

Naarmate de aanvangsdiagnostiek correct is en tevens adequate leeractiviteiten en extra activiteiten e.d. plaatsvinden, zal een potentieel hoogbegaafde leerling beter functioneren en ook sneller door de verplichte stof en andere bezigheden gaan. Voor een (cognitief) meer- of hoogbegaafde leerling is dat normaal; en tegelijk het beste bewijs van de hoogbegaafdheid.

Aangezien de kern van de leerstof van het primair onderwijs voor een cognitief hoogbegaafde leerling in principe vaak binnen circa een half jaar tot een jaar te doen is, dienen voor zo’n leerling veel extra en andere activiteiten en leerwegen te worden ingezet en benut. Dit natuurlijk afhankelijk van de aard van de hoogbegaafdheid. Versneld door de leerstof gaan is hierbij geen probleem als dat met een of meer andere leerlingen in sociaal groep(jes)verband gebeurt. Hierdoor kunnen de leerlingen elkaar tot steun zijn.

4.1.3 Praktijkvoorbeeld: hoe een school omgaat met excellente leerlingen

Een leerkracht schrijft het volgende.

- Indeling en niveau:

We zijn begonnen met de rekenkast. We hadden een document waarin de gehele leerlijn rekenen beschreven stond voor groep 1 en 2. Aan de hand van die leerlijn hebben we gekeken welke materialen pasten bij bepaalde opdrachten en momenten in deze rekenleerlijn. Op die manier zijn de materialen geplaatst van makkelijk naar moeilijk. Dit hebben we eerst op papier gezet en vervolgens hebben we het daadwerkelijk in de kasten geplaatst. Daarna hebben we alle materialen voorzien van een sticker met een cijfer en puntjes erop. Dit geeft aan waar het materiaal in de kast moet staan en welk niveau het materiaal heeft. Stickers met een ster geven aan dat het uitdagender materiaal is voor de leerlingen die meer aankunnen en niet alle stappen van de leerlijn hoeven te doorlopen. Wel is het zo dat we het eerst een periode uitgeprobeerd hebben voor we de definitieve stickers erop plakten. We wilden eerst proberen of de indeling goed was. Een reguliere leerling begint bij het eerste spel/materiaal. Indien dit beheerst wordt, kan de leerling door naar de volgende stap. Zo is de indeling van de leerlijnen letterlijk terug te vinden in de kasten.

- Hoe worden de kasten in de praktijk ingezet?

De leerlingen pakken zelf materialen uit de kast. De leerkracht heeft aangegeven van welke plank ze moeten pakken. Ook zetten ze het zelf weer terug op dezelfde plek. Via het planbord wordt aangegeven welke leerlingen gaan werken met de kasten. De leerkracht begeleidt deze leerlingen en observeert hoe ze de opdrachten maken. Wanneer de leerlingen vragen hebben, kan de leerkracht ze helpen. Wanneer de leerlingen klaar zijn met een opdracht, moeten ze eerst het laten 'nakijken'. De leerkracht controleert of de taak goed uitgevoerd is. De leerling plaatst dan zelf het materiaal weer terug en tekent zelf af welk materiaal gedaan is. Excellente leerlingen werken op dezelfde manier. Zij kiezen echter alleen uit de materialen met een ster erop. Als er een verkeerd werkje wordt gepakt, wijst de leerkracht hen daar op.

- Hoe worden de vorderingen van de leerlingen bijgehouden?

Leerlingen tekenen zelf af welke materialen ze gedaan hebben. Dit is voor de leerkracht meteen een controlemiddel om te kijken op welk niveau de kinderen werken, aangezien de materialen op niveau ingedeeld zijn. Leerlingen leren zo te wennen aan het aftekenen van hun werk (met oog op het aftekenen van de dag- en weektaak in de hogere groepen).

- Werken reguliere leerlingen ook uit de kast en zo ja, hoe?

Alle leerlingen werken dus met deze kast, op dezelfde manier als de excellente leerlingen. Hierdoor is er geen verschil in manier van werken, alleen in niveau.

- Vind je dit een prettige manier van werken? Werkt het? Graag een toelichting geven.

In het begin was het even wennen voor de leerkracht. De leerlingen waren er snel aan gewend.

Voordelen zijn dat de kast overzichtelijker is, er is meer inzicht in welke materialen in de kast staan en welk niveau deze hebben en de leerlingen leren beter opruimen en aftekenen als ze hun werk gedaan hebben.

We merken wel dat we nog materialen te kort komen voor de excellente leerlingen, maar daar gaan we nu ook in investeren.

4.1.4 Midden of lage score op een beginkenmerk en instap in een gebied

Er zijn ook leerlingen die bij de beginscreening op een gebied hoog(begaafd) scoren en op andere competentiegebieden niet, of op geen enkel competentiegebied. Ook zijn er steeds wel leerlingen die relatief (heel) laag scoren en bij de observatie via speel-/leergedrag laten zien dat zij feitelijk extra ondersteuning nodig hebben.

Bij deze scores kan onderscheid worden gemaakt naar de meest algemene screeningscores 2, 3 en 4, of de score 1. De scores 2, 3 en 4 op de beginkenmerken wijzen op een score die kenmerkend is voor de relatief grootste (midden)groep. De score 1 wijst op een leerling die mogelijk (sterk) op achter komt in vergelijking met leeftijdgenoten; deze dient extra of geheel anders te worden ondersteund.

Omdat de praktijk van extra ondersteuning voor relatief achterlopende leerlingen binnen scholen traditioneel al bestaat ('onderwijsachterstandenbeleid'), gaan wij hierop nu niet nader in. Wel benadrukken wij dat de organisatie ter ondersteuning van die kinderen qua onderwijskundige procedures overeenkomt met die welke bedoeld zijn ter ondersteuning van cognitief hoogbegaafde kinderen. Duidelijk zal zijn dat de feitelijke begin- en leerkenmerken, leerpotenties en leerstrategieën van deze twee 'soorten' kinderen extreem uiteen kunnen lopen.

Tenslotte willen wij nog benadrukken dat het ordenen van speel-/leermaterialen in kasten e.d. geen doel op zich is. Het is slechts een middel ter ondersteuning van het óók op eigen niveau kunnen spelen en leren van elke leerling, waar nodig groepsdoorbrekend.

4.2 Onderwijs, registratie en diagnostiek rekenen in groep 1 - 8

De diagnostische systematiek conform de PDKS[®] biedt heldere handvatten voor registratie van criterium- en normbepaalde vorderingen per leerling, groep, school of schoolbestuur. Via dit optimaal onderwijs voor elke leerling is dan helder dat een vierjarige leerling die er in de eerste schoolweken blijk van geeft cognitief te kunnen functioneren op het niveau van bijvoorbeeld groep 3 of 4, dan ook direct op dat niveau door moet kunnen gaan gezien de zone van naaste ontwikkeling.⁶ Via de

⁶ Butler-Por, N. (1987). *Underachievers in school: Issues and intervention*. Chicester: Wiley.

Colangelo, N., Assoulini, S. G., & Gross, M. U. M. (2004). *A nation deceived. How schools hold back America's brightest students*. <http://nationdeceived.org/NDv1.pdf>

Collier, G. (1994). *Social origins of mental ability*. New York: Wiley.

Collot d'Escury-Koenigs, A. (1998). *Het blauwe boek. Denken over anderen, dat kunnen kleuters ook. Rollenspelletjes voor kleuters*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Hermanns, J. (1979). Het ontstaan van schoolproblemen. Een longitudinaal onderzoek in kleuter- en lagere school. *Pedagogische Studiën*, 56, 348-357.

Hermanns, J. (1980). Het ontstaan van schoolproblemen (II). Gedragsobservatie door kleuterleidsters. *Pedagogische Studiën*, 57, 11-21.

Hermanns, J., Öry, F., & Schrijvers, G. (2005). *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroeioproblemen*. Utrecht: Julius Centrum.

Hoogeveen, L., Hell, J. van, Mooij, T., & Verhoeven, L. (2005). *Onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen. Meta-analyses en overzicht van internationaal onderzoek*. Nijmegen: Radboud Universiteit, CBO / ITS.

Mönks, F. J., & Ypenburg, I. H. (1987). Hoogbegaafde kinderen op de basisschool. *School*, 15(3), 31-45.

Mooij, T. (1991a). *Schoolproblemen van hoogbegaafde kinderen. Richtlijnen voor passend onderwijs*. Muiderberg: Coutinho.

Mooij, T. (1991b). (Ed.), *Onderwijs aan hoogbegaafde kinderen*. Muiderberg: Coutinho.

Mooij, T. (1992). Predicting (under)achievement of gifted children. *European Journal for High Ability*, 3(1), 59-74.

Mooij, T. (1995a). Beginkenmerken in groep 1/2. Omgaan met (hoog)begaafde kinderen (2). *De wereld van het jonge kind*, 22, 152-157.

Mooij, T. (1995b). Speel/leerstoflijnen vanaf begin groep 1/2. Omgaan met (hoog)begaafde kinderen (3). *De wereld van het jonge kind*, 22, 183-187.

Mooij, T. (1999). Integrating gifted children into kindergarten by improving educational processes. *Gifted Child Quarterly*, 43(2), 63-74.

Mooij, T. (2000). Screening children's entry characteristics in kindergarten. *Early Child Development and Care*, 165, 23-40.

Mooij, T., & Berkel, J. van (1992). Een handelingsplan voor hoogbegaafde kinderen. In *Gids voor het basisonderwijs* (23e aanvulling; IDK-KIND 7611; 30 06 92; pp. 57-66). Zaventem: Kluwer Editorial.

Mooij, T., Steenbergen-Penterman, A. F. M., & Boekhorst-Reuver, J. te (2007). *Naar verantwoorde leerarrangementen voor hoogbegaafde leerlingen*. Enschede: SLO.

voorbereide speel-/leeromgevingen met de diverse kasten is veel extra materiaal te benutten, zodat ook een cognitief hoogbegaafde leerling nog zeker enkele jaren zinvol op de basisschool kan doorbrengen. De leerlingen die duidelijk lager scoren dan leeftijdgenoten, dienen dus ook direct een passend onderwijsaanbod te krijgen. De schoolorganisatie van alle leerlingen wordt via optimaal onderwijs dus ingericht ter integrale ondersteuning van de leerprocessen van alle verschillende leerlingen.

4.3 ICT

Hier wordt opgemerkt dat de beschikbare (digitale) schoolregistratie-systemen in Nederland de twee diagnostische beoordelingskwaliteiten niet in samenhang onderkennen en dus ook niet registreren. Dit bemoeilijkt de bepaling van leervorderingen of leerwinst in sterke mate en verzwaart dus (onnodig) het dagelijks werk van leerkrachten. Er lijkt slechts één aanzet tot een dergelijke ICT te zijn.⁷

Deze aanpak wordt in een door het ministerie van OCW gesteund project nader beproefd en ontwikkeld. De software waarin de PDKS[®] is opgenomen, ondersteunt het bovengeschetste pedagogisch-didactisch handelen binnen en tussen scholen. Per onderscheiden ontwikkelingsgebied kunnen de belangrijkste, in de onderwijspraktijk bruikbare diagnostische tests of toetsen aan de orde worden gesteld. Tevens kunnen scholen de eigen ordeningen en werkwijzen, materialen of taken enzovoorts inbrengen. Het prototype van de PDKS[®] ondersteunt dus de tweevoudige diagnostiek zoals hier behandeld; ook blijft voldoende ruimte voor inbreng en diversiteit tussen scholen.

4.4 Ontwerp en benutting PDKS[®] taal groep 1-3

De systematiek ten behoeve van het ontwerp en gebruik van een PDKS[®] taal is in grote lijnen overeenkomstig die van rekenen. Toegespitst op de relevantie voor cognitief hoogbegaafde kinderen, leert de ervaring dat deze kinderen veelal duidelijk kunnen aangeven wat zij in grote lijnen al beheersen.

⁷ Mooij, T. (2007). Design of educational and ICT conditions to integrate differences in learning: Contextual learning theory and a first transformation step in early education. *Computers in Human Behavior*, 23(3), 1499-1530.

Mooij, T. (2008). Education and self-regulation of learning for gifted pupils: Systemic design and development. *Research Papers in Education*, 23(1), 1-19.

Mooij, T. (2009). Education and ICT-based self-regulation in learning: Theory, design and implementation. *Education and Information Technologies*, 14(1), 3-27.